S24V
114

Инвен. № 3546 Отд. IX

Jewish Cultural Reconstruction

הספריה הלאומית
S 24 A 114
רוזנשטין, חיים דוד,
משנה ברורה :
C.2
1938800-20
W-X

נפקד במספר

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

DATE DUE

תאריך החזרה

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

משניות, בריתות ותוספתות נבחרות לבני הנעורים
בנקוד שלם, עם באור קצר ומספיק.

מאת

ח. ה. הוונשטיין.

ביבליותיקה עברית בקבנה
...ская библиотека въ Ковнѣ

הוצאת „תושיה", ורשה.

ורשה, תר"ע.

МИШНА БЕРУРА

соч. Х. Д. Розенштейна.

Изданіе „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА, 1910 г.

Тип. Левинъ-Эпштейна, Павья 38.

ביבליותיקה עברית בקובנה
...БИБЛІОТЕКА ВЪ КОВНѢ.

מבוא.

תורתנו בכלל נחלקת לתורה שבכתב ולתורה שבעל־פה.

התורה שבכתב היא אשר שם משה לפני בני ישראל. היא כוללת חמשה ספרים (חומשים). ספר התורה הוא ספר הספרים, ראש וראשון לכל הספרים שבעולם.

בשנת הארבעים לצאת ישראל ממצרים הואיל משה לבאר את התורה, לפרש כל מצותיה שלא נתפרשו למדי, להרחיב ולבאר כל דבר שנאמר בקצור באר היטב. מקצתם של הבאורים הללו כתב משה על ספר משנה תורה, הוא ספר „דברים", ושאר הבאורים והכללים איך להאר המצות הכתובות בתורה מסר משה רבנו לכהנים והלוים בני שבטו, להורות ולדון על פיהם בכל דבר דין ומשפט, אשר יעשה האדם בזמן מן הזמנים.

הבאורים והפרושים הללו נמסרו מדור לדור על פה ונשתמרו בין יחידי סגולה, בין הנביאים ואנשי הרוח, שקמו לישראל בכל דור. אולם השדרות הרחבות של העם, רחקו מהם, עד ימי בנין בית שני, שאז פסקה זוהמת עבודת האלילים מקרב בני ישראל לגמרי ויטהר רוחם, ואז קמו אנשי כנסת הגדולה — המה זקני העדה וגדולי האמה, שביניהם היו מן הנביאים האחרונים חגי, זכריה ומלאכי, עזרא הסופר ועוד הרבה חכמים במספר מאה ועשרים, עד שמעון הצדיק האחרון לאנשי כנסת הגדולה והראשון לחכמי המשנה — וירחיבו את באורי התורה, ויחדשו עפ"י הכללים והמדות שהתורה נדרשת בהם עוד הרבה דינים וחקים, תקנות ודעות מוסר, והיא התורה שבעל פה, לאמר: באורי התורה הכתובה, פרושי כל מצוה ומצוה, אפניה וגדריה עפ"י המסרת שנמסרה להם ועפ"י סברות והיקשים הגיונים.

כל פרושי התורה נמסרו ונלמדו, כאמור, על פה ולא נתנו להכתב על ספר, כי „דברים שבעל־פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב, שנאמר: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית". אך כשתקפו הצרות על ישראל ורבו השעבודים, ודמיחות נטמטמו והלבבות נתמעטו ולומדי התורה הלכו הלוך ומעוט, הלוך וחסור — ראה רבי יהודה הנשיא (הוא רבנו הקדוש הנקרא גם בשם „רבי" סתם), כי התורה בסכנה וסופה להשכח מפני חמת המציק, ויאמר: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ולא תשתכח תורה מישראל! ויקם ויכתב על ספר את כל התורה שבעל־פה ויקרא לה — משנה (מן „שנה" שפרושה למד, או מן „שנן" שפרושו שנון ע"פ, ובארמית: מתניתא), הוא ספר המשניות, הכולל כל באורי התורה הכתובה ופרושי מצותיה, כל החקים והמשפטים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, וחובותיו לעמו ולארצו, וכל התקנות והגזרות שנתקנו ושנגזרו בכל דור לפי צרך המקום והשעה.

כל המשניות נסדרו בידי ר׳ יהודה הנשיא בששה סדרים (או בראשי תבות: ש״ס). כל סדר מכיל חוג ענינים של מקצוע מיוחד, ואלו הם: א) זרעים—דינים הנוגעים למזרע השדות ועבודת האדמה; ב) מועד—דיני החגים ומיעדי השנה; ג) נשים—דיני קדושין וגטין וכדומה; ד) נזקין—דיני משא ומתן שבין אדם לחברו; ה) קדשים—דיני הקרבנות ועוד; ו) טהרות—דיני טמאה וטהרה. ששת הסדרים האלה נחלקו למסכתות (מסכתא או בעברית מסכת, פרושה: ארג של חוג ענינים ידוע), והמסכתות—לפרקים, והפרקים — למשניות.

החכמים בעלי המשנה נקראים בשם תנאים (שונים—לומדים), והם נמשכו שנים עשר דורות במשך זמן של חמש מאות שנה, בערך, משמעון הצדיק עד ר׳ יהודה הנשיא, שסדר את המשניות כמאה וחמשים שנה אחר חרבן בית שני.

אולם הרבה מן ההלכות שנשנו בתוך בית מדרשם של החכמים לא הספיק רבנו הקדוש להכניס לתוך משנתו, ואותן אסף וסדר אח״כ תלמידו של רבי — הוא רבי חייא, וקרא להן תוספתא, לאמר: תוספות ומלואים למשנתו של רבי, הכוללת בקרבה גם הרחבת דברי המשנה וגלוי טעמיה במקומות שדבריה סתומים או בלתי ברורים די צרכם. התוספתא נסדרה בחייו של רבי ובפניו (סמנא: „תנא״, „תני עלה״). ולאחר מותו קמו תלמידי רבי, ר׳ חייא ור׳ הושעיא, ויסדרו עוד שארית ההלכות בספר ויקראו להן ברייתות (מן „ברא״ שפרושה חוץ, כלומר משנות חיצונות, חוץ ממשנתו של רבי). הברייתא כוללת עוד כל הספרים שנתחברו אחר המשנה: „משנת ר׳ אליעזר בן יעקב: מכילתא (מגילתא=מגילה) דר׳ ישמעאל, אותיות דרבי עקיבא, ספרא (פרוש על ספר אחד „ויקרא״), הוא ספר תורת כהנים, שנתחבר ע״י ר׳ יהודה בר אלעאי, וספרי (פרוש על שני ספרים „במדבר״ ו„דברים״), שנסדר ע״י ר׳ שמעון בן יוחאי. כל הספרים האלה נתחברו אחר המשנה וכוללים חדושי הלכות, שנתחדשו ע״י התנאים, ונקראו ברייתא, לאמר: חיצונה, חוץ ממשנתו של רבי וטפלה לה (סימן הבריתא הוא: „תנו רבנן״, „תני חדא״, „תניא אידך״).

אחר חבור המשנה, כשהוסיפו חכמי הדורות הבאים להגות ולחקור בדברי המשנה, לפרש ולברר דבריה מעטי הכמות ורבי הכונה, לגלות טעמיה ולפסוק לפיהם הלכות חדשות למעשה — והנה נולדו אצלם ספקות ופקפוקים, שאלות ותשובות, קושיות ופרוקים, וכוחים ומחלוקות, עד אשר לבסוף נתחורו ונתבררו ההלכות ונתקבלו בבית המדרש, וכל אותו המשא ומתן הלמודי, כל אותם הוכוחים והפלפולים שנתעוררו בבית מדרשם של החכמים לרגלי באורי דברי המשנה נקראו בשם תלמוד (בארמית: גמרא), לאמר למוד המשנה, באור דבריה וגלוי טעמיה, ובעלי הגמרא נקראו בשם אמוראים, כלומר: מפרשים, מסבירים.

אך גם הגמרא, כמו המשנה, נלמדה ימים רבים על פה בבתי המדרש, עד שקם ר׳ יוחנן מירושלים (כשמונים שנה אחר רבנו הקדוש) וסדר בספר כל פרושי אמוראי ארץ ישראל, שקרא לו בשם תלמוד ירושלמי, או גמרא דבני מערבא (כי ארץ ישראל למערבה של בבל היא). וכמאה שנה לאחר זה קם רב אשי בן רב שימי, ראש ישיבת סורא, ויסדר בספר את פרושי המשנה של אמוראי בבל, שקרא לו בשם תלמוד בבלי, הוא התלמוד המצוי בידינו והכולל את המשנה והגמרא יחד, ורבינא וחבריו השלימו את המלאכה הגדולה שהתחיל רב אשי ויחתמו את התלמוד בשנת ד״א ר״ם (499 למספרם).

תקופת האמוראים נמשכה כשבעה דורות מן רבנו הקדוש עד רב אשי ורבינא. רוב האמוראים תארו בתאר „רב" או „מר". תלמידי חכמים בבלל נקראו בתאר „רבנן", ואחד — „צורבא מרבנן".

התלמוד עוסק ברובו, כאמור, בהלכה, כלומר בחקים ומשפטים הקובעים הליכות האדם וחובותיו למקום ולחברו, או בגזרות ותקנות שנתקנו לפי צורך הזמן והמקום; אך מקום גדול בו נוטל חלק האגדה, כלומר כל אותם המאמרים והענינים, שאין להם שיכות אל ההלכה. האגדה נועדה בעיקרה ל ע ם, להמון בית ישראל, בעוד שההלכה היתה נחלת תופשי התורה בלבד. האגדה תשעשע את העם על ברכיה, תספר לו שיחות מני קדם, תרבה בשבח גבורי אמתנו, תחדר להיך עולמות עליונים ותציג במחזה נחלת צדיקי עולם במרומים; האגדה תטיף לעם נטפי טל תחיה ונחומים ותגלה לפניו נגוהות אור בעתיד, כשתכלה הרשעה וצדק ומשפט ישבו לכסא; האגדה תחזק את לבו באמונת ה', תפיח בקרבו אמץ ובטחון לשאת בדומיה גורלו בארצות גלותו ולקוות לעתידו המזהיר הנשקף לו; האגדה תחבב את ארצו החרבה עליו, ותצוהו להתאבל על חרבנה, למען יזכה לראות בכבודה והדרה בבוא עתה; האגדה תקדיש ותעלה כל קדשי עמנו וזכרונותינו ותנחיל למוקיריהם כל טוב; האגדה תלמד את האדם דרך־ארץ ומדות טובות, תפאר ותרומם לפניו את הטוב והצדק ותגנה ותשפיל את הרע והעול, למען יתרחק מן הרע ויבחר בטוב, וטוב לו לעולם.

מלבד התלמוד עוסקים באגדה עוד הרבה ספרים המיוחסים לבעלי התלמוד ונקראים בשם הכולל „מדרשים" (מדרש רבה, מדרש תנחומא, מדרש חזית ועוד ועוד), כי יסודתם במדרש הכתובים.

הקדמה.

הצריך אני להוכיח נחיצות למוד המשנה ותועלתו לבנינו? נחיצות זו, כמדומני, ברורה ומהורה לכל, הן לשם ידיעת המשנה כשהיא לעצמה, בתור מקור היהדות המסורתית, והן לשם ידיעת שפתה המדויקה והברורה, והרבות דברים בענין זה הוא ללא צרך כלל; וכבר בהפרוגרמה, שנתחברה ע"י הקומיסיה הפדגוגית של אספות המורים הגדולה באֻרשא (בשנת תרס"ב), הוקבע למוד המשנה לחובה על חדרינו המתוקנים. רוצה אני רק להוסיף בזה, כי לא רק לאותם התלמידים המפסיקים משנתם ולמידי הקדש מפני למודי החול מביא למוד המשנה תועלת מרובה, אלא אף לזוכים לגמרא נחוץ מאד למוד המשנה בתור הכנה והכשרה לגמרא; כי רק לאחר שיתכשרו במשנה ובְּבְרַיְתָא אפשר להם לעבור אל המשא ומתן התלמודי. ואותם המחברים גמרות למתחילים, שנותנים לתינוקות סוגיות שלמות כמו שהן בש"ס עם פרש"י לשם התחלת גמרא — לא הועילו כלל בחבוריהם, כי הסוגיא מה לי הכא ומה לי התם? הקושי שבה לתינוקות, שלא נתכשרו אליה מתחלה, עדין במקומו עומד.

מובן הוא ג"כ שאי אפשר ללמד את התלמידים על הסדר מתוך משנתו של רבי ומפרשיה הרבים, אשר סביבותיה, שלא נכתבו לקטנים. להם דרוש חמר משניות קל ונוח ומובן ומבואר באור קצר מספיק. גם למורה אי אפשר לו, בשעת הוראתו המצומצמה, לחפש בתהום הרב של המשניות ולבדוק מה לקרב ומה לרחק. ומפני שאין לו ספר משניות מעובד למתחילים מן המוכן — אעפ"י שבנחיצות למוד זה הכל מודים — אנוס הוא להשמיט למוד של חובה זה מהפרוגרמה שלו.

ובכדי למלא את החסרון הגדול הזה, לתת האפשרות למורים להטעים את תלמידיהם טעם המשנה, ולתלמידים — להתודע אל ראשית דעת היהדות המסורתית — נתחבר הספר הזה.

בבחירת החמר של המשניות שמתי לב אל אלה:

א) העוסקות בחיי יום יום של היהודי, כמו תפלות וברכות, למען ידעו התלמידים את יסודי הדינים הנחוצים יום יום.

ב) העוסקות באותם חקי החיים הנהוגים בישראל או שהיו נהוגים בימים הראשונים, והתינוקות שומעים אותם ואינם יודעים מה הם, כמו: פרוזבול.

ג) המספרות מנהגי אבותינו בשבתם על אדמתם ובארץ גלותם.

ד) משניות אגדיות, מוסריות ומדותיות.

ה) אלה שפתגמיהן וניביהן נתאזרחו בספרותנו החדשה, כמו: „טענו בחטים והודה בשעורים", למען שידעום התלמידים במקורם וכונתם האמתית.

ו) וזה העיקר: משניות קלות ונוחות ומתחילים ומובנות להם על נקלה.

וכן עשיתי גם בבחירת הבריתות. ביחוד בֵּרַרְתִּי אותן הבריתות המסבירות ביותר דברי המשנה, הקודמת להן, ומוסיפות לה נמוקים חדשים; ובמקום הצרך, שדברי המשנה תמוהים קצת בלי פרוש הגמרא, לא נמנעתי מהביא דברי הגמרא גופא מיד אחר המשנה.

בבאור המשנה היו לנגד עיני כל המפרשים, ומכלם יחד ברותי את הפשוט, המדויק והמתקבל יותר על הלב, ועל פיו בארתי את המקום הדרוש באור.

ת. ד. רוזנשטין.

מינסק.

סֵדֶר זְרָעִים.

בְּרָכוֹת.

משנה א. מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת „שְׁמַע" בָּעֲרָבִית? — מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִים לֶאֱכֹל בִּתְרוּמָתָן עַד סוֹף הָאַשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה — דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: עַד חֲצוֹת. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד־הַשָּׁחַר.

מַעֲשֶׂה וּבָאוּ בָנָיו מִבֵּית הַמִּשְׁתֶּה. אָמְרוּ לוֹ: לֹא קָרִינוּ אֶת „שְׁמַע". אָמַר לָהֶם: אִם לֹא עָלָה עַמּוּד־הַשַּׁחַר, חַיָּבִים אַתֶּם לִקְרוֹת. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא כָּל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים „עַד חֲצוֹת" — מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד־הַשַּׁחַר; אִם כֵּן לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים „עַד חֲצוֹת"? כְּדֵי לְהַרְחִיק אָדָם מִן הָעֲבֵרָה.

בריתא א. תַּנְיָא: חֲכָמִים עָשׂוּ סְיָג לְדִבְרֵיהֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם בָּא מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וְאוֹמֵר: אֵלֵךְ לְבֵיתִי וְאֹכַל קִמְעָא, וְאֶשְׁתֶּה קִמְעָא, וְאִישַׁן קִמְעָא וְאַחַר־כָּךְ אֶקְרָא קְרִיאַת־שְׁמַע וְאֶתְפַּלֵּל, וְחוֹטַפְתּוֹ שֵׁנָה — וְנִמְצָא יָשֵׁן כָּל הַלַּיְלָה. אֲבָל אָדָם

ב ע ר ב י ת — כתוב בתורה (דברים ו): „ושננתם לבניך ודברת בם... ובשכבך ובקומך" — הרי תלמוד תורה חובה על כל אדם מישראל בערב ובבקר, **וקריאת „שמע" — באה, לפי קבלת חכמים, תחת תלמוד תורה**; ומאימתי זמן תחלת מצות קריאת שמע בערב? ב ת ר ו מ ת ן — משעה שכהנים טמאים, שטבלו בבוא השמש, הגיע זמנם לאכל תרומה, היינו צאת הכוכבים. ע ד ה א ש מ ו ר ה ה ר א ש ו נ ה — שהיא שליש הלילה, כי הלילה נחלק לשלש אשמורות. אבל קודם צאת הכוכבים ואחר האשמורה הראשונה אין לקרא „שמע", שלא נקרא זמן ש כ י ב ה. והכתוב אומר: ב ש כ ב ך. — ע מ ו ד ה ש ח ר — אור בקר במזרח לפני צאת השמש. ו ב א ו ב נ י ו — בניו של רבן גמליאל. ל ה ר ח י ק א ד ם מ ן ה ע ב ר ה — שלא יאמר: יש לי עוד שהות עד חצות ובתוך כך יעלה עמוד השחר, ויעבור זמן קריאה.

ס י ג — גדר לגדור בפני האדם למנוע אותו מן העברה. ק מ ע א — מעט.

בָּא מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב, נִכְנָס לְבֵית הַכְּנֶסֶת, אִם רָגִיל לִקְרוֹת — קוֹרֵא, וְאִם רָגִיל לִשְׁנוֹת — שׁוֹנֶה, וְקוֹרֵא קְרִיאַת־שְׁמַע וּמִתְפַּלֵּל וְאוֹכֵל פִּתּוֹ וּמְבָרֵךְ.

משנה ב. מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת „שְׁמַע" בְּשַׁחֲרִית? — מִשֶּׁיַּכִּיר בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבָן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בֵּין תְּכֵלֶת לְכַרְתִּי, וְגוֹמְרָהּ עַד הָנֵץ הַחַמָּה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: עַד שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ מְלָכִים לַעֲמוֹד בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת. הַקּוֹרֵא מִכָּאן וְאֵילָךְ לֹא הִפְסִיד, כְּאָדָם הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה.

משנה ג. בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: בָּעֶרֶב כָּל אָדָם יַטֶּה וְיִקְרָא, וּבַבֹּקֶר יַעֲמֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו): „בְּשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ". וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: כָּל אָדָם קוֹרֵא כְּדַרְכּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ"; אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר „בְּשָׁכְבְּךָ"? — בְּשָׁעָה שֶׁבְּנֵי אָדָם שׁוֹכְבִים וּבְשָׁעָה שֶׁבְּנֵי אָדָם עוֹמְדִים. אָמַר רַבִּי טַרְפוֹן: אֲנִי הָיִיתִי בָא בַּדֶּרֶךְ וְהִטֵּיתִי לִקְרוֹת, כְּדִבְרֵי בֵית שַׁמַּאי, וְסִכַּנְתִּי בְעַצְמִי מִפְּנֵי הַלִּסְטִים. אָמְרוּ לוֹ: כְּדַאי הָיִיתָ לָחוּב בְּעַצְמְךָ, שֶׁעָבַרְתָּ עַל דִּבְרֵי בֵית הִלֵּל.

בריתא ב. תָּנוּ רַבָּנָן: בֵּית הִלֵּל אוֹמְרִים: עוֹמְדִים וְקוֹרִין, יוֹשְׁבִין וְקוֹרִין, וּמַטִּין וְקוֹרִין, הוֹלְכִין בַּדֶּרֶךְ וְקוֹרִין, עוֹשִׂין בִּמְלַאכְתָּן וְקוֹרִין. וּמַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּמָקוֹם אֶחָד, וְהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל מֻטֶּה וְרַבִּי אֶלְעָזָר

קרות — לקרא מקרא. לשנות — לשנות משנה.

מאימתי — זמן התחלת מצות קריאת שמע בשחרית? כרתי — מין ירק (פּאָרײע, порей). הנץ החמה — יציאת השמש. עד שלש שעות — אחר הנץ החמה. שדרך מלכים לקום או משנתם ונקרא זמן קימה. מכאן ואילך — הקורא אחר ג' שעות, אף על פי שלא יצא ידי חובת קריאת שמע לא הפסיד, אלא נחשב ככל הקורא בתורה.

יטה — על צדו שכתוב „בשכבך"-דרך שכיבה. ובבקר יעמד — דכתיב „ובקומך"-דרך קימה. כדרכו — כרצונו והרגלו, או בקימה, או בשכיבה, או בישיבה, או בהליכה, ככתוב „ובלכתך" אף בשעת הליכה. וסכנתי — הייתי צפוי לסכנה לנפול בידי שודדי דרכים, בשביל שהתעכבתי בדרך להטות ולקרא. כדאי — ראוי היית לחוב חובת מיתה, שעברת על דברי בית הלל, וכל העובר על דברי חכמים חיב מיתה.

בֶּן עֲזַרְיָה זָקוּף. — כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע, הִטָּה רַבִּי אֶלְעָזָר וְזָקַף רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל: יִשְׁמָעֵאל אָחִי! אֶמְשׁוֹל לְךָ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁאוֹמְרִים לוֹ: זְקָנְךָ מְגֻדָּל. אָמַר לָהֶם: יְהִי כְּנֶגֶד הַמַּשְׁחִיתִים; אַף אַתָּה כַּךְ: כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי זָקוּף אַתָּה מֻטֶּה, עַכְשָׁו כְּשֶׁאֲנִי הִטֵּיתִי אַתָּה זָקַפְתָּ! אָמַר לוֹ: אֲנִי עָשִׂיתִי כְּדִבְרֵי בֵית־הִלֵּל, וְאַתָּה עָשִׂיתָ כְּדִבְרֵי בֵית־שַׁמַּאי; וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמָּא יִרְאוּ הַתַּלְמִידִים וְיִקְבְּעוּ הֲלָכָה לְדוֹרוֹת.

משנה ד. בַּשַּׁחַר מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ; וּבָעֶרֶב מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ, אַחַת אֲרֻכָּה וְאַחַת קְצָרָה.

מָקוֹם שֶׁאָמְרוּ לְהַאֲרִיךְ אֵינוֹ רַשַּׁאי לְקַצֵּר, לְקַצֵּר — אֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַאֲרִיךְ; לַחְתּוֹם — אֵינוֹ רַשַּׁאי שֶׁלֹּא לַחְתּוֹם, שֶׁלֹּא לַחְתּוֹם — אֵינוֹ רַשַּׁאי לַחְתּוֹם.

משנה ה. מַזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת, עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא: שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז): „לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" — „יְמֵי חַיֶּיךָ" —

המשחיתים – הדר זְקָנִי יִנָּתֵן לַמְסַפְּרַיִם, כי רק בשבילם גדלתיו. הטיתי – כשאני הטיתי כמוך, והריני מהלל מעשיך, שהיית מוטה–נזקפת ושִׁחַתָּ מעשיך. לדורות – לקרא דוקא בהַטָּיָה, מה שאין הֲלָכה כן.

שתים – שתי ברכות, יוצר אור ואהבה רבה. לפניה – לפני קריאת שמע. ואחת – „אמת ויציב". ובערב שתים – „המעריב ערבים" ו„אהבת עולם". ושתים – „אמת ואמונה", שהיא ארוכה, ו„השכיבנו", שהיא קצרה. לחתום – לגמור בברוך. שלא לחתום – בברוך, למשל: ברכת הפרות.

מזכירין יציאת מצרים – פרשת ציצית שנאמר בה „אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים", ואף על פי שאין לילה זמן ציצית מזכירין אותה מפני יציאת מצרים שבה. כבן שבעים – (כי צעיר לימים היה אלא שהיה מרבה לשקד בתורה עד שתשש כחו ונזרקה בו שיבה כבן שבעים שנה).

הַיָּמִים, „כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" — הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: „יְמֵי חַיֶּיךָ" — הָעוֹלָם הַזֶּה, „כֹּל" — לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ.

ברייתא ג. אָמַר לוֹ בֶּן זוֹמָא לַחֲכָמִים: וְכִי מַזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ? וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר (ירמיה כג ז): „הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְיָ וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד: חַי יְיָ, אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי אִם חַי יְיָ, אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפֹנָה וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת, אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם"? אָמְרוּ לוֹ: לֹא שֶׁתֵּעָקֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם מִמְּקוֹמָהּ, אֶלָּא שֶׁיְּהֵא שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת עִקָּר וִיצִיאַת מִצְרַיִם טָפֵל לָהּ.

כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר (בראשית לה): „לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" — לֹא שֶׁיֵּעָקֵר יַעֲקֹב מִמְּקוֹמוֹ, אֶלָּא יִשְׂרָאֵל עִקָּר, וְיַעֲקֹב טָפֵל לוֹ.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה מג): „אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת וְקַדְמוֹנִיּוֹת אַל תִּתְבּוֹנָנוּ" — „אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת" — זֶה שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת; „וְקַדְמוֹנִיּוֹת אַל תִּתְבּוֹנָנוּ" — זוּ יְצִיאַת מִצְרַיִם; „הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה" — תָּנֵי רַב יוֹסֵף: זוֹ מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאָדָם, שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וּפָגַע בּוֹ זְאֵב, וְנִצַּל מִמֶּנּוּ, וְהָיָה הוֹלֵךְ וּמְסַפֵּר מַעֲשֵׂה הַזְּאֵב; פָּגַע בּוֹ אֲרִי, וְנִצַּל מִמֶּנּוּ, וְהָיָה מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ מַעֲשֵׂה הָאֲרִי, פָּגַע בּוֹ נָחָשׁ, וְנִצַּל מִמֶּנּוּ — שָׁכַח מַעֲשֵׂה שְׁנֵיהֶם וְהָיָה מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ מַעֲשֵׂה הַנָּחָשׁ, אַף כָּךְ יִשְׂרָאֵל, צָרוֹת אַחֲרוֹנוֹת מְשַׁכְּחוֹת אֶת הָרִאשׁוֹנוֹת.

וחכמים אומרים — שאין מזכירים יציאת מצרים בלילות, ומבארים את הפסוק כן. להביא — לרבות גם לימות המשיח — אף על פי שהגאולה העתידה תהיה גדולה מיציאת מצרים יזכירו גם אז את יציאת מצרים.

שעבוד מלכיות — הגאולה מן הגלות האחרונה. טפל לה — הוספה. כיוצא בו — דומה לו. ממקומו — שהרי כמה פעמים נזכר בשם יעקב.

משנה ו. הָיָה קוֹרֵא בַּתּוֹרָה, וְהִגִּיעַ זְמַן הַמִּקְרָא. אִם כִּוֵּן לִבּוֹ יָצָא. בַּפְּרָקִים שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַכָּבוֹד וּמֵשִׁיב; וּבְאֶמְצַע שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַיִּרְאָה וּמֵשִׁיב — דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּאֶמְצַע שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַיִּרְאָה וּמֵשִׁיב מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, וּבַפְּרָקִים שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַכָּבוֹד וּמֵשִׁיב שָׁלוֹם לְכָל אָדָם.

אֵלּוּ הֵן בֵּין הַפְּרָקִים: בֵּין בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה לַשְּׁנִיָּה, בֵּין שְׁנִיָּה לְ„שְׁמַע”, בֵּין „שְׁמַע” לְ„וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ”, בֵּין „וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ” לְ„וַיֹּאמֶר”, בֵּין „וַיֹּאמֶר” לְ„אֱמֶת וְיַצִּיב”. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בֵּין „וַיֹּאמֶר” לְ„אֱמֶת וְיַצִּיב” לֹא יַפְסִיק.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה: לָמָּה קָדְמָה פָּרָשַׁת „שְׁמַע” לְ„וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ”? כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם תְּחִלָּה וְאַחַר כַּךְ מְקַבֵּל עָלָיו עֹל מִצְוֹת; „וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ” לְ„וַיֹּאמֶר”?—שֶׁ„וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ” נוֹהֵג בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה, וּ„וַיֹּאמֶר” אֵינוֹ נוֹהֵג אֶלָּא בַּיּוֹם בִּלְבָד.

בריתא ד. תָּנוּ רַבָּנָן: קְרִיאַת־שְׁמַע כִּכְתָבָהּ — דִּבְרֵי רַבִּי; וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: בְּכָל לָשׁוֹן.

מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי? אָמַר קְרָא: „וְהָיוּ” — בַּהֲוָיָתָן יְהוּ. וְרַבָּנָן מַאי טַעֲמַיְהוּ? אָמַר קְרָא: „שְׁמַע” — בְּכָל לָשׁוֹן שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ.

היה קורא – פרשת קריאת שמע בתורה לא לשם חובת קריאת שמע. והגיע זמן המקרא – של ק"ש. אם כון לבו – לקריאה לשמור הנקוד וההברה בדיוק. יצא – ידי חובת ק"ש. בפרקים – בין הפרקים המפורשים להלן. ומשיב – ורשאי לשאול בשלום אדם נכבד, שעליו להקדים בשלומו, למשל רבו או אביו, וכן ישיב לו שלום אם הקדים שלום לו. ובאמצע – הפרק. ומשיב – רשאי רק לשאול בשלום איש, שהוא מתירא מפניו למשל שר גדול, אבל מפני הכבוד–אסור. לשניה – המפורשות למעלה במשנה ד׳.

ובין בלילה – ב„והיה אם שמוע” ידֻבר בתלמוד תורה, שנצטוו ישראל והגית בו יומם ולילה, ביום בלבד – כי ציצית אינה נוהגת אלא ביום.

ככתבה – צריך לקרא כמו שהיא כתובה בלשון הקדש, ולא בתרגום ללשון אחרת.

מאי טעמא דרבי - מפני מה דעתו של רבי כך? אמר קרא – שכתוב. בהויתן – באותה הלשון שהם כתובים. „שמע” – פרושו: הבן, בכל לשון שמבינים.

משנה ז. הַקּוֹרֵא אֶת „שְׁמַע" וְלֹא הִשְׁמִיעַ לְאָזְנוֹ—יָצָא; רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: לֹא יָצָא. קָרָא וְלֹא דִקְדֵּק בְּאוֹתִיּוֹתֶיהָ — רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: יָצָא; רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: לֹא יָצָא. הַקּוֹרֵא לְמַפְרֵעַ—לֹא יָצָא. קָרָא וְטָעָה, יַחֲזוֹר לַמָּקוֹם שֶׁטָּעָה.

בריתא ה. תָּנֵי רַב עוֹבַדְיָה קַמֵּיהּ דְּרָבָא: „וְלִמַּדְתֶּם" — שֶׁיְּהֵא לִמּוּדְךָ תָּם, שֶׁיִּתֵּן רֶוַח בֵּין הַדְּבֵקִים. עָנֵי רָבָא בַּתְרֵיהּ כְּגוֹן: „עַל לְבָבְךָ", „עַל לְבַבְכֶם", „בְּכָל לְבָבְךָ", „בְּכָל לְבַבְכֶם", „עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ", „וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה", „הַכָּנָף פְּתִיל", „אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ".

משנה ח. רַבִּי נְחוּנְיָה בֶּן הַקָּנָה הָיָה מִתְפַּלֵּל בִּכְנִיסָתוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וּבִיצִיאָתוֹ תְּפִלָּה קְצָרָה. אָמְרוּ לוֹ: מַה מָּקוֹם לִתְפִלָּה זוֹ? — אָמַר לָהֶם: בִּכְנִיסָתִי אֲנִי מִתְפַּלֵּל, שֶׁלֹּא יֶאֱרַע דְּבַר תַּקָּלָה עַל יָדִי; וּבִיצִיאָתִי אֲנִי נוֹתֵן הוֹדָאָה עַל חֶלְקִי.

בריתא ו. תָּנוּ רַבָּנָן: בִּכְנִיסָתוֹ מַהוּ אוֹמֵר? יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, שֶׁלֹּא יֶאֱרַע דְּבַר תַּקָּלָה עַל יָדִי, וְלֹא אֶכָּשֵׁל בִּדְבַר הֲלָכָה, וְיִשְׂמְחוּ בִּי חֲבֵרַי, וְלֹא אֹמַר עַל טָמֵא—טָהוֹר, וְלֹא עַל טָהוֹר—טָמֵא; וְלֹא יִכָּשְׁלוּ חֲבֵרַי בִּדְבַר הֲלָכָה, וְאֶשְׂמַח בָּהֶם.

בִּיצִיאָתוֹ מַהוּ אוֹמֵר? מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי שֶׁשַּׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת; שֶׁאֲנִי מַשְׁכִּים וְהֵם מַשְׁכִּימִים: אֲנִי מַשְׁכִּים לְדִבְרֵי תוֹרָה, וְהֵם מַשְׁכִּימִים לִדְבָרִים בְּטֵלִים; אֲנִי עָמֵל וְהֵם עֲמֵלִים: אֲנִי עָמֵל וּמְקַבֵּל שָׂכָר,

---

לא דקדק—לא בטא בשפתיו יפה, שהניח הנע והניע הנח, המשיך החטפים או הבליע אות אחת בחברתה. למפרע—הפוך, הפסיק האחרון לפני הקודם לו, או המלה האחרונה לפני הקודמת לה, למשל: ובשעריך ביתך מזוזות.

מה מקום—מה טיבה? תקלה—שלא יקרה מכשול. הודאה על חלקי—תודה על הטוב, שנתן לי.

מיושבי קרנות—הולכי בטל יעוסקים בשיחות תפלות.

וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שָׂכָר; אֲנִי רָץ וְהֵם רָצִים: אֲנִי רָץ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת.

משנה ט. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בְּכָל יוֹם וָיוֹם מִתְפַּלֵּל אָדָם שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֵעֵין שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: אִם שְׁגוּרָה תְּפִלָּתוֹ בְּפִיו מִתְפַּלֵּל שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, וְאִם לָאו — מֵעֵין שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: הָעוֹשֶׂה תְּפִלָּתוֹ קֶבַע — אֵין תְּפִלָּתוֹ תַּחֲנוּנִים.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הַהוֹלֵךְ בִּמְקוֹם סַכָּנָה מִתְפַּלֵּל תְּפִלָּה קְצָרָה וְאוֹמֵר: הוֹשַׁע יְיָ אֶת עַמְּךָ, אֶת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל, בְּכָל פָּרָשַׁת הָעִבּוּר יִהְיוּ צָרְכֵיהֶם לְפָנֶיךָ, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

הָיָה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר יֵרֵד וְיִתְפַּלֵּל; וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לֵירֵד, יַחֲזִיר אֶת פָּנָיו; וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהַחֲזִיר אֶת פָּנָיו, יְכַוֵּן לִבּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים.

הָיָה מְהַלֵּךְ בִּסְפִינָה אוֹ בְאַסְדָּא יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים.

בריתא ז. תָּנוּ רַבָּנָן: סוּמָא וּמִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְכַוֵּן הָרוּחוֹת, יְכַוֵּן לִבּוֹ כְּנֶגֶד אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א, ח): וְהִתְפַּלְלוּ אֶל יְיָ. הָיָה עוֹמֵד בְּחוּץ לָאָרֶץ — יְכַוֵּן לִבּוֹ כְּנֶגֶד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם. הָיָה עוֹמֵד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל — יְכַוֵּן

מעין י״ח — תפלה שיש בה קצור כל הברכות, וזו היא: הֲבִינֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָדַעַת דְּרָכֶיךָ, וּמוֹל אֶת לְבָבֵנוּ לְיִרְאָתֶךָ, וְתִסְלַח לָנוּ לִהְיוֹת גְּאוּלִים, וְרַחֲקֵנוּ מִמַּכְאוֹבֵינוּ, וְדַשְּׁנֵנוּ בִּנְאוֹת אַרְצֶךָ, וּנְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע תְּקַבֵּץ, וְהַתּוֹעִים עַל דַּעְתְּךָ יִשָּׁפֵטוּ, וְעַל הָרְשָׁעִים תָּנִיף יָדֶךָ, וְיִשְׂמְחוּ צַדִּיקִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וּבְתִקּוּן הֵיכָלֶךָ וּבִצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ, וּבַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַעֲנֶה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

קבע — חק קבוע ותמידי. פרשת העבור — אפילו בשעה שפורשים לעברה. יחזיר את פניו — לצד ירושלים. אסדא — אניה קטנה.

אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְהִתְפַּלְלוּ אֶל יְיָ דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ”. הָיָה עוֹמֵד בִּירוּשָׁלַיִם — יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַבַּיִת הַזֶּה”. הָיָה עוֹמֵד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ — יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה”. הָיָה עוֹמֵד בְּבֵית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים — יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית הַכַּפֹּרֶת. הָיָה עוֹמֵד אֲחוֹרֵי בֵּית הַכַּפֹּרֶת יִרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת; נִמְצָא: עוֹמֵד בַּמִּזְרָח מַחֲזִיר פָּנָיו לַמַּעֲרָב, בַּמַּעֲרָב — מַחֲזִיר פָּנָיו לַמִּזְרָח, בַּדָּרוֹם — מַחֲזִיר פָּנָיו לַצָּפוֹן, בַּצָּפוֹן — מַחֲזִיר פָּנָיו לַדָּרוֹם; נִמְצָא: כָּל יִשְׂרָאֵל מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם לְמָקוֹם אֶחָד.

אָמַר רַבִּי אָבִין וְאִיתֵימָא רַבִּי אָבִינָא: מַאי קְרָא? „כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת” — תֵּל שֶׁכָּל פִּיּוֹת פּוֹנִים בּוֹ.

בריתא ח. תָּנוּ רַבָּנָן: שִׁמְעוֹן הַפַּקּוּלִי הִסְדִּיר שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת לִפְנֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל עַל הַסֵּדֶר בְּיַבְנֶה. אָמַר לָהֶם רַבָּן גַּמְלִיאֵל לַחֲכָמִים: כְּלוּם יֵשׁ אָדָם שֶׁיּוֹדֵעַ לְתַקֵּן בִּרְכַּת הַצְּדוּקִים? — עָמַד שְׁמוּאֵל הַקָּטָן וְתִקְּנָהּ. לְשָׁנָה אַחֶרֶת שְׁכָחָהּ, וְהִשְׁקִיף בָּהּ שְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת, וְלֹא הֶעֱלוּהוּ.

גמרא. אַמַּאי לֹא הֶעֱלוּהוּ? וְהָאָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר רַב: טָעָה בְּכָל הַבְּרָכוֹת כֻּלָּן — אֵין מַעֲלִין אוֹתוֹ, בְּבִרְכַּת הַצְּדוּקִים מַעֲלִין אוֹתוֹ, חָיְישִׁינַן שֶׁמָּא מִין הוּא? — שָׁאנֵי שְׁמוּאֵל הַקָּטָן דְּאִיהוּ תִּקְּנָהּ. — וְנֵיחוּשׁ דִּלְמָא הֲדַר בֵּיהּ? — אָמַר אַבַּיֵי: גְּמִירִי: „טָבָא לָא הֲוֵה בִּישָׁא” — וְלָא? וְהָא תְּנַן: אַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ, שֶׁהֲרֵי

הצדוקים – כת ידועה שהתנגדו לפרושים. ותקנה – היא ברכת „ולמלשינים”. והשקיף בה – עין וחשב לזכרה. ולא העלוהו – לא הרחיקוהו מן התבה. שמא מין – חוששים אנו שמא כופר ואפיקורוס הוא. שאני – שונה, נבדל, יוצא מהכלל. דלמא הדר ביה – ונחשוש שמא חזר מצדקתו. גמירי – קבלה היא בידינו. בישא – טוב לא יהיה לרע.

יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל שִׁמֵּשׁ בִּכְהֻנָּה גְדוֹלָה שְׁמוֹנִים שָׁנָה וּלְבַסּוֹף נַעֲשָׂה צְדוּקִי. — שָׁאנֵי שְׁמוּאֵל הַקָּטָן דְּאַתְחִיל בָּהּ.

משנה י. אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ כֹּבֶד רֹאשׁ. חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. אֲפִילוּ הַמֶּלֶךְ שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ, לֹא יְשִׁיבֶנּוּ, וַאֲפִילוּ נָחָשׁ כָּרוּךְ עַל עֲקֵבוֹ, לֹא יַפְסִיק.

ברייתא ט. אֵין עוֹמְדִים לְהִתְפַּלֵּל לֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת, וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְלוּת, וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ שִׂיחָה, וְלֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבָרִים בְּטֵלִים, אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה.

וְכֵן לֹא יִפָּטֵר אָדָם מֵחֲבֵרוֹ לֹא מִתּוֹךְ שִׂיחָה וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבָרִים בְּטֵלִים, אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּבַר הֲלָכָה, שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ זוֹכְרֵהוּ.

י. תָּנוּ רַבָּנָן: הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה צָרִיךְ לְסָרֵב: וְאִם אֵינוֹ מְסָרֵב דּוֹמֶה לְתַבְשִׁיל, שֶׁאֵין בּוֹ מֶלַח; וְאִם מְסָרֵב יוֹתֵר מִדַּאי דּוֹמֶה לְתַבְשִׁיל, שֶׁהִקְדִּיחַתּוּ מֶלַח. כֵּיצַד הוּא עוֹשֶׂה? פַּעַם רִאשׁוֹנָה יְסָרֵב; ב׳—מְהַבְהֵב; ג׳—פּוֹשֵׁט אֶת רַגְלָיו וְיוֹרֵד.

משנה יא. כֵּיצַד מְבָרְכִין עַל הַפֵּרוֹת? עַל פֵּרוֹת הָאִילָן הוּא אוֹמֵר: בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ, חוּץ מִן הַיַּיִן, שֶׁעַל הַיַּיִן הוּא אוֹמֵר: בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן, וְעַל פֵּרוֹת הָאָרֶץ הוּא אוֹמֵר: בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה, חוּץ

דאתחיל בה—שכבר התחיל בברכה ובאמצע שבחה, לפיכך אין אנו חוששין שמא חזר מצדקתו.

כבד ראש—רצינות. שוהים—מתעכבים כדי ליישב דעתם ולרכז מחשבותיהם בתפלה.

ולא מתוך שיחה—שיחה בטלה. שמחה של מצוה—ולפיכך הסדירו לפני תפלה בשחרית ובערבית גאולת מצרים או „תהלה לדוד" בתפלת מנחה, שהם דברי שבח ותנחומים.

צריך לסרב—להתנגד קצת ולאמר איני רוצה. שהקדיחתו—שקלקלה אותו. מהבהב—זז ממקומו קצת.

חוץ מן היין—שמפני חשיבותו קבעו ברכה בפני עצמו, וכן על הפת.

מִן הַפַּת, שֶׁעַל הַפַּת הוּא אוֹמֵר: הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ; וְעַל הַיְרָקוֹת: בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בּוֹרֵא מִינֵי דְשָׁאִים.

יב. בֵּרַךְ עַל פֵּרוֹת הָאִילָן בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה—יָצָא. וְעַל פֵּרוֹת הָאָרֶץ בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ – לֹא יָצָא. וְעַל כֻּלָּם אִם אָמַר: שֶׁהַכֹּל נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ—יָצָא.

תוספתא א. רָאָה פַּת וְאָמַר: כַּמָּה נָאָה פַּת זוֹ! בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁבְּרָאָהּ!—יָצָא. רָאָה תְאֵנָה וְאָמַר: כַּמָּה נָאָה תְאֵנָה זוֹ! בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁבְּרָאָהּ!—יָצָא, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: כָּל הַמְּשַׁנֶּה מִמַּטְבֵּעַ שֶׁטָּבְעוּ חֲכָמִים בִּבְרָכוֹת—לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ.

בריתא יא. תָּנוּ רַבָּנָן: עַל דָּבָר שֶׁאֵין גִּדּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ, כְּגוֹן בְּשַׂר בְּהֵמוֹת, חַיּוֹת וְעוֹפוֹת וְדָגִים אוֹמֵר: שֶׁהַכֹּל נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ. עַל הֶחָלָב וְעַל הַבֵּיצִים וְעַל הַגְּבִינָה אוֹמֵר: שֶׁהַכֹּל. עַל הַפַּת שֶׁעִפְּשָׁה וְעַל הַיַּיִן שֶׁהֶקְרִים, וְעַל הַתַּבְשִׁיל שֶׁעָבַר צוּרָתוֹ אוֹמֵר: שֶׁהַכֹּל. עַל הַמֶּלַח וְעַל הַזּוֹמִית וְעַל כְּמֵהִין וּפִטְרִיּוֹת אוֹמֵר: שֶׁהַכֹּל.

משנה יג. הֵבִיאוּ לְפָנָיו מָלִיחַ תְּחִלָּה וּפַת עִמּוֹ — מְבָרֵךְ עַל הַמָּלִיחַ וּפוֹטֵר אֶת הַפַּת, שֶׁהַפַּת טְפֵלָה לוֹ. זֶה הַכְּלָל: כֹּל שֶׁהוּא עִקָּר וְעִמּוֹ טְפֵלָה—מְבָרֵךְ עַל הָעִקָּר וּפוֹטֵר אֶת הַטְּפֵלָה.

יד. שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ כְּאֶחָד חַיָּבִין לְזַמֵּן. נָשִׁים וַעֲבָדִים וּקְטַנִּים אֵין מְזַמְּנִים עֲלֵיהֶם. עַד כַּמָּה מְזַמְּנִים? — עַד כְּזַיִת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד כַּבֵּיצָה.

יצא – שעקר צמיחת האילן מהאדמה הוא. ממטבע – נוסח. שטבעו – שקבעו. שעפשה – שהותה נקודים. שהקרים – נתקלקל ועלה עליו קרום חֲלאה. הזומית – מרק. ופטריות – מיני צמחים–פילצע (Грибы).

מליח – מאכל מלוח, והדין אמור בפרי מלוח החשוב מן הפת, והפת רק טפלה לו.

לזמן – זה לזה להצטרף יחד ולאמר בלשון רבים „נברך שאכלנו משלו", ואין רשאים להתחלק. נשים ועבדים וקטנים – אין משיגים ענין הברכה. עד כמה – שעור אכילתם, שיתחיבו בזמון.

גמרא. מְנָא הָנֵי מִילֵי? — אָמַר רַב אַסִּי: דְּאָמַר קְרָא: „גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו". רַ' אַבָּהוּ אוֹמֵר מֵהָכָא: „כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ".

משנה טו. הָרוֹאֶה מָקוֹם שֶׁנַּעֲשׂוּ בוֹ נִסִּים לְיִשְׂרָאֵל אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה!

מָקוֹם שֶׁנֶּעֶקְרָה מִמֶּנּוּ עֲבוֹדַת־גִּלּוּלִים אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁעָקַר עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים מֵאַרְצֵנוּ!

עַל הַזִּיקִין וְעַל הַזְּוָעוֹת וְעַל הָרְעָמִים וְעַל הָרוּחוֹת וְעַל הַבְּרָקִים אוֹמֵר: שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם!

עַל הֶהָרִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְעַל הַיַּמִּים וְעַל הַנְּהָרוֹת וְעַל הַמִּדְבָּרוֹת אוֹמֵר: בָּרוּךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית! רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הָרוֹאֶה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל! בִּזְמַן שֶׁרוֹאֵהוּ לִפְרָקִים.

עַל הַגְּשָׁמִים וְעַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת אוֹמֵר: בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב! עַל בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת אוֹמֵר: בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת!

טז. בָּנָה בַיִת חָדָשׁ וְקָנָה כֵלִים חֲדָשִׁים אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה!

מְבָרֵךְ עַל הָרָעָה מֵעֵין עַל הַטּוֹבָה, וְעַל הַטּוֹבָה מֵעֵין עַל הָרָעָה.

מנא הני מילי — מנין יוצא דין זה ששלשה חיבים בזמון? גדלו — אחד אומר לשנים „גדלו אתי"-הרי שלשה.

שנעשו בו נסים — למשל מעברות הירדן והים. על הזיקין — כוכבי דשביט (קאמעטע, Кометы). ועל הזועות — רעידות הארמה. שרואהו לפרקים — צריך לברך רק כשרואהו לפרקים — אחת לשלשים יום.

על הרעה מעין על הטובה — כשבא עליו מקרה רע, ואעפ"י שאפשר שסופו לטוב, יברך דין האמת. ועל הטובה מעין על הרעה — וכן כשתבוא עליו טובה ואעפ"י שאפשר להיות שסופה לרע מברך הטוב והמיטיב.

הַצּוֹעֵק לְשֶׁעָבַר הֲרֵי זוֹ תְּפִלַּת שָׁוְא. כֵּיצַד? הָיָה בָא בַדֶּרֶךְ וְשָׁמַע קוֹל צְוָחָה בָּעִיר וְאוֹמֵר: יְהִי רָצוֹן, שֶׁלֹּא תְהֵא בְתוֹךְ בֵּיתִי—הֲרֵי זוֹ תְּפִלַּת שָׁוְא.

יז. הַנִּכְנָס לִכְרַךְ מִתְפַּלֵּל שְׁתַּיִם, אַחַת בִּכְנִיסָתוֹ וְאַחַת בִּיצִיאָתוֹ. בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר: אַרְבַּע: שְׁתַּיִם בִּכְנִיסָתוֹ וּשְׁתַּיִם בִּיצִיאָתוֹ. נוֹתֵן הוֹדָאָה עַל שֶׁעָבַר וְצוֹעֵק עַל הֶעָתִיד.

יח. חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו): „וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ“—בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע; וּ„בְכָל נַפְשְׁךָ“—אֲפִילוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ; וּ„בְכָל מְאֹדֶךָ“—בְּכָל מָמוֹנֶךָ. דָּבָר אַחֵר: בְּכָל מְאֹדֶךָ—בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ, הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ.

לֹא יָקֵל אָדָם רֹאשׁוֹ כְּנֶגֶד שַׁעַר הַמִּזְרָח, שֶׁהוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים, וְלֹא יִכָּנֵס לְהַר הַבַּיִת בְּמַקְלוֹ וּבְמִנְעָלוֹ וּפוּנְדָּתוֹ וּבְאָבָק שֶׁעַל רַגְלָיו; וְלֹא יַעֲשֶׂנּוּ קַפַּנְדַּרְיָא, וּרְקִיקָה מִקַּל וָחֹמֶר.

כָּל חוֹתְמֵי בְרָכוֹת שֶׁבַּמִּקְדָּשׁ הָיוּ אוֹמְרִים: עַד הָעוֹלָם; מִשֶּׁקִּלְקְלוּ הַצְּדוּקִים וְאָמְרוּ: אֵין עוֹלָם אֶלָּא אֶחָד—הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ

הצועק לשעבר – המתפלל על שכבר עבר שיהפך לטוב.

הנכנס לכרך – ששם מצוים שלטונים רעים. מתפלל – מברך. בכניסתו – שיכָּנס לשלום. ביציאתו – נותן הודיה, שיצא ממנה בשלום. בכניסתו – בשעת כניסתו הודיה, שנצל בדרך, ותפלה, שיוציאהו בשלום. ביציאתו – הודיה על שיצא בשלום ותפלה, שיצילהו בדרך, שילך בה.

על הטובה – בלב שלם ובשמחה. בכל מדה ומדה – בין טובה ובין רעה.

ופונדתו – אזור חלול כעין שק קטן לממון. קפנדריא – לעבור בו כדי לקצר הלוכו. ורקיקה מקל וחמר – רקיקה אסורה בק"ו ממנעל: מה מנעל, שאין בה בזיון אסורה – רקיקה, שיש בה בזיון, על אחת כמה וכמה!

כל חותמי ברכות – במקדש הראשון היה המברך אומר בסוף כל ברכה „עד העולם“ למשל: „ברוך אתה יי אלהי ישראל עד העולם חונן הדעת“; משקלקלו הצדוקים –

אוֹמְרִים: מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וְהִתְקִינוּ שֶׁיְּהֵא אָדָם שׁוֹאֵל אֶת שְׁלוֹם חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (רות ב): „וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים: יְיָ עִמָּכֶם! וַיֹּאמְרוּ לוֹ: יְבָרֶכְךָ יְיָ! וְאוֹמֵר (משלי כג): „אַל תָּבוּז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ"; וְאוֹמֵר (תהלים קיט): עֵת לַעֲשׂוֹת לַייָ הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ—רַ' נָתָן אוֹמֵר: הֵפֵרוּ תוֹרָתְךָ מִשּׁוּם עֵת לַעֲשׂוֹת לַייָ.

בריתא יב. תָּנוּ רַבָּנָן: הָרוֹאֶה אוֹכְלוֹסֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר: בָּרוּךְ חֲכַם הָרָזִים.

הָרוֹאֶה חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו! חַכְמֵי עוֹבְדֵי־גִלּוּלִים—אוֹמֵר: שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לִבְרִיּוֹתָיו!

הָרוֹאֶה מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מִכְּבוֹדוֹ לִירֵאָיו! מַלְכֵי עוֹבְדֵי־גִלּוּלִים—אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ לִבְרִיּוֹתָיו!

הָרוֹאֶה בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל בְּיִשּׁוּבָן אוֹמֵר: בָּרוּךְ מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה! בְּחֻרְבָּנָן—אוֹמֵר: בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת! בָּתֵּי בַבְלִים בְּיִשּׁוּבָן—אוֹמֵר: „בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְיָ!" בְּחֻרְבָּנָן – אוֹמֵר: „אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ!"

תוספתא ב. רָאָה אֶת הַכּוּשִׁי וְאֶת הַגִּיחוֹר וְאֶת הַלַּבְקָן וְאֶת הַקִּפֵּחַ וְאֶת הַנַּנָּס וְאֶת הַבַּרְדְּנִיקוֹס אוֹמֵר: בָּרוּךְ מְשַׁנֶּה אֶת הַבְּרִיּוֹת! אֶת הַקִּטֵּעַ וְאֶת הַסּוּמָא וְאֶת פְּתוּיֵי הָרֹאשׁ וְאֶת הַחִגֵּר

וכחשו בעולם הבא. התקינו אנשי כנסת הגדולה, שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. בשם— הקב"ה לאמר: יברכך יי! ואין בזה משום זלזול בשם הקדוש, כמו שמצינו בבעז, ששאל בשלום הקוצרים בשם הקדוש, ועלינו ללמד מדרכי זקני אמתנו ככתוב: „אל תבוז כי זקנה אמך"; אל יבוז אדם לתקנת חכמים אעפ"י שישנות וקדמניות הנה. וכתוב עוד: עת לעשות וכו'— במקום שיש לעשות רצונו של מקום מותר להפר דברי תורה, והשואל בשלום חברו זהו רצונו של מקום.

אוכלוסי—המוני. חכם הרזים—היודע מחשבות לב כל אלו, שאין דעתם דומה זו לזו, כמו שאין פרצופיהם דומים זה לזה.

הגיחור—אדם אדום ביותר. הלבקן—אדם לבן ביותר. הקפח—אדם גבוה ביותר. הננס—אדם קצר ביותר. הברדניקוס—בעל קומה משונה. הקטע—קצוע היד. פתויי הראש—רחבי הראש.

וְאֶת מֻכֵּה־הַשְּׁחִין וְאֶת הַבַּהֲקָנִים — אוֹמֵר: בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת!
הָרוֹאֶה פִּיל, קוֹף, קַפּוֹץ אוֹמֵר: בָּרוּךְ מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת!
רָאָה בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבִים אוֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ!

פֵּאָה.

משנה א. אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר: הַפֵּאָה, וְהַבִּכּוּרִים, וְהָרֵאָיוֹן, וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה.
אֵלּוּ דְבָרִים, שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא: כִּבּוּד אָב וָאֵם, וּגְמִילוּת חֲסָדִים, וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְתַלְמוּד תּוֹרָה — כְּנֶגֶד כֻּלָּם.
ב. אֵין פּוֹחֲתִין לְפֵאָה מִשִּׁשִּׁים. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאָמְרוּ אֵין לְפֵאָה שִׁעוּר — הַכֹּל לְפִי גֹדֶל הַשָּׂדֶה, וּלְפִי רֹב הָעֲנִיִּים, וּלְפִי רֹב הָעֲנָוָה.
ג. נוֹתְנִים פֵּאָה מִתְּחִלַּת הַשָּׂדֶה וּמֵאֶמְצָעָהּ. רַ׳ שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן בַּסּוֹף כַּשִּׁעוּר. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם שִׁיֵּר קֶלַח אֶחָד,

---

הבהקנים — בעלי בהרות לבנות, מנוגעי בהק. קפוץ — מין עוף, ינשוף.

הפאה — כבתוב „לא תכלה פאת שדך לקצר” ואין לך שעור מן התורה, כמה על האדם להניח בקצה שדהו לעניים, אבל מדרבנן יש לה שעור. והבכורים — ככתוב: „ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳”. והראיון — ככתוב: „יראה כל זכורך” — אין שעור לקרבנות, שיקריב הנראה את פני ה׳. וגמילות חסדים — צדקה, פדיון שבויים וכדומה אין לה שעור, אלא כפי נדבת הלב.

פרותיהם — השכר. והקרן — העיקר, כלומר, יקבל טובה בעולם הזה ובעולם הבא. כנגד כלם — תשובה ככלם יחדו.

אין פוחתין — אין מניחים פאה פחות מחלק הששים של כל השדה. העניים — אם השדה גדול והעניים מעטים יניח לפי גדל השדה; ואם השדה קטן והעניים רבים יניח לפי ריב העניים יותר מששים. הענוה — גדל הגרגרים, כלומר, לפי הקציר, אם הוא בשפע אי לא.

מתחלת השדה ומאמצעה — שאפשר להניח פאה מכל צד שירצה. כשעור — אמנם פאה היא, אך אינו יוצא ידי חובתו עד שיניח גם בקצה השדה אחד מששים. קלח אחד —

סוֹמֵךְ לוֹ מִשּׁוּם פֵּאָה, וְאִם לָאו—אֵינוֹ נוֹתֵן אֶלָּא מִשּׁוּם הֶפְקֵר.

תוספתא. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן: מִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְבָרִים אָמְרָה תוֹרָה: לֹא יִתֵּן אָדָם פֵּאָה אֶלָּא בְּסוֹף שָׂדֵהוּ: מִפְּנֵי גֶזֶל עֲנִיִּים, וּמִפְּנֵי בִּטּוּל עֲנִיִּים, וּמִפְּנֵי מַרְאִית הָעַיִן, וּמִפְּנֵי הָרַמָּאִים.

מִפְּנֵי גֶזֶל עֲנִיִּים כֵּיצַד? — שֶׁלֹּא יִרְאֶה שָׁעָה, שֶׁאֵין אָדָם וְיֹאמַר לְעָנִי קְרוֹבוֹ: בֹּא וְטוֹל לְךָ פֵּאָה זוֹ.

מִפְּנֵי בִטּוּל עֲנִיִּים כֵּיצַד? — שֶׁלֹּא יִהְיוּ עֲנִיִּים יוֹשְׁבִין וּמְשַׁמְּרִין כָּל הַיּוֹם וְיֹאמְרוּ: עַכְשָׁו נוֹתֵן פֵּאָה וְעַכְשָׁו נוֹתֵן פֵּאָה; אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁנּוֹתְנָהּ בְּסוֹף, הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה מְלַאכְתּוֹ וּבָא וְנוֹטְלָהּ בָּאַחֲרוֹנָה.

מִפְּנֵי מַרְאִית הָעַיִן כֵּיצַד? — שֶׁלֹּא יְהוּ עוֹבְרִין וְשָׁבִין אוֹמְרִין: רְאוּ, פְּלוֹנִי, שֶׁקָּצַר שָׂדֵהוּ וְלֹא נָתַן מִמֶּנּוּ פֵּאָה, שֶׁהֲרֵי אָמְרָה תוֹרָה: „לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ“.

מִפְּנֵי הָרַמָּאִין כֵּיצַד? שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִים: כְּבָר נָתַנּוּ. דָּבָר אַחֵר; שֶׁלֹּא יַנִּיחַ אֶת הַיָּפֶה וְיִתֵּן מִן הָרָע.

ד. כְּלָל אָמְרוּ בְּפֵאָה: כָּל שֶׁהוּא אֹכֶל, וְנִשְׁמָר, וְגִדּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ, וּלְקִיטָתוֹ כְּאַחַת, וּמַכְנִיסוֹ לְקִיּוּם—חַיָּב בְּפֵאָה.

ה. הַזּוֹרֵעַ שָׂדֵהוּ מִין אֶחָד, אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא עוֹשֵׂהוּ שְׁתֵּי גְרָנוֹת נוֹתֵן פֵּאָה אַחַת; זְרָעָהּ שְׁנֵי מִינִין — אַף־עַל־פִּי שֶׁעֲשָׂאָן גֹּרֶן אַחַת נוֹתֵן שְׁתֵּי פֵאוֹת.

הַזּוֹרֵעַ אֶת שָׂדֵהוּ שְׁנֵי מִינֵי חִטִּין—עֲשָׂאָן גֹּרֶן אַחַת, נוֹתֵן פֵּאָה אֶחָת, שְׁתֵּי גְרָנוֹת—נוֹתֵן שְׁתֵּי פֵאוֹת.

אם השאיר אפילו שרש אחד בקצה שדהו. סומך לו—מצטרף זה אל הפאה, שהניח במקום אחר, ודין פאה לה. ואם לאו—ואם לא שיר אינו פאה גם מה שהניח במקום אחר, אלא דין הפקר לו ומותר אף לעשירים.

אכל—ולא צמח. נשמר—ולא הפקר. גדולו מן הארץ—ולא כמהין ופטריות, שאין להם שרשים בארמה. ולקיטתו כאחת—ולא תאנים, למשל, שאינן מלוקטות כלן כבת אחת, אלא עפ״י סדר בשולן. ומכניסו לקיום—להשתמר באסם, ולא אותם הפרות, שאין דרכם להשתמר באסם. שתי גרנות—שלקטו בשני זמנים ומביא את התבואה לשתי גרנות.

ו. מַעֲשֶׂה שֶׁזָּרַע רַ' שִׁמְעוֹן אִישׁ הַמִּצְפָּה לִפְנֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְעָלוּ לְלִשְׁכַּת הַגָּזִית וְשָׁאֲלוּ. אָמַר נַחוּם הַלַּבְלָר: מְקֻבָּל אֲנִי מֵרַבִּי מְיָאשָׁה, שֶׁקִּבֵּל מֵאָבִיו, שֶׁקִּבֵּל מִן הַזּוּגוֹת, שֶׁקִּבְּלוּ מִן הַנְּבִיאִים הֲלָכָה לְמשֶׁה מִסִּינַי: בְּזוֹרֵעַ שָׂדֵהוּ שְׁנֵי מִינֵי חִטִּין — אִם עֲשָׂאָן גֹּרֶן אַחַת — נוֹתֵן פֵּאָה אֶחָת, שְׁתֵּי גְרָנוֹת — נוֹתֵן שְׁתֵּי פֵאוֹת.

ז. נָטַל מִקְצָת פֵּאָה וּזְרָקָהּ עַל הַשְּׁאָר — אֵין לוֹ בָּהּ כְּלוּם. נָפַל לוֹ עָלֶיהָ וּפֵרַשׂ טַלִּיתוֹ עָלֶיהָ — מַעֲבִירִין אוֹתוֹ הֵימֶנָּה. וְכֵן בַּלֶּקֶט וְכֵן בַּשִּׁכְחָה.

ח. פֵּאָה אֵין קוֹצְרִין אוֹתָהּ בְּמַגָּלוֹת, וְאֵין עוֹקְרִין אוֹתָהּ בְּקַרְדֻּמּוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכּוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ.

ט. שָׁלֹשׁ אַבְעָיוֹת בַּיּוֹם: בַּשַּׁחַר וּבַחֲצוֹת וּבַמִּנְחָה. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפְחֲתוּ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יוֹסִיפוּ.

י. אֵיזֶהוּ לֶקֶט? הַנּוֹשֵׁר בִּשְׁעַת הַקְּצִירָה. הָיָה קוֹצֵר מְלֹא יָדוֹ, תָּלַשׁ מְלֹא קֻמְצוֹ—הִכָּהוּ קוֹץ וְנָפַל מִיָּדוֹ לָאָרֶץ, הֲרֵי הוּא שֶׁל

ועלו – בני ביתו של ר' שמעון. הלבלר – הסופר. הזוגות – שני מקבלים, למשל, הלל ושמאי שקבלו משמעיה ואבטליון, שקבלו מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח.

נטל – עני שלקח מעט פאה וזרקה על הפאה המחברת עדין לקרקע, כדי לזכות בה ולהרחיק עניים אחרים ממנה. כלום – קונסים אותו ואין לו כלום אף במקצת, שכבר היה בידו. וכן אם נפל עליה או שפרש בגדו עליה, אינו זוכה בזה.

פאה – פאת השדה. אין קוצרין – אסור לעניים לקצור. במגלות – בחרמשים. ואין עוקרין – אין עוקרין הירקות בפאת הגן. שלא יכו – פן יבואו העניים לידי הכאה בכלי מות אלה, כשתפול ביניהם איזו מריבה.

אבעיות – בקשות, כלומר ג' פעמים ביום צריך בעל השדה להעתר לבקשת העניים לבא השדה, כדי שיקחו העניים פאה. בשחר – שאז באות ללקט המיניקות, בהיות יונקיהן ישנים. ובחצות – בצהרים, שאז באים הילדים; ובמנחה – בזמן המנחה, שאז באים הזקנים והחלשים, שלא יוכלו להגיע אל השדה קודם. שלא יפחתו – משלשת הזמנים הללו. אבל להוסיף, לבא, למשל, ד' פעמים רשאי. שלא יוסיפו – להפחית רשאי, אבל לא להוסיף.

לקט – שכתוב: „ולקט קצירך לא תלקט" (ויקרא יט). הנושר – הנופל.

בַּעַל הַבָּיִת; תּוֹךְ הַיָּד וְתוֹךְ הַמַּגָּל — לָעֲנִיִּים; אַחַר הַיָּד וְאַחַר הַמַּגָּל—לְבַעַל הַבָּיִת; רֹאשׁ הַיָּד וְרֹאשׁ הַמַּגָּל—רַ׳ יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: לָעֲנִיִּים, וְרַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: לְבַעַל הַבָּיִת.

יא. בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וְצָרִיךְ לִטּוֹל לֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַעְשַׂר עָנִי—יִטּוֹל, וּכְשֶׁיַּחֲזוֹר לְבֵיתוֹ יְשַׁלֵּם,— דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: עָנִי הָיָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה.

יב. לֹא יִשְׂכּוֹר אָדָם אֶת הַפּוֹעֲלִים עַל מְנָת שֶׁיְּלַקֵּט בְּנוֹ אַחֲרָיו. מִי שֶׁאֵינוֹ מֵנִיחַ אֶת הָעֲנִיִּים לִלְקוֹט, אוֹ שֶׁהוּא מֵנִיחַ אֶחָד, וְאֶחָד— לֹא, אוֹ שֶׁהוּא מְסַיֵּעַ אֶת אֶחָד מֵהֶן—הֲרֵי זֶה גּוֹזֵל אֶת הָעֲנִיִּים; עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כג): „אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלִים“.

יג. הָעֹמֶר שֶׁשְּׁכֵחוּהוּ פוֹעֲלִים וְלֹא שְׁכֵחוֹ בַּעַל הַבַּיִת, שְׁכֵחוֹ בַּעַה״ב וְלֹא שְׁכֵחוּהוּ פוֹעֲלִים, עָמְדוּ עֲנִיִּים בְּפָנָיו, אוֹ שֶׁחִפּוּהוּ בְקַשׁ—הֲרֵי זֶה אֵינוֹ שִׁכְחָה.

יד. שְׁנֵי עֳמָרִים— שִׁכְחָה, וּשְׁלֹשָׁה אֵינָם שִׁכְחָה. שְׁנֵי צִבּוּרֵי זֵיתִים וַחֲרוּבִין—שִׁכְחָה, וּשְׁלֹשָׁה אֵינָן שִׁכְחָה. שְׁנֵי הוּצְנֵי פִשְׁתָּן— שִׁכְחָה, וּשְׁלֹשָׁה אֵינָן שִׁכְחָה.

שְׁנֵי גַרְגְּרִים — פֶּרֶט, וּשְׁלֹשָׁה אֵינָם פֶּרֶט. שְׁנֵי שִׁבֳּלִים לֶקֶט,

---

תוך היד-אם נפל ממה שהיה בתוך היד. **אחר היד**-אם נפל מאחורי היד. **ראש היד**- כשידו מלאה ושבלים בולטות בין ראשי אצבעותיו ונופלות.

וצריך לטול-כי אפס כספו בדרך, אפילו יש לו בביתו. **יטול**-רשאי לקחת ממתנות עניים, **ישלם**-וכשישלם לביתו ישלם לעניי עירו. **באותה שעה**-שלקח, ואינו מחיב לשלם.

על מנת-בתנאי. **שילקט בנו אחריו**-שילקט בנו בלקט, שכחה ופאה של הפועל; שהרי בשביל זה מוזיל לו הפועל משכירותו ונמצא שבעל השדה משלם לפועל משל העניים. **מסיע**-עוזר. **גבול עולים**-כתיב „עולם“ ודורשים כאלו היה כתוב „עולים“, הם עולי מצרים, כלומר המצות והחקים שנצטוו ישראל במדבר בעלותם ממצרים.

שכחו בעה״ב-והדברים אמורים שהוא היה בשדה. **שחפוהו**-שכסוהו. **שכחה**- אין בו דין שכחה שכתוב (דברים כד): „ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו“.

הוצני-גבעולי. **גרגרים**-גרגרי ענבים.

וְשָׁלשׁ אֵינָן לֶקֶט. אֵלּוּ כְּדִבְרֵי בֵית־הִלֵּל; וְעַל כֻּלָּם בֵּית־שַׁמַּאי אוֹמְרִים: שְׁלשָׁה לָעֲנִיִּים וְאַרְבָּעָה לְבַעַל הַבָּיִת.

טו. אֵיזֶהוּ פֶּרֶט? הַנּוֹשֵׁר בִּשְׁעַת הַבְּצִירָה. הָיָה בוֹצֵר, עָקַץ אֶת הָאֶשְׁכּוֹל, הֻסְבַּךְ בֶּעָלִים וְנָפַל מִיָּדוֹ לָאָרֶץ וְנִפְרַט — הֲרֵי הוּא שֶׁל בַּעַל הַבָּיִת.

הַמַּנִּיחַ אֶת הַכַּלְכָּלָה תַּחַת הַגֶּפֶן בְּשָׁעָה שֶׁהוּא בוֹצֵר—הֲרֵי זֶה גוֹזֵל אֶת הָעֲנִיִּים, עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כב): „אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלִים“.

טז. אֵין פּוֹחֲתִין לָעֲנִיִּים בְּגֹרֶן מֵחֲצִי קַב חִטִּים וְקַב שְׂעוֹרִים; רַ׳ מֵאִיר אוֹמֵר: חֲצִי קַב. קַב וָחֵצִי כֻּסְּמִין וְקַב גְּרוֹגָרוֹת אוֹ מָנֶה דְבֵלָה; רַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: פְּרָס. חֲצִי לוֹג יַיִן; רַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: רְבִיעִית. רְבִיעִית שֶׁמֶן; רַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: שְׁמִינִית. וּשְׁאָר כָּל הַפֵּרוֹת—אָמַר אַבָּא שָׁאוּל: כְּדֵי שֶׁיִּמְכְּרֵם וְיִקַּח בָּהֶם מְזוֹן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת.

יז. אֵין פּוֹחֲתִין לֶעָנִי הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם מִכִּכָּר בְּפֻנְדְּיוֹן, מֵאַרְבַּע סְאִין בְּסֶלַע. לָן—נוֹתְנִין לוֹ פַּרְנָסַת לִינָה. שָׁבַת—נוֹתְנִין לוֹ מְזוֹן שָׁלשׁ סְעוּדוֹת.

לבעל הבית – בית הלל מביאים ראיה מדכתיב „לעני ולגר“ – הרי עליו לעזוב שנים; וב״ש מביאים ראיה ממה שכתוב „לגר ליתום ולאלמנה“ – הרי שלשה.

פרט – שכתוב „ופרט כרמך לא תלקט“ (ויקרא יט). עקץ – כרת. הֻסבך – נסתבך ונתאחז. ונפרט – התפרד לגרעינים. הכלכלה – הסל. בוצר – כדי שיפלו הענבים אל הסל.

אין פוחתין – כשמחלקים מעשר עני בגרן, שאין מאכל מצוי שם, אין נותנין לכל עני פחות מן השעורים הללו. שיש בהם כדי שביעה, שנאמר (דברים כו): „ואכלו בשעריך ושבעו“, צריך לתת להם כדי שביעה; אבל המחלק בביתו לא בגרן, נותן כפי נדבת לבו. קב – שם מדה והיא ששית הסאה. כסמין – בוכווייצען, כסמת гречиха. גרוגרות – תאנים יבשות. מנה – שם מטבע ומשקל והוא כ״ה לָאטה. פרס – חצי מנה.

אין פוחתין – אין נותנין מן הצדקה לעני נודד פחות מככר לחם הנמכר בפונדיון (שם מטבע והוא חצי זוז). בסלע – בזמן שהתבואה נמכרת ארבע סאין בסלע (שם מטבע), בככר לחם כזה יש שעור שתי סעודות ליום אחד. לן – אם נשאר ללון. לינה – צ״ך ליתן שכר המלון. שבת – אם נשאר בעיר לשבות שבת. ג׳ סעודות – שכן חיב אדם לאכול בשבת.

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְזוֹן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת לֹא יִטּוֹל מִן הַתַּמְחוּי. מְזוֹן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה סְעוּדוֹת—לֹא יִטּוֹל מִן הַקֻּפָּה. וְהַקֻּפָּה נִגְבֵּית בִּשְׁנַיִם וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה.

יח. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָאתַיִם זוּז לֹא יִטּוֹל לֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַעְשַׂר עָנִי. הָיוּ לוֹ מָאתַיִם חָסֵר דִּינָר — אֲפִילוּ אֶלֶף נוֹתְנִין לוֹ כְּאַחַת, הֲרֵי זֶה יִטּוֹל. אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ לִמְכּוֹר אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ.

יט. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֲמִשִּׁים זוּז וְהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בָּהֶם — הֲרֵי זֶה לֹא יִטּוֹל. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִטּוֹל וְנוֹטֵל, אֵינוֹ נִפְטָר מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת. וְכָל מִי שֶׁצָּרִיךְ לִטּוֹל וְאֵינוֹ נוֹטֵל, אֵינוֹ מֵת מִן הַזִּקְנָה עַד שֶׁיְּפַרְנֵס אֲחֵרִים מִשֶּׁלּוֹ; וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ירמיה יז): „בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ, וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ. וְכֵן דַּיָּן שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ.

וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ לֹא חִגֵּר וְלֹא סוּמָא וְלֹא פִסֵּחַ וְעוֹשֶׂה עַצְמוֹ כְּאַחַד מֵהֶם—אֵינוֹ מֵת מִן הַזִּקְנָה עַד שֶׁיִּהְיֶה כְּאֶחָד מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יא): „וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ".

וְכָל דַּיָּן שֶׁלּוֹקֵחַ שֹׁחַד וּמַטֶּה אֶת הַדִּין — אֵינוֹ מֵת מִן הַזִּקְנָה עַד שֶׁעֵינָיו כֵּהוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג): „וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח, כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים".

תמחוי – כלי גדול שהיו אוספים בו תבשיל הצדקה בכל יום, ובו ביום היו מחלקים אותו לעניים. קפה – קופת הצדקה (קאססא), שהיתה נגבית ומתחלפת לעניים אחת בשבוע מערב שבת לע"ש. ומתחלקת בשלשה – שני גובים היו חוזרים על בעה"ב לגבות כסף הנדבות, ושלשה אנשים היו מחלקים אותה לעניים, כי המחלקים מעריכים כל עני ונותנים לו כל צרכיו, ואין דנין דיני ממונות בפחות משלשה.

מאתים זוז – סכום שהספיק בזמן התלמוד לפרנסת איש. מחיבין אותו – לנוטל פאה. ונותן בהם – עוסק במסחר בהם. לאמתו – ובוטח בה' ואינו מתירא מן ההפסד, שיגיע לו ע"י שידין דין אמת – ה' יהיה בעזרו. חגר, פסח – הגר הוא צולע על רגל אחת, ופסח – על שתי רגליו.

דְּמַאי.

משנה א. הַמְקַבֵּל עָלָיו לִהְיוֹת נֶאֱמָן, מְעַשֵּׂר אֶת שֶׁהוּא אוֹכֵל, וְאֶת שֶׁהוּא מוֹכֵר, וְאֶת שֶׁהוּא לוֹקֵחַ, וְאֵינוֹ מִתְאָרֵחַ אֵצֶל עַם־הָאָרֶץ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף הַמִּתְאָרֵחַ אֵצֶל עַם־הָאָרֶץ — נֶאֱמָן. אָמְרוּ לוֹ: עַל עַצְמוֹ אֵינוֹ נֶאֱמָן, כֵּיצַד יְהֵא נֶאֱמָן עַל אֲחֵרִים?

כִּלְאַיִם.

משנה א. הַחִטִּין וְהַזּוּנִין אֵינָן כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה. הַשְּׂעוֹרִים וְשִׁבֹּלֶת־שׁוּעָל, הַכּוּסְמִין וְהַשִּׁפּוֹן, הַפּוֹל וְהַסַּפִּיר, הַפֻּרְקְדָן וְהַטּוֹפַח, וּפוֹל הַלָּבָן וְהַשְּׁעוּעִים—אֵינָם כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה.

ב. הַקִּשׁוּת וְהַמְּלָפְפוֹן אֵינָם כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: כִּלְאַיִם. חֲזֶרֶת וַחֲזֶרֶת־גַּלִּים, עוֹלְשִׁין וְעוֹלְשֵׁי שָׂדֶה, כְּרֵישִׁין וּכְרֵישֵׁי שָׂדֶה, כֻּסְבָּר וְכֻסְבַּר שָׂדֶה, חַרְדָּל וְחַרְדַּל מִצְרִי, וּדְלַעַת הַמִּצְרִי וְהָרְמוּצָה, וּפוֹל מִצְרִי וְהֶחָרוּב—אֵינָם כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה.

נאמן – הרוצה שנאמין בו, כשיאמר: מזה הופרש מעשר, ולא יהיו פרותיו „דמאי", היינו ספק מְעֻשָּׂר ספק אינו מְעֻשָּׂר. מעשר – עליו לַעשר וכו׳. לוקח – קונה. מתארח – מתאכסן בביתו של עם־הארץ החשוד על אכילת „טבלים", היינו פרות, שלא הופרש מהם מעשר. על עצמו – אינו נאמן לומר שלא אכל מְעֻשָּׂר, מאחר שאכל אצל עם הארץ החשוד על טבלים, ואיך וכו׳.

כלאים – כתיב „שדך לא תזרע כלאים" וכלאים לא נקרא אלא ב׳ מינים שונים זה מזה, אבל כל אלו המנוים פה ממין אחד הם. זונין – לָאלְב куколь. שבלת שועל – האַפּער, овесь. כוסמין – בוכווייצען, гречиха. שפון – רָאגען, рожь. ספיר – טירקישע באָהנע; фасоль. פורקדן – מין חטה. טופח – מין דגן גרוע. שעועים – מין פול.

קשות – קשואים. מלפפון – אַפּפֶעל מעלאָנע, сладкая дыня. חזרת – סאַלאַט салатъ. חזרת גלים – חזרת הצמחה בהרים. עולשין – ציקאָריע, цикорій. כרישין – מין בצל, פּאָררעע порей. כסבר – קאָריאַנדער, вишнецъ. חרדל – זענף, горчица. דלעת – קירבים, тыква. רמוצה – מין דלעת מרה.

ג. וּבְאִילָן—הָאַגָּסִים וְהַפְּרִישִׁים וְהָעוּזְרָדִים — אֵינָם כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה. הַתַּפּוּחַ וְהַחֻזְרָד, הָאֲפַרְסְקִים, הַשְּׁקֵדִים וְהַשְּׁזִיפִין וְהָרִימִין אַף־עַל־פִּי שֶׁדּוֹמִין זֶה לָזֶה—כִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה.

שְׁבִיעִית.

משנה א. שְׁבִיעִית מְשַׁמֶּטֶת אֶת הַמִּלְוֶה בִּשְׁטָר וְשֶׁלֹּא בִשְׁטָר. הַקָּפַת הֶחָנוּת אֵינָהּ מְשַׁמֶּטֶת, וְאִם עֲשָׂאָהּ מִלְוֶה, הֲרֵי זוּ מְשַׁמֶּטֶת. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: הָרִאשׁוֹן, הָרִאשׁוֹן מְשַׁמֵּט. שְׂכַר שָׂכִיר אֵינָהּ מְשַׁמֶּטֶת, וְאִם עֲשָׂאוֹ מִלְוֶה, הֲרֵי זוּ מְשַׁמֶּטֶת. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: כָּל מְלָאכָה שֶׁפּוֹסֶקֶת בַּשְּׁבִיעִית—מְשַׁמֶּטֶת, וְשֶׁאֵינָהּ פּוֹסֶקֶת בַּשְּׁבִיעִית—אֵינָהּ מְשַׁמֶּטֶת.

ב. פְּרוֹזְבּוּל אֵינוֹ מְשַׁמֵּט. זֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁהִתְקִין הִלֵּל הַזָּקֵן, כְּשֶׁרָאָה שֶׁנִּמְנְעוּ הָעָם מִלְּהַלְווֹת וְעוֹבְרִין עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים טו): „הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל וגו׳“, הִתְקִין הִלֵּל פְּרוֹזְבּוּל.

ג. זֶה גוּפוֹ שֶׁל פְּרוֹזְבּוּל: „מוֹסֵר אֲנִי לָכֶם, אִישׁ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי

אגס—בירנע, груша. פרישים—מין תפוח. עוזרד — עלזבעערע, черепуха. חזרד—תפוח יערי. אפרסק — פפירזיך, персикъ. שזיף — פפלוימע, слива. רימין — מין שזיפים גרועים.

שביעית משמטת – המלוה את חברו ועברה עליו השנה השביעית, שנת השמיטה, אינו יכול לדרוש הלואתו ממנו, דכתיב (דברים טו): „שמוט כל בעל משה ידו“. הקפת החנות – שקונה מעט מעט ופורע, כשיצטרף סך גדול. עשאו מלוה – שקבע זמן לפרעון. הראשון – הקפה אחרונה אינה משמטת והראשונה נעשית כמלוה ומשמטת. בשביעית – מלאכת קרקע שפוסקת בשביעית, כי אסורה בשביעית. משמטת – כי כבר נתחיב בשכרו ונעשית מלוה. אינה משמטת – כי עדיין לא נתחיב בשכרו.

פרוזבול – אם כתב המלוה פרוזבול, ובמשנה שאחריה מבואר מה היא.

פרוזבול – כך כותב המלוה בפרוזבול.

הַדַּיָּנִים שֶׁבְּמָקוֹם פְּלוֹנִי, שֶׁכָּל חוֹב שֶׁיֵּשׁ לִי, שֶׁאֶגְבֶּנּוּ כָּל זְמַן שֶׁאֶרְצֶה", וְהַדַּיָּנִין חוֹתְמִים לְמַטָּה אוֹ הָעֵדִים.

ה. הַמַּחֲזִיר חוֹב בַּשְּׁבִיעִית — רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ. כָּל הַמִּטַּלְטְלִין נִקְנִין בִּמְשִׁיכָה; וְכָל הַמְקַיֵּם אֶת דְּבָרוֹ — רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה מִמֶּנּוּ.

תְּרוּמוֹת.

משנה א. חֲמִשָּׁה לֹא יִתְרוֹמוּ, וְאִם תָּרְמוּ - אֵין תְּרוּמָתָן תְּרוּמָה: הַחֵרֵשׁ וְהַשּׁוֹטֶה וְהַקָּטָן וְהַתּוֹרֵם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ; עוֹבֵד גִּלּוּלִים, שֶׁתָּרַם אֶת שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֲפִילּוּ בִּרְשׁוּת—אֵין תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה.

ב. חֵרֵשׁ הַמְדַבֵּר וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לֹא יִתְרוֹם, וְאִם תָּרַם—תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה. חֵרֵשׁ שֶׁדִּבְּרוּ בוֹ חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם - שֶׁאֵינוֹ לֹא שׁוֹמֵעַ וְלֹא מְדַבֵּר.

מַעַשְׂרוֹת.

משנה א. מֵאֵימָתַי הַפֵּרוֹת חַיָּבִים בַּמַּעַשְׂרוֹת? הַתְּאֵנִים — מִשֶּׁיְּבַחִילוּ; הָעֲנָבִים וְהָאֲבוּשִׁים — מִשֶּׁיַּבְאִישׁוּ; הָאוֹג וְהַתּוּתִים —

רוח נוחה הימנו – הנם שבעים רצון ממעשיו. המטלטלין – דברים שאפשר לטלטל אותם ממקום למקום. במשיכה – נקנים במשיכת הקונה את החפץ. וכל זמן שלא משך – יכול כל אחד לחזור אפילו אחר נתינת הכסף. המקים את דברו – ואינו חוזר בו אף בלי משיכה. נוחה ממנו – החכמים אוהבים אותו.

חמשה לא יתרומו – כתוב בתורה (במדבר טו, יט): באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה׳. וחמשה לא ירימו תרומה. אין תרומתן תרומה – מפני שאין בהם דעת להתנדב. ברשות - שעשאו שליח.

לא מדבר – לפי שסבת האלמות היא החרשות.

חיבים במעשרות – כמו שכתוב (דברים יד): עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו׳. משיבחילו – משיתחילו להתבשל. אבושים – ענבים באושים, רעים. משיבאישו – משיתרבכו. אוג – גערבערבוים, бубильное дерево. תות – עץ שעליו מאכל לתולעי המשי

מִשֶּׁיַּאְדִּימוּ; וְכָל הָאֲדֻמִּים — מִשֶּׁיַּאְדִּימוּ; הָרִמּוֹנִים — מִשֶּׁיִּמַּסּוּ; הַתְּמָרִים — מִשֶּׁיַּטִּילוּ שְׂאוֹר; הָאֲפַרְסְקִים — מִשֶּׁיַּטִּילוּ גִידִים; הָאֱגוֹזִים—מִשֶּׁיַּעֲשׂוּ מְגוּרָה. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: הָאֱגוֹזִים וְהַשְּׁקֵדִים— מִשֶּׁיַּעֲשׂוּ קְלִפָּה.

ב. הֶחָרוּבִין — מִשֶּׁיִּנְקְדוּ, וְכָל הַשְּׁחוֹרִין מִשֶּׁיִּנָּקְדוּ; הָאַגָּסִים וְהַקְּרֻסְטוּמֵלִין וְהַפְּרִישִׁין וְהָעֻזְרָדִין מִשֶּׁיִּקָּרְחוּ; הַתִּלְתָּן מִשֶּׁתִּצְמַח; הַתְּבוּאָה וְהַזֵּיתִים מִשֶּׁיַּכְנִיסוּ שְׁלִישׁ.

בִּכּוּרִים.

משנה א. כֵּיצַד מַפְרִישִׁין הַבִּכּוּרִים? יוֹרֵד אָדָם בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ וְרוֹאֶה תְאֵנָה שֶׁבִּכְּרָה, אֶשְׁכּוֹל שֶׁבִּכֵּר, רִמּוֹן שֶׁבִּכֵּר קוֹשְׁרוֹ בְגֶמִי וְאוֹמֵר: הֲרֵי אֵלּוּ בִּכּוּרִים. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: אַף־עַל־פִּי־כֵן חוֹזֵר וְקוֹרֵא אוֹתָם „בִּכּוּרִים" מֵאַחַר שֶׁיִּתָּלְשׁוּ מִן הַקַּרְקַע.

ב. כֵּיצַד מַעֲלִין אֶת הַבִּכּוּרִים? כָּל הֶעָרוֹת שֶׁבַּמַּעֲמָד מִתְכַּנְּסוֹת לְעִירוֹ שֶׁל מַעֲמָד, וְלָנִין בִּרְחוֹבָהּ שֶׁל עִיר, וְלֹא הָיוּ נִכְנָסִין

וכל האדמים – כל הפירות המתאדמים בבשולן. שאור – שיתנפחו כשאור. גידים – כמו עורקים בקליפה. יעשו מגורה – שיתבדל החרצן מן הקליפה, כאלו נתון במגורה, באיצר.

משינקדו – שיתכסו בנקודות שחורות. קריסטומלין – מין תפוחי יער קטנים. משיקרחו – שיתכסו בהרות לבנות, היינו עד שיפול השער הדק. התלתן – דרייבלאטט, трилистникъ. משתצמח – משיתהוה הזרע בו, החוזר להצמיח. משיכניסו שליש – שיצמח שליש גדולים.

הבכורים – כתוב בתורה (דברים כו): „ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו׳. גמי – גמא, פאפירוסבלאטט, папирусъ. הקרקע – וכל עוד שלא קרא שם בתלוש, אינם בכורים.

שבמעמד – כל ישראל נחלקו לעשרים וארבעה מעמדות כנגד כ״ד משמרות כהונה ולויה, ומכל מעמד ישבו אחדים בקביעות בירושלים לעמד תחתם על הקרבת קרבנות הצבור, ואנשי המעמד היו מתחלפים בכל שבוע, מעמד יוצא, מעמד נכנס. עיר – מפני רוב [illegible].

לַבָּתִּים, וּלְמַשְׁכִּים הָיָה הַמְמֻנֶּה אוֹמֵר: „קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ".

ג. הַקְּרוֹבִים מְבִיאִים הַתְּאֵנִים וְהָעֲנָבִים, וְהָרְחוֹקִים מְבִיאִים גְּרוֹגָרוֹת וְצִמּוּקִין. הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וְקַרְנָיו מְצֻפּוֹת זָהָב, וַעֲטָרָה שֶׁל זַיִת בְּרֹאשׁוֹ. הֶחָלִיל מַכֶּה לִפְנֵיהֶם, עַד שֶׁמַּגִּיעִים קָרוֹב לִירוּשָׁלָיִם. הִגִּיעוּ קָרוֹב לִירוּשָׁלַיִם שָׁלְחוּ לִפְנֵיהֶם וְעִטְּרוּ אֶת בִּכּוּרֵיהֶם. הַפַּחוֹת, וְהַסְּגָנִים וְהַגִּזְבָּרִים יוֹצְאִים לִקְרָאתָם; לְפִי כְבוֹד הַנִּכְנָסִים הָיוּ יוֹצְאִים. וְכָל בַּעֲלֵי אֻמָּנִיּוֹת שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם עוֹמְדִים מִפְּנֵיהֶם וְשׁוֹאֲלִין בִּשְׁלוֹמָם: „אַחֵינוּ, אַנְשֵׁי מְקוֹם פְּלוֹנִי, בָּאתֶם לְשָׁלוֹם"!

ד. הֶחָלִיל מַכֶּה לִפְנֵיהֶם עַד שֶׁמַּגִּיעִין לְהַר הַבַּיִת. הִגִּיעוּ לְהַר הַבַּיִת, אֲפִילוּ אַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ נוֹטֵל הַסַּל עַל כְּתֵפוֹ וְנִכְנָס עַד שֶׁמַּגִּיעַ לָעֲזָרָה. הִגִּיעַ לָעֲזָרָה וְדִבְּרוּ הַלְוִיִּם בַּשִּׁיר: „אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי".

ה. הַגּוֹזָלוֹת שֶׁעַל גַּבֵּי הַסַּלִּים הָיוּ עוֹלוֹת, וּמַה שֶּׁבְּיָדָם נוֹתְנִים לַכֹּהֲנִים.

ו. עוֹדֵהוּ הַסַּל עַל כְּתֵפוֹ, קוֹרֵא מֵ„הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ" עַד שֶׁגּוֹמֵר כָּל הַפָּרָשָׁה. רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד „אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי". הִגִּיעַ לַ„אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי", מוֹרִיד הַסַּל מֵעַל כְּתֵפוֹ וְאוֹחֲזוֹ בְּשִׂפְתוֹתָיו, וְכֹהֵן מַנִּיחַ יָדוֹ תַּחְתָּיו וּמְנִיפוֹ, וְקוֹרֵא מֵ„אֲרַמִּי אֹבֵד

ו ל מ ש כ י ם – בבקר השכם.

ו צ מ ו ק י ן – תאנים וענבים יבשים, כי מריחוק הדרך ישחתו התאנים והענבים שלא נתיבשו. ה ש ו ר – המזומן לשלמים. ש ל ח ו ל פ נ י ה ם – שלחו שליחים להודיע ביאתם. ו ע ט ר ו – הדרו ויפו אותם במיני פרות אחרים. ה נ כ נ ס י ם – לפי מספר הנכנסים היה מספר היוצאים לקראתם.

ד ל י ת נ י – העליתני ממעמקים, הוצאתני מצרה.

ע ו ל ו ת – על הסלים היו תולים תורים ובני יונה, ואותם הביאו לעולות.

ב ש פ ת ו ת י ו – בשפתי הסל.

אָבִי", עַד שֶׁהוּא גוֹמֵר כָּל הַפָּרָשָׁה, וּמַנִּיחוֹ בְּצַד הַמִּזְבֵּחַ, וְהִשְׁתַּחֲוָה וְיָצָא.

ז. בָּרִאשׁוֹנָה כָּל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לִקְרוֹת — קוֹרֵא, וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִקְרוֹת מַקְרִין אוֹתוֹ. נִמְנְעוּ מִלְּהָבִיא, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַקְרִין אֶת מִי שֶׁיּוֹדֵעַ וְאֶת מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ.

ח. הָעֲשִׁירִים מְבִיאִים אֶת בִּכּוּרֵיהֶם בִּקְלָתוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, וְהָעֲנִיִּים מְבִיאִים אוֹתָם בְּסַלֵּי נְצָרִים שֶׁל עֲרָבָה קְלוּפָה, וְהַסַּלִּים וְהַבִּכּוּרִים נוֹתְנִים לַכֹּהֲנִים.

לקרות — לקרא פרשת בכורים בלשון הקדש. מלהביא — מפני הבושה.
בקלתות — סלים. קלופה — שהוסרה קלפתה.

סֵדֶר מוֹעֵד.

שַׁבָּת.

משנה א. לֹא יֵצֵא הַחַיָּט בְּמַחְטוֹ סָמוּךְ לַחֲשֵׁכָה, שֶׁמָּא יִשְׁכַּח וְיֵצֵא, וְלֹא הַלַּבְלָר בְּקֻלְמוּסוֹ, וְלֹא יִקְרָא לְאוֹר הַנֵּר. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ: הַחַזָּן רוֹאֶה הֵיכָן תִּינוֹקוֹת קוֹרְאִים, אֲבָל הוּא לֹא יִקְרָא.

ב. וְאֵלּוּ מִן הַהֲלָכוֹת שֶׁאָמְרוּ בַּעֲלִיַּת חֲנַנְיָה בֶּן חִזְקִיָּה בֶּן גּוּרְיוֹן כְּשֶׁעָלוּ לְבַקְּרוֹ, נִמְנוּ, וְרַבּוּ בֵּית־שַׁמַּאי עַל בֵּית הִלֵּל; וּשְׁמוֹנָה עָשָׂר דְּבָרִים גָּזְרוּ בוֹ בַּיּוֹם.

בריתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: מִי כָתַב מְגִלַּת תַּעֲנִית? אָמְרוּ: חֲנַנְיָה בֶּן חִזְקִיָּה וְסִיעָתוֹ, שֶׁהָיוּ מְחַבְּבִין אֶת הַצָּרוֹת.

אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אַף אָנוּ מְחַבְּבִין אֶת הַצָּרוֹת, אֲבָל מַה נַּעֲשֶׂה, שֶׁאִם בָּאנוּ לִכְתֹּב אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִין. דָּבָר אַחֵר: אֵין שׁוֹטֶה נִפְגָּע. דָּבָר אַחֵר: אֵין בְּשַׂר הַמֵּת מַרְגִּישׁ בְּאִזְמֵל.

לא יצא — בערב שבת. לחשכה — קרוב לבין השמשות, שמא ישכח, שהוא שבת, ויצא משתחשך עם מחטו, והוצאת דבר מורשות לרשות אסורה בשבת. הלבלר — הסופר בעטו. ולא יקרא — בספר. לאור הנר — של שמן, שמא יטה הנר, כדי שידלק יפה. החזן — מלמד תינוקות. קוראים — רשאי לראות לאור הנר מהיכן יקראו תלמידיו למחר, כי בעיון מועט אין אנו חוששים שמא יטה.

ואלו — ההלכות כתובות למעלה. לבקרו — כשהתבודד בעליתו, כמסופר להלן. נמנו — ונמנו אז למנין הדעות. בית הלל — ונמצא ב"ש האוסרים רבים על ב"ה המתירים. גזרו בו ביום — וגזרו י"ח דברים, והם מפורשים בגמרא.

הצרות — לפי שמכפרות עונות. אין אנו מספיקין — כי רבות ומצויות הן. נפגע — מרגיש בפגעיו, כך אנו אין אנו מרגישים בפגעינו. באזמיל — סכין חד, כלומר הרגשתנו קהתה מרוב צרות.

אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב, וחנניה בן חזקיה שמו, שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה. מה עשה? העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרשן.

ב. תנו רבנן: בעשרים וחמשה בכסלו יומי דחנכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון: כשנכנסו עובדי גלולים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי, ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מנח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה האחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל ובהודאה.

ג. ת"ר: מצות חנכה—נר איש וביתו; והמהדרין—נר לכל אחד ואחד; והמהדרין מן המהדרין—בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.

אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא.—ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא. חד אמר: טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין; וחד אמר: טעמא דב"ש כנגד פרי החג, וטעמא דב"ה, דמעלין בקדש ואין מורידין.

סותרין – מתנגדים ומוכיחים ההפך, הנה ביחזקאל (מד) כתוב „נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים", משמע שישראל רשאים לאכול. והתורה אסרה נבלה וטרפה אף של ישראל, ועוד דברים. גרבי שמן – חביות שמן למאור ולמאכל. ודרשן – וישב כל הסתירות. תמניא – שמונה. נר איש וביתו – נר לאיש וביתו כלומר נר אחת לכל בני הבית. פוחת והולך – בכל יום מדליק נר אחת פחות. פליגי בה – מחולקין בהלכה זו. הנכנסין – עתידים לבא שפוחתים והולכים. היוצאין – שיצאו כבר, שהולכים ומוסיפים. פרי החג – קרבנות החג שפוחתין והולכים כמו שכתוב בפרשת פינחס. דמעלין בקדש – מרבים ומוסיפים בכל דבר שבקדושה.

משנה ג. לֹא יֵצֵא הָאִישׁ לֹא בְסַיִף וְלֹא בְקֶשֶׁת וְלֹא בִתְרִיס וְלֹא בְאַלָּה וְלֹא בְרֹמַח, וְאִם יָצָא – חַיָּב חַטָּאת. רַ' אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: תַּכְשִׁיטִין הֵן לוֹ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֵינָן אֶלָּא לִגְנַאי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ב): „וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת, לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב, וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה".

ברייתא ד. תַּנְיָא: אָמְרוּ לוֹ לְרַ' אֱלִיעֶזֶר: וְכִי מֵאַחַר דְּתַכְשִׁיטִין הֵן לוֹ, מִפְּנֵי מַה הֵן בְּטֵלִין לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ? אָמַר לָהֶם: לְפִי שֶׁאֵינָן צְרִיכִין, שֶׁנֶּאֱמַר: „לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב".

גמרא. וְתֶהֱוֵי לְנוֹי בְּעָלְמָא? אָמַר אַבַּיֵי: מִידֵי דַהֲוָה אַשְׁרַגָּא בְטִיהֲרָא.

וּפְלִיגָא דִשְׁמוּאֵל, דְּאָמַר שְׁמוּאֵל: אֵין בֵּין הָעוֹלָם הַזֶּה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ אֶלָּא שִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו): „כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ".

מַאי טַעְמָא דְּרַ' אֱלִיעֶזֶר דְּאָמַר: תַּכְשִׁיטִין הֵן לוֹ? דִּכְתִיב (תהלים מה): „חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ, גִּבּוֹר, הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ". אָמַר לוֹ רַב כַּהֲנָא לְמַר בְּרֵיהּ דְּרַב הוּנָא: הַאי בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב? אָמַר לוֹ: אֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְשׁוּטוֹ.

אָמַר רַב כַּהֲנָא: כַּד הֲוֵינָא בַּר תַּמְנֵי סְרֵי שְׁנִין וַהֲוָה גְּמִירְנָא לֵיהּ לְכוּלֵּי הַשַּׁ"ס וְלָא הֲוָה יָדַעְנָא, דְּאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ

בסיף - חרב. בתריס - מגן. באלה–בול-עץ: שטרויקיילע, кубина. חטאת–בעד חלול שבת, שהוציא דבר מרשות לרשות. תכשיטין – ובתכשיט מיתר להתקשט. מלחמה– ואלו הוו תכשיטין, לא הוו בטלים לעתיד.

לנוי – לתפארת. אשרגא בטיהרא – הדבר דומה לנר בצהרים, מתוך שאינו נצרך אינו יאה.

ופליגא דשמואל – מה שאמר שבטלין לעתיד, ושמואל אומר שאין בין העוה"ז והעתיד לא כלום, אלא שעבוד גליות. בדברי תורה כתיב – הגור והזור על משנתך גבור במלחמתה של תורה.

לכולי הש"ס – כשהייתי בן י"ח שנה והייתי יודע כל ששת הסדרים שבתלמוד.

עַד הַשְׁתָּא. מַאי קָא־מַשְׁמַע לָן? דְּלִיגְמַר אִינַשׁ וַהֲדַר לִיסְבַּר.

משנה ד. יוֹצְאִין בְּבֵיצֵי הַחַרְגֹּל וּבְשֵׁן־שׁוּעָל וּבְמַסְמֵר מִן הַצָּלוּב מִשּׁוּם רְפוּאָה, דִּבְרֵי רַ׳ מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אַף בַּחוֹל אָסוּר, מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

בריתא ה. הָאוֹמֵר לָעוֹרֵב: צְרַח! וּלְעוֹרַבְתָּא: שְׁרִיקִי וְהַחֲזִירִי לִי זְנָבֵךְ לְטוֹבָה, יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

הָאוֹמֵר: שַׁחֲטוּ תַּרְנְגוֹל זֶה שֶׁקָּרָא עַרְבִית, וְתַרְנְגֹלֶת שֶׁקָּרְאָה גַּבְרִית,—יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

אֶשְׁתֶּה וְאוֹתִיר, אֶשְׁתֶּה וְאוֹתִיר—יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

הַמְקַבַּעַת בֵּיצִים בְּכוֹתֶל בִּפְנֵי הָאֶפְרוֹחִים—יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

הַמְרַקֶּדֶת וְהַמּוֹנָה שִׁבְעִים וְאֶחָד אֶפְרוֹחִים בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא יָמוּתוּ—יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

הַמְרַקֶּדֶת לְכֻתָּח וְהַמַּשְׁתֶּקֶת לַעֲדָשִׁים וְהַמְצַוַּחַת לִגְרִיסִין—יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי.

משנה ה. כָּל כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלֵקָה, בֵּין שֶׁקּוֹרִין בָּהֶן וּבֵין שֶׁאֵין קוֹרִין בָּהֶן. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁכְּתוּבִים בְּכָל

והדר ליסבר— שילמד אדם בתחלה הלכות ואח״כ יבין טעם כל הלכה, שהרי רב כהנא ידע כל הש״ס מבן י״ח ולא ידע טעמו של דבר.

הצלוב— מין עץ שנצלב עליו אדם. **משום רפואה**—משום שהם מרפאים איזו מחלות. **דרכי האמורי**— נחש הוא, וכן היה דרך האמורים, וכתיב „ובחקותיהם לא תלכו״.

לטובה— העורבים ידועים למבשרים רעות, והוא אומר להם לחש זה להפוך לטובה. **ערבית**—בערב לא בשעה שכל התרנגולים קוראים. **גברית**— בקול תרנגול. **ואותיר**— כדי שתבא ברכה ביינו. **בכותל**— לאחר שיצאו האפרוחים היא שמה הביצים בכותל משום נחש, שלא ימותו האפרוחים. **לכתח**— כשעושה כותח (מין תבשיל של קמח) היא מרקדת. **לעדשים**—כשמבשלת עדשים היא משתיקה הכל. **לגריסין**— כשנותנת גריסין (גרויפע крупы), בקדרה היא צוחת משום נחש שיתבשלו מהר.

כתבי הקדש— תנ״ך. **הדלקה**— שרפה אם נפלה בשבת. **שקורין בהן**— תורה ונביאים שקוראין ומפטירין בהן בשבת. **שאין קורין בהם**— כתובים.

לְשׁוֹן טְעוּנִים גְּנִיזָה. וּמִפְּנֵי מַה אֵין קוֹרִין בָּהֶן? מִפְּנֵי בִטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ.

מַצִּילִין תִּיק הַסֵּפֶר עִם הַסֵּפֶר, וְתִיק הַתְּפִלִּין עִם הַתְּפִלִּין וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּתוֹכָן מָעוֹת. וּלְהֵיכָן מַצִּילִין אוֹתָן? לְמָבוֹי שֶׁאֵינוֹ מְפֻלָּשׁ. בֶּן בְּתֵירָא אוֹמֵר: אַף לִמְפֻלָּשׁ.

ברייתא ו. תָּ״רַ: הַבְּרָכוֹת וְהַקְּמֵעִין, אַעַפ״י שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם וּמֵעִנְיָנוֹת הַרְבֵּה שֶׁבַּתּוֹרָה — אֵין מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלֵקָה, אֶלָּא נִשְׂרָפִים בִּמְקוֹמָן הֵן וְאַזְכָּרוֹתֵיהֶן. מִכַּאן אָמְרוּ: כּוֹתְבֵי בְרָכוֹת כְּשׂוֹרְפֵי תוֹרָה.

מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהָיָה כוֹתֵב בְּצִידָן בָּאוּ וְהוֹדִיעוּ אֶת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְהָלַךְ רַ׳ יִשְׁמָעֵאל לְבוֹדְקוֹ כְּשֶׁהָיָה עוֹלֶה בְּסֻלָּם הִרְגִּישׁ בּוֹ. וְנָטַל טוֹמוֹס שֶׁל בְּרָכוֹת וּשְׁקָעָן בְּסֵפֶל שֶׁל מַיִם. וּבַלָּשׁוֹן הַזֶּה אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: גָּדוֹל עֹנֶשׁ הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן.

גניזה — הטמנה ואסור להניחם במקום הפקר. קורין בהן — מדוע אין קורין בכתובים בשבת; בית־המדרש — בשבת היו דורשין לעם ומורים להם הלכות אסור והותר, ואם יקרא בכתובים, ימשיכו את הלב וימנעו עצמם מלבא לשמע הדרשה.

תיק — נרתיק, כיס. מצילין אותן — שלא יהא כמוציא מרשות לרשות. מפלש — שאיני פתוח מכל עברים, והוא כרשות היחיד.

והקמעין — קשורים וכתבים שנעשו לשמירה ולרפואה. של שם — שם הקדוש. הדלקה — השרפה אם נפלה בשבת. ואזכרותיהן — והשמות הקדושים שבהם. כשורפי תורה — שהרי לא יצילם אם תפול דלקה בשבת.

בציָדן — בעיר צידון היה איש אחד כותב ברכות. לבודקו — לעשות חקירה ודרישה אם אמת הדבר. הרגיש בו — הרגיש הכותב שר׳ ישמעאל עולה. טומוס — הביצת קונטרסים: באנד, томъ. האחרון — המעשה האחרון ששקען במים. הראשון — ממעשה הכתיבה.

פְּסָחִים.

משנה א. אוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ לְאוֹר הַנֵּר. כָּל מָקוֹם, שֶׁאֵין מַכְנִיסִין בּוֹ חָמֵץ, אֵין צָרִיךְ בְּדִיקָה.

ב. אֵין חוֹשְׁשִׁין שֶׁמָּא גָרְרָה חֻלְדָּה מִבַּיִת לְבַיִת וּמִמָּקוֹם לְמָקוֹם, דְּאִם כֵּן מֵחָצֵר לְחָצֵר וּמֵעִיר לְעִיר אֵין לְדָּבָר סוֹף.

ג. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְסָחִים עַד חֲצוֹת — עוֹשִׂין, מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת — אֵין עוֹשִׂין. הַהוֹלֵךְ מִמָּקוֹם שֶׁעוֹשִׂין לְמָקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׂין, אוֹ מִמָּקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׂין לְמָקוֹם שֶׁעוֹשִׂין—נוֹתְנִין עָלָיו חֻמְרֵי מָקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם וְחֻמְרֵי מָקוֹם שֶׁהָלַךְ לְשָׁם, וְאַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִפְּנֵי הַמַּחֲלֹקֶת.

ד. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לֶאֱכֹל צָלִי בְּלֵילֵי פְסָחִים — אוֹכְלִין, מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל—אֵין אוֹכְלִין.

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְהַדְלִיק אֶת הַנֵּר בְּלֵילֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים—מַדְלִיקִין,

---

אור לארבעה עשר – ליל ארבעה עשר לחדש ניסן, ומפני שמשנה זו התחלת מסכת פסחים, התחיל בכי טוב – ב„אור" תחת „ליל". לאור הנר – לפי שאור בלילה יפה לבדיקה, ואע"פ שחמץ אינו אסור עד חצות יום י"ד תקנו בדיקה בלילה, שאז בני אדם מצויים בבתיהם. וטעם הבדיקה כדי שלא יעבור על „בל יראה ובל ימצא".

אין חוששין – כשבדק זוית זו והתחיל בודק זוית אחרת אין חוששין. שמא גררה חלדה – שמא בתוך כך סחבה חלדה חמץ ממקום זה לזוית הבדוקה. דאם כן – שאם נחשוב כ"כ, הרי גם אחר בדיקת חצר כלה, אפשר לחוש, שמא גררה חולדה חמץ לחצר אחרת לא בדוקה, ואין לדבר סוף.

עד חצות – עד חצי היום. שלא לעשות – כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח בעור חמץ ושחיטת פסח ותקון מצה. שיצא משם – אם יצא ממקום שאין עושין למקום שעושין - אינו עושה. שהלך לשם – אם יצא ממקום שעושין למקום שאין עושין-אינו עושה. ואל ישנה – כשהלך למקום שאין עושין אל ישנה מן המנהג לעשות, אבל אם לא יעשה במקום שעושין – אין זה שנוי, כי יאמרו אין לו מלאכה. המחלוקת – שלא יבאו לידי מריבה.

שלא לאכול – מפני שנראה כאוכל פסחים בחוץ לארץ.

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְהַדְלִיק — אֵין מַדְלִיקִין. וּמַדְלִיקִין בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וּבִמְבוֹאוֹת הָאֲפֵלִים וְעַל גַּבֵּי הַחוֹלִים.

ה. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּתִשְׁעָה בְּאָב — עוֹשִׂין, מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת — אֵין עוֹשִׂין. וּבְכָל מָקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּטֵלִים. רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לְעוֹלָם יַעֲשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ תַּלְמִיד חָכָם. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: בִּיהוּדָה הָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְסָחִים עַד חֲצוֹת, וּבַגָּלִיל לֹא הָיוּ עוֹשִׂין כָּל עִקָּר.

ו. הַפֶּסַח נִשְׁחָט בְּשָׁלֹשׁ כִּתּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג): „וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל"— קָהָל וְעֵדָה, וְיִשְׂרָאֵל. נִכְנְסָה כַּת הָרִאשׁוֹנָה, נִתְמַלֵּאת הָעֲזָרָה, נָעֲלוּ דַלְתוֹת הָעֲזָרָה, תָּקְעוּ, הֵרִיעוּ וְתָקָעוּ.

הַכֹּהֲנִים עוֹמְדִים שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת, וּבִידֵיהֶם בָּזִיכֵי כֶסֶף וּבָזִיכֵי זָהָב. שׁוּרָה שֶׁכֻּלָּהּ כֶּסֶף — כֶּסֶף, וְשׁוּרָה שֶׁכֻּלָּהּ זָהָב—זָהָב; לֹא הָיוּ מְעֹרָבִין, וְלֹא הָיוּ לְבָזִיכִין שׁוּלַיִם שֶׁמָּא יַנִּיחוּם וְיִקָּרֵשׁ הַדָּם.

ז. שָׁחַט יִשְׂרָאֵל וְקִבֵּל הַכֹּהֵן נוֹתְנוֹ לַחֲבֵרוֹ, וַחֲבֵרוֹ — לַחֲבֵרוֹ, וּמְקַבֵּל אֶת הַמָּלֵא וּמַחֲזִיר אֶת הָרֵיקָן. כֹּהֵן הַקָּרוֹב אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ זוֹרְקוֹ זְרִיקָה אַחַת כְּנֶגֶד הַיְסוֹד.

ח. יָצְתָה כַת רִאשׁוֹנָה וְנִכְנְסָה כַת שְׁנִיָּה, יָצְאָה שְׁנִיָּה נִכְנְסָה שְׁלִישִׁית. כְּמַעֲשֵׂה הָרִאשׁוֹנָה כָּךְ מַעֲשֵׂה הַשְּׁנִיָּה וְהַשְּׁלִישִׁית. קָרְאוּ אֶת הַ„הַלֵּל". אִם גָּמְרוּ—שָׁנוּ וְאִם שָׁנוּ—שִׁלְּשׁוּ, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא שִׁלְּשׁוּ מִימֵיהֶם. —רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: מִימֵיהֶם שֶׁל כַּת שְׁלִישִׁית

שלא לעשות – כדי שלא יסיח דעתו מאבלות.

בשלש כתות – אף שהצבור מועטין ויכולים לשחט בכת אחת מצוה להחלק לשלש כתות. בזיכי – כפות גדולות. שולים – שולים רחבים רק צרים. ויקרש – ויקפא הדם, ודם קרוש אינו ראוי לזריקה. וקבל הכהן – את הדם בבזך מצואר הבהמה.

קראו – הלוים בשעת הקרבת כל כת. אם גמרו – אם גמרו קריאת ההלל ועדין לא גמרו פסחיהם. שלא שלשו מימיהם – לא קרה, שיצטרכו לשלש ההלל, מפני שהכהנים

לֹא הִגִּיעָה לְ„אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ", מִפְּנֵי שֶׁעַמָּהּ מוּעָטִין.

ט. כְּמַעֲשֵׂהוּ בַּחוֹל כָּךְ מַעֲשֵׂהוּ בַּשַּׁבָּת, אֶלָּא שֶׁהַכֹּהֲנִים מְדִיחִים אֶת הָעֲזָרָה, שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן חֲכָמִים. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: כּוֹס הָיָה מְמַלֵּא מִדַּם הַתַּעֲרוֹבוֹת, זְרָקוֹ זְרִיקָה אַחַת עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים.

י. כֵּיצַד תּוֹלִין וּמַפְשִׁיטִין? אֻנְקְלִיּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל הָיוּ קְבוּעִין בַּכְּתָלִים וּבָעַמּוּדִין, שֶׁבָּהֶן תּוֹלִין וּמַפְשִׁיטִין. וְכָל מִי שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם לִתְלוֹת וּלְהַפְשִׁיט—מַקְלוֹת דַּקִּים חֲלָקִים הָיוּ שָׁם וּמַנִּיחַ עַל כְּתֵפוֹ וְעַל כֶּתֶף חֲבֵרוֹ וְתוֹלֶה וּמַפְשִׁיט. רַ׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אַרְבָּעָה עָשָׂר שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, מַנִּיחַ יָדוֹ עַל כֶּתֶף חֲבֵרוֹ וְיַד חֲבֵרוֹ עַל כְּתֵפוֹ, וְתוֹלֶה וּמַפְשִׁיט.

יא. קְרָעוֹ וְהוֹצִיא אֵמוּרָיו, נְתָנָן בְּמַגָּס וְהִקְטִירָן עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. יָצְאָה כַּת הָרִאשׁוֹנָה וְיָשְׁבָה לָהּ בְּהַר־הַבַּיִת, שְׁנִיָּה בַּחֵל, וְהַשְּׁלִישִׁית בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. חָשְׁכָה—יָצְאוּ וְצָלוּ אֶת פִּסְחֵיהֶן.

יב. עֶרֶב פְּסָחִים סָמוּךְ לְמִנְחָה לֹא יֹאכַל אָדָם עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ. אֲפִילוּ עָנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל לֹא יֹאכַל עַד שֶׁיָּסֵב. וְלֹא יִפְחֲתוּ לוֹ מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן, וַאֲפִילוּ מִן הַתַּמְחוּי.

בריתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: הַכֹּל חַיָּבִים בְּאַרְבַּע כּוֹסוֹת הַלָּלוּ, אֶחָד

היו זריזים ומהירים בעבודתם. מ ו ע ט י ם – מפני שהרוב מהרו להקריב פסחיהם.

מ ד י ח י ם – שוטפים את הרצפה באמת המים, שהיתה שוטפת בעזרה, כדי לנקותה מן הדמים. ה ת ע ר ו ב ו ת – דם הרצפה המעורב מדמי פסחים רבים.

א נ ק ו ל י ו ת – ווים. ו מ נ י ח – את המקל ע ל כ ת פ ו – ולא במקל, משום שהוא מוקצה.

א מ ו ר י ו – קרביו. ב מ ג ס – קערה. ב ה ר ה ב י ת – כי בשבת לא יכלו להוליך פסחיהם לביתם. ב ח ל – מקום מוקף גדר על יד הבית. ח ש כ ה – במוצאי שבת.

ס מ ו ך ל מ נ ח ה – שתי שעות ומחצה לפני שקיעת החמה. ש ת ח ש ך – כדי שיאכל את מצה לתאבון. ע נ י ש ב י ש ר א ל – שאין דרכו לאכול בהסבה. ש י ס ב – לא יאכל בלילה בהסבה, לאות חרות. ו ל א י פ ח ת ו ל ו – ולא יתנו לו פחות. מ ן ה ת מ ח ו י – אפילו צריך לקחת מבית מזון של צדקה.

אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים וְאֶחָד תִּינוֹקוֹת. אָמַר רַ׳ יְהוּדָה: וְכִי מַה תּוֹעֶלֶת יֵשׁ לְתִינוֹקוֹת בְּיַיִן? אֶלָּא מְחַלְּקִין לָהֶם קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִין בְּעֶרֶב פֶּסַח, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִישְׁנוּ וְיִשְׁאֲלוּ.

אָמְרוּ עָלָיו עַל רַ׳ עֲקִיבָא, שֶׁהָיָה מְחַלֵּק קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִין לְתִינוֹקוֹת בְּעַרְבֵי פְּסָחִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִישְׁנוּ וְיִשְׁאֲלוּ.

ב. תָּנָא: רַ׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: חוֹטְפִין מַצּוֹת בְּלֵילֵי פְּסָחִים בִּשְׁבִיל תִּינוֹקוֹת שֶׁלֹּא יִישְׁנוּ.

תַּנְיָא: אָמְרוּ עָלָיו עַל רַ׳ עֲקִיבָא: מִיָּמָיו לֹא אָמַר הִגִּיעַ עֵת לַעֲמוֹד בְּבֵיהַמ״ד, חוּץ מֵעַרְבֵי פְּסָחִים וְעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. בְּעַרְבֵי פְּסָחִים — בִּשְׁבִיל תִּינוֹקוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִישְׁנוּ, וְעַרְבֵי יוה״כ — כְּדֵי שֶׁיַּאֲכִילוּ אֶת בְּנֵיהֶם.

ג. תָּ״רַ: חַיָּב אָדָם לְשַׂמֵּחַ בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ בָּרֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טז): „וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ״. בַּמֶּה מְשַׂמְּחָם? רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: אֲנָשִׁים בָּרָאוּי לָהֶם, וְנָשִׁים בָּרָאוּי לָהֶן, אֲנָשִׁים בָּרָאוּי לָהֶם—בְּיַיִן; וְנָשִׁים בְּמַאי? תָּנֵי רַב יוֹסֵף: בְּבָבֶל — בְּבִגְדֵי צִבְעוֹנִין; בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל — בְּבִגְדֵי פִשְׁתָּן מְגֹהָצִים.

תַּנְיָא: רַ׳ יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם — אֵין שִׂמְחָה אֶלָּא בְּבָשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כז): „וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ״; וְעַכְשָׁו שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אֵין שִׂמְחָה אֶלָּא בְּיַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קד): „וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ״.

קליות – קלי, זרעונים מיובשים. וישאלו – מה נשתנה.

חוטפין – ממהרים להסיר את האכל מהתינוקות, כדי שלא יישנו מתוך מאכל, כדרך הקטנים; אבל כשיהיו רעבים, לא יישנו וישאלו.

לעמוד – להפסיק את הלמוד. תינוקות-לישנם ביום, כדי שלא יישנו בלילה בשעת אמירת ההגדה.

משנה יג. מְזָגוּ לוֹ כּוֹס רִאשׁוֹן — בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם וְאַחַר כַּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן; וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן וְאַחַ״כַּ מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם.

בריתא ד. תָּ״רַ: דְּבָרִים שֶׁבֵּין בֵּית־שַׁמַּאי וּבֵית־הִלֵּל בִּסְעוּדָה: בֵּית־שַׁמַּאי אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם וְאַחַר־כַּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן, מִפְּנֵי שֶׁהַיּוֹם גּוֹרֵם לַיַּיִן שֶׁיָּבֹא, וּכְבָר קִדֵּשׁ הַיּוֹם וַעֲדַיִן יַיִן לֹא בָא. וּבֵית־הִלֵּל אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן וְאַחַר־כַּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהַיַּיִן גּוֹרֵם לְקִדּוּשׁ שֶׁתֵּאָמֵר. דָּבָר אַחֵר: בִּרְכַּת הַיַּיִן תְּדִירָה וּבִרְכַּת הַיּוֹם אֵינָהּ תְּדִירָה, תָּדִיר וְשֶׁאֵינוֹ תָדִיר—תָּדִיר קוֹדֵם.

גמרא. וְהִלְכְתָא כְּדִבְרֵי בֵית־הִלֵּל.

— פְּשִׁיטָא! דְּהָא נְפַק בַּת־קוֹל.

— אִיבָּעִית אֵימָא: קוֹדֶם בַּת־קוֹל. וְאִיבָּעִית אֵימָא: לְאַחַר בַּת־קוֹל, וְרַ׳ יְהוֹשֻׁעַ הִיא, דְּאָמַר: אֵין מַשְׁגִּיחִין בְּבַת־קוֹל.

מימרא. אָמַר רַ׳ יוֹסִי אָמַר שְׁמוּאֵל: שָׁלֹשׁ שָׁנִים נֶחְלְקוּ בֵּית־שַׁמַּאי וּבֵית־הִלֵּל; הַלָּלוּ אוֹמְרִים: הֲלָכָה כְּמוֹתֵנוּ, וְהַלָּלוּ אוֹמְרִים: הֲלָכָה כְּמוֹתֵנוּ. יָצְתָה בַּת־קוֹל וְאָמְרָה אֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הֵן. וַהֲלָכָה כְּבֵית־הִלֵּל! — וְכִי מֵאַחַר שֶׁאֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים, מִפְּנֵי מַה זָּכוּ בֵּ״הַ לִקְבּוֹעַ הֲלָכָה כְּמוֹתָן? מִפְּנֵי שֶׁנּוֹחִין וַעֲלוּבִין הָיוּ וְשׁוֹנִין דִּבְרֵיהֶם וְדִבְרֵי בֵּ״שַׁ: וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּקְדִּימִין דִּבְרֵי בֵּ״שַׁ לְדִבְרֵיהֶם. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ

מזגו — מסכו. על היום — קדוש. על היין — בורא פרי הגפן.

דברים — פלוגתא זו היא אחת מהפלוגתות שבין וכו׳. קדש היום — מיציאת הכוכבים כשם שהוא קודם לכניסה כך הוא קודם לברכה. שתאמר — כי אם אין לו יין, הרי אינו מקדש. תדירה — תמידית.

בת קול — הגמרא שואלת: ודאי שהלכה כב״ה, שהרי יצאה ב״ק, שהלכה כמותם, במסופר (בערובין יג), ומאי קא משמע לן? איבעית אימא — אם תרצה אמר לך. בבת קול — לפיכך הוצרך להשמיענו, שהלכה כמותם.

ועלובין — סבלנים. ב״ש — מזכירין במשנתם דברי ב״ש מתנגדיהם.

הַקָּבָּ"ה מַגְבִּיהוֹ, וְכָל הַמַּגְבִּיהַּ עַצְמוֹ הַקָּבָּ"ה מַשְׁפִּילוֹ; כָּל הַמְּחַזֵּר עַל הַגְּדוּלָּה—גְּדוּלָּה בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ, וְכָל הַבּוֹרֵחַ מִן הַגְּדוּלָּה—גְּדוּלָּה מְחַזֶּרֶת אַחֲרָיו; וְכָל הַדּוֹחֵק אֶת הַשָּׁעָה — שָׁעָה דּוֹחַקְתּוֹ, וְכָל הַנִּדְחֶה מִפְּנֵי הַשָּׁעָה — שָׁעָה עוֹמֶדֶת לוֹ.

בריתא ה. תָּ"רַ: שְׁתֵּי שָׁנִים וּמֶחֱצָה נֶחְלְקוּ בֵּית־שַׁמַּאי וּבֵית־הִלֵּל, הַלָּלוּ אוֹמְרִים: נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא, וְהַלָּלוּ אוֹמְרִים: נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁנִּבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁלֹּא נִבְרָא; נִמְנוּ וְגָמְרוּ: נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא, עַכְשָׁו שֶׁנִּבְרָא יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו (ואמרי לה: יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו).

משנה יד. הֵבִיאוּ לְפָנָיו — מְטַבֵּל בַּחֲזֶרֶת, עַד שֶׁמַּגִּיעַ לְפַרְפֵּר אֶת הַפַּת. הֵבִיאוּ לְפָנָיו מַצָּה וַחֲזֶרֶת וַחֲרֹסֶת וּשְׁנֵי תַבְשִׁילִין, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין חֲרֹסֶת מִצְוָה. רַ' אֱלִיעֶזֶר בְּרַ' צָדוֹק אוֹמֵר: מִצְוָה. וּבַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְבִיאִים לְפָנָיו גּוּפוֹ שֶׁל פֶּסַח.

טו. מָזְגוּ לוֹ כּוֹס שֵׁנִי וְכַאן הַבֵּן שׁוֹאֵל לְאָבִיו. וְאִם אֵין דַּעַת בַּבֵּן — אָבִיו מְלַמְּדוֹ: „מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה, הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה? שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת, הַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר?

כל המחזר—רודף וסובב. שעה דוחקתו—האץ להגיע לחפצו לפני בא העת כאבשלום שחפץ למלוך בעוד אביו חי, השעה דוחקת ומרחיקה אותו מחפצו. עומדת לו—חפצו יקום.

יפשפש—יחפש ויבדוק. ואמרי לה—ויש אומרים.

בחזרת—לאחר שברך על היין קודם הסעודה, הביאו לפניו חזרת או ירק אחר והוא „מטבל בחזרת", כלומר: אוכל אותו לאחר שיטבלנו בחמץ או במי מלח; כדי שיראו התינוקות וישאלו: מה נשתנה הלילה הזה, שאוכלים „כרפס" לפני הסעודה, שאין מן הדרך כלל. לפרפר את הפת—„כרפס" זה יאכל לפני שישבר את המצה האמצעית („יחץ") וטעמו של מנהג זה הוא מפני שהמצה נקראת „לחם עני" ודרכו של עני בפרוסות. וחרסת—תבלין עשוים מאגוזים ותפוחים מרוסקים והוא זכר לטיט. ושני תבשילין—שני מיני בשר, א' זכר ל„פסח" וא' זכר ל„חגיגה". שאין חרסת—שחרסת זו לא באה אלא להפיג מרירות המרור המזיק לבריאות. מצוה—כי הוא זכר לטיט. ובמקדש—בזמן שבית המקדש היה קים.

שואל—במזיגת כוס שני שואל התינוק „מה נשתנה"

שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בָּשָׂר צָלִי, שָׁלוּק וּמְבֻשָּׁל, הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ צָלִי? שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין פַּעַם אַחַת, הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים?" וּלְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֵּן אָבִיו מְלַמְּדוֹ. — מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּם בְּשֶׁבַח, וְדוֹרֵשׁ מֵ„אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי" עַד שֶׁיִּגְמוֹר כָּל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ.

טז. מָזְגוּ לוֹ כוֹס שְׁלִישִׁי מְבָרֵךְ עַל מְזוֹנוֹ. רְבִיעִי—גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַ„הַלֵּל" וְאוֹמֵר עָלָיו בִּרְכַּת הַשִּׁיר. בֵּין הַכּוֹסוֹת הַלָּלוּ אִם רוֹצֶה לִשְׁתּוֹת—יִשְׁתֶּה. בֵּין שְׁלִישִׁי לִרְבִיעִי—לֹא יִשְׁתֶּה.

יז. אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן. יָשְׁנוּ מִקְצָתָן — יֹאכְלוּ, כֻּלָּן—לֹא יֹאכֵלוּ. רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: נִתְנַמְנְמוּ — יֹאכְלוּ, נִרְדְּמוּ — לֹא יֹאכֵלוּ.

שְׁקָלִים.

משנה א. בְּאֶחָד בַּאֲדָר מַשְׁמִיעִין עַל הַשְּׁקָלִים וְעַל הַכִּלְאָיִם. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ קוֹרִין אֶת הַמְּגִלָּה בִּכְרַכִּין. וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים

שלוק—נא, מבושל למחצה. שתי פעמים—א' ירק שקודם הסעודה וב' מרור בחרסת. של בן—אם הוא מבין הכל, יבאר לו הכל. בגנות—מ„עבדים היינו"... „מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" וכו'—שהוא חרפת ישראל. בשבח—ברכת „אשר גאלנו".

על מזונו—ברכת המזון. ברכת השיר—„נשמת כל חי". הכוסות הללו—בין ב' ראשונים לב' אחרונים. ישתה—ואיננו חוששים, שמא ישתכר ולא יוכל לגמור ההגדה, כי יין בשעת הסעודה אינו משכר. לא ישתה—שמא ישתכר.

אין מפטירין—אין טועמים. אפיקומן—מיני מתיקה, כדי שלא להעביר מעם הפסח, או טעם המצה, שאנו אוכלין לאחר הסעודה (אפיקומן). יאכלו—אותם שיישנו כשיקיצו, יאכלו פסחים. כלן—אם ישנו כלם בתוך אכילתם שוב לא יאכלו, מאחר שהסיחו דעתם מאכילתם, דנראה כאוכלים את הפסח בשני מקומות.

משמיעין—מכריזין. השקלים—שיביא כל אחד ואחד את שקלו לצרכי המקדש לקנות קרבנות צבור. הכלאים—שיבקר כל אחד את גנו וכרמו לעקור צמחי הכלאים. בכרכין—בעירות מוקפות חומה. ומתקנין—מישרים וסוללים ובונים גשרים על הנהרי־

וְאֶת מִקְוָאוֹת הַמַּיִם; וְעוֹשִׂין כָּל צָרְכֵי הָרַבִּים; וּמְצַיְּנִין אֶת הַקְּבָרוֹת; וְיוֹצְאִין אַף עַל הַכִּלְאַיִם.

ב. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ עוֹקְרִין וּמַשְׁלִיכִין לִפְנֵיהֶם. מִשֶּׁרַבּוּ עוֹבְרֵי עֲבֵרָה, הִתְקִינוּ, שֶׁיְּהוּ מַפְקִירִין כָּל הַשָּׂדֶה כֻּלָּהּ.

בריתא א. תַּנְיָא: אָמַר רַ׳ יְהוּדָה: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ עוֹקְרִין וּמַשְׁלִיכִין לִפְנֵיהֶם. וְהָיוּ שְׂמֵחִין שְׁתֵּי שְׂמָחוֹת, אַחַת שֶׁהָיוּ מְנַכְּשִׁין אֶת שְׂדוֹתֵיהֶן, וְאַחַת שֶׁהָיוּ נֶהֱנִים מִן הַכִּלְאַיִם; הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַשְׁלִיכִין עַל הַדְּרָכִים. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן הָיוּ שְׂמֵחִין, שֶׁהָיוּ מְנַכְּשִׁין אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַפְקִירִין אֶת כָּל הַשָּׂדֶה.

מִנַּיִן שֶׁהֶפְקֵר בֵּית־דִּין הֶפְקֵר? דִּכְתִיב (עזרא י): „וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ“.

משנה ג. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ שֻׁלְחָנוֹת הָיוּ יוֹשְׁבִין בַּמְּדִינָה. בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה יָשְׁבוּ בַּמִּקְדָּשׁ. מִשֶּׁיָּשְׁבוּ בַּמִּקְדָּשׁ הִתְחִילוּ לְמַשְׁכֵּן. אֶת מִי מְמַשְׁכְּנִין? לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים, גֵּרִים וַעֲבָדִים מְשֻׁחְרָרִים, אֲבָל לֹא נָשִׁים וַעֲבָדִים וּקְטַנִּים. כָּל קָטָן שֶׁהִתְחִיל אָבִיו לִשְׁקוֹל עַל יָדוֹ, שׁוּב אֵינוֹ פוֹסֵק. וְאֵין מְמַשְׁכְּנִין אֶת הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם.

בשביל עולי רגלים. ומציינין את הקברות· שנמחו ונטשטשו בימות הגשמים, כדי שיהיו נכרים, ויתרחקו כהנים מהם. ויוצאים – הממונים לזה יוצאים לבדוק את השדות, אם נזהר העם מכלאים.

היו עוקרים – אם מצאו הממונים צמחי כלאים היו עוקרים אותם. ומשליכין לפניהם – ומשליכין העשב הנעקר לפני בעלי השדות, כדי לבישם.

והיו שמחין – בעלי השדות. מנכשין – עוקרים העשב. הכלאים – שהיו נותנים העשב לבהמתם.

בו – בחדש אדר. שלחנות – חלפנים. במדינה – בכל ערי ישראל להחליף מטבעות כל מדינה במחצית השקל. במקדש – בירושלים. למשכן – לקחת עבוט ממי שאינו נותן. ועבדים – עבדים כנענים. וקטנים – נשים וקטנים פטורים ממחצית השקל דכתיב „ונתנו איש כפר נפשו“ משמע גבר ולא אשה או קטן. על ידו – בשבילו, בעדו. מפני דרכי שלום – שכל עבודת הקרבנות עליהם וראוי לחלוק להם כבוד.

ד. שְׁתֵּי לְשָׁכוֹת הָיוּ בַמִּקְדָּשׁ, אַחַת לִשְׁכַּת חֲשָׁאִים, וְאַחַת לִשְׁכַּת הַכֵּלִים; לִשְׁכַּת חֲשָׁאִים—יִרְאֵי חֵטְא נוֹתְנִים לְתוֹכָהּ בַּחֲשַׁאי, וַעֲנִיִּים בְּנֵי טוֹבִים מִתְפַּרְנְסִים מִתּוֹכָהּ בַּחֲשַׁאי. לִשְׁכַּת הַכֵּלִים—כָּל מִי שֶׁהוּא מִתְנַדֵּב כְּלִי, זוֹרְקוֹ לְתוֹכָהּ, וְאֶחָד לִשְׁלֹשִׁים יוֹם גִּזְבָּרִין פּוֹתְחִין אוֹתָהּ, וְכָל כְּלִי שֶׁמָּצְאוּ בוֹ צֹרֶךְ לְבֶדֶק הַבַּיִת—מַנִּיחִין אוֹתוֹ, וְהַשְּׁאָר נִמְכָּרִין, וּדְמֵיהֶן נוֹפְלִין לְלִשְׁכַּת בֶּדֶק הַבָּיִת.

ה. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוֹפָרוֹת, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר שֻׁלְחָנוֹת, שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הִשְׁתַּחֲוָיוֹת הָיוּ בַמִּקְדָּשׁ. שֶׁל בֵּית רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְשֶׁל בֵּית רַבִּי חֲנַנְיָה סְגַן הַכֹּהֲנִים הָיוּ מִשְׁתַּחֲוִין אַרְבַּע עֶשְׂרֵה. וְהֵיכָן הָיְתָה יְתֵרָה? כְּנֶגֶד דִּיר הָעֵצִים, שֶׁכֵּן מְסֹרֶת בְּיָדָם מֵאֲבוֹתֵיהֶם שֶׁשָּׁם הָאָרוֹן נִגְנַז.

ו. מַעֲשֶׂה בְכֹהֵן אֶחָד שֶׁהָיָה מִתְעַסֵּק, וְרָאָה הָרִצְפָּה שֶׁהִיא מְשֻׁנָּה מֵחַבְרוֹתֶיהָ. בָּא וְאָמַר לַחֲבֵרוֹ. לֹא הִסְפִּיק לִגְמוֹר הַדָּבָר עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתוֹ, וְיָדְעוּ בְיִחוּד שֶׁשָּׁם הָאָרוֹן נִגְנַז.

יוֹמָא.

מִשְׁנָה א. שִׁבְעַת יָמִים קוֹדֶם יוֹם הַכִּפּוּרִים מַפְרִישִׁין כֹּהֵן גָּדוֹל מִבֵּיתוֹ לְלִשְׁכַּת פַּלְהֶדְרִין; וּמַתְקִינִין לוֹ כֹהֵן אַחֵר תַּחְתָּיו, שֶׁמָּא יֶאֱרַע בּוֹ פְּסוּל.

בחשאי – בסתר. שופרות–תבות שצוארן א"ך ועקום כשופר. השתחויות כל הנכנסים להר הבית היו משתחוים בהליכתם י"ג השתחויות. נגנז – שגנזו יאשיהו המלך, שבימיו כבר נגזר על הבית שיחרב (מלכים ב, כ"ב).

מתעסק – מתעסק במלאכתו. מחברותיה – והבין, כי רצפה זו הוצאה ממקומה והוחזרה. שיצתה נשמתו – שלא רצה הקב"ה, שיתגלה מקום גניזתו.

מפרישין – בפרשת „מלואים" אמרה תורה (ויקרא ח) : „ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים, וכתוב עוד (שב) : „כאשר עשה ביום הזה צוה יי לעשות לכפר עליכם" – זה מעשה יום הכפורים שצריך ג"כ להבדיל אותו מביתו. לשכת פלהדרין – חדר פקידי המלך וכו׳:

ב. כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים הוּא זוֹרֵק אֶת הַדָּם, וּמַקְטִיר אֶת הַקְּטֹרֶת, וּמֵיטִיב אֶת הַנֵּרוֹת, וּמַקְרִיב אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הָרֶגֶל; וּשְׁאָר כָּל הַיָּמִים, אִם רוֹצֶה לְהַקְרִיב — מַקְרִיב, שֶׁכֹּהֵן גָּדוֹל מַקְרִיב חֵלֶק בָּרֹאשׁ וְנוֹטֵל חֵלֶק בָּרֹאשׁ.

ג. מָסְרוּ לוֹ זְקֵנִים מִזִּקְנֵי בֵית־דִּין וְקוֹרִין לְפָנָיו בְּסֵדֶר הַיּוֹם וְאוֹמְרִים לוֹ: אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל! קְרָא אַתָּה בְּפִיךָ, שֶׁמָּא שָׁכַחְתָּ אוֹ שֶׁמָּא לֹא לָמַדְתָּ.

עֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים שַׁחֲרִית מַעֲמִידִין אוֹתוֹ בְּשַׁעַר הַמִּזְרָח, וּמַעֲבִירִין לְפָנָיו פָּרִים וְאֵילִים וּכְבָשִׂים, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מַכִּיר וְרָגִיל בַּעֲבוֹדָה.

ד. כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים לֹא הָיוּ מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה. עֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם חֲשֵׁכָה לֹא הָיוּ מַנִּיחִים אוֹתוֹ לֶאֱכֹל הַרְבֵּה, מִפְּנֵי שֶׁהַמַּאֲכָל מֵבִיא אֶת הַשֵּׁנָה.

ה. מְסָרוּהוּ זִקְנֵי בֵית־דִּין לְזִקְנֵי כְהֻנָּה וְהֶעֱלוּהוּ לַעֲלִיַּת בֵּית אַבְטִינָס, הִשְׁבִּיעוּהוּ וְנִפְטְרוּ וְהָלְכוּ לָהֶם, וְאוֹמְרִים לוֹ: אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל! אָנוּ שְׁלוּחֵי בֵית־דִּין וְאַתָּה שְׁלוּחֵנוּ וּשְׁלִיחַ בֵּית־דִּין; מַשְׁבִּיעִין אָנוּ עָלֶיךָ בְּמִי שֶׁשִּׁכֵּן אֶת שְׁמוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה, שֶׁלֹּא תְשַׁנֶּה דָבָר מִכֹּל מַה שֶּׁאָמַרְנוּ לָךְ. הוּא פוֹרֵשׁ וּבוֹכֶה, וְהֵם פּוֹרְשִׁים וּבוֹכִין.

לשכת כ״ג, ונקראת כך מפני שהכ״ג בימי הבית השני היו קונים כהונתם בכסף ולא היו משלימים שנתם כפקידי המלך, שמתחלפים בכל שעה.

כל שבעת הימים – הוא מרגיל את עצמו בעבודה, כדי שיהיה רגיל ובקי ותהי נוחה לו עבודת יוה״כ. אם רוצה להקריב – ואין המשמר יכל לעכב. בראש – ראשון לכל המקריבים. ונוטל חלק בראש – ונוטל מנה יפה בקדשים.

בסדר היום – בפרשת „אחרי מות״, כדי ללמדו סדר העבודה. אישי – אדוני. למדת – בזמן הבית השני היו גם כהנים הדיוטים, שנתכהנו רק ברצון המלכים.

כהונה – בערב יוה״כ, כדי ללמדו, איך למלא חפניו קטרת סמים כמשפט. השביעוהו – שלא יתקן הקטרת על הגחלים חוץ לקדש הקדשים ויכניס לפנים, כמעשה הצדוקים. ובוכה – שנחשד. ובוכין – על שחשדוהו ש„החושד בכשרים לוקה בגופו.

ו. אִם הָיָה חָכָם—דּוֹרֵשׁ, וְאִם לָאו—תַּלְמִידֵי חֲכָמִים דּוֹרְשִׁים לְפָנָיו. אִם רָגִיל לִקְרוֹת—קוֹרֵא, וְאִם לָאו—קוֹרִין לְפָנָיו בְּאִיּוֹב וּבְעֶזְרָא וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים. זְכַרְיָה בֶּן קְבוּטָל אוֹמֵר: פְּעָמִים הַרְבֵּה קָרִיתִי לְפָנָיו בְּדָנִיֵּאל.

ז. בִּקֵּשׁ לְהִתְנַמְנֵם — פִּרְחֵי כְהֻנָּה מַכִּין לְפָנָיו בְּאֶצְבַּע צְרֵדָה וְאוֹמְרִים לוֹ: אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל! עֲמוֹד וְהָפֵג אַחַת עַל הָרִצְפָּה. וּמַעֲסִיקִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיַּגִּיעַ זְמַן הַשְּׁחִיטָה.

בריתא א. תָּנָא: לֹא הָיוּ מַעֲסִיקִין אוֹתוֹ לֹא בְּנֵבֶל וְלֹא בְכִנּוֹר אֶלָּא בַפֶּה. וּמַה הָיוּ אוֹמְרִים: „אִם יְיָ לֹא יִבְנֶה בַיִת—שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ“. מִיקִירֵי יְרוּשָׁלַיִם לֹא הָיוּ יְשֵׁנִין כָּל הַלַּיְלָה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע כֹּהֵן גָּדוֹל קוֹל הֲבָרָה וְלֹא תְּהֵא שֵׁנָה חוֹטַפְתּוֹ.

משנה ח. חָמֵשׁ טְבִילוֹת וַעֲשָׂרָה קִדּוּשִׁין טוֹבֵל כֹּהֵן גָּדוֹל וּמְקַדֵּשׁ בּוֹ בַּיּוֹם, וְכֻלָּן בַּקֹּדֶשׁ עַל בֵּית־הַפַּרְוָה, חוּץ מֵהָרִאשׁוֹנָה בִּלְבָד.

ט. פֵּרְסוּ סָדִין שֶׁל בּוּץ בֵּינוֹ לְבֵין הָעָם. פָּשַׁט, יָרַד וְטָבַל, עָלָה וְנִסְתַּפֵּג. הֵבִיאוּ לוֹ בִגְדֵי זָהָב וְלָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו. הֵבִיאוּ לוֹ אֶת הַתָּמִיד, קְרָצוֹ וּמֵרַק אַחֵר שְׁחִיטָה עַל יָדוֹ. קִבֵּל

דורש – דורש בדבר הלכה בליל יו"כ, כדי שלא יתנמנם. ובדברי הימים – כי הספרים האלה מעניָנים בספוריהם ויעבירו שנתו.

פרחי כהונה – הכהנים הצעירים. אצבע צרדה – האצבע הארוכה, האמצעית, היו מכין אותה בראש האגודל, כדי לברח דעתו ולהפיג שנתו. הרצפה – עמוד והפג חום גופך בעמדך שעה אחת על הרצפה ותדד שנתך; כי החום מפיל שנה. ומעסיקין – ומעניָנים. השחיטה – שחיטת קרבן התמיד של שחרית.

עמלו בוניו בו – כלומר הזהר, שתהיה עבודתך לשם שמים, שאם אינה רצויה, אין טרחך עולה לכלום.

חמש טבילות – טבילת כל הגוף. קדושין – רחיצת ידים ורגלים. בקדש – בחצר בית המקדש. הפרוה – שם בונה הלשכה וכשמו נקראה. בלבד – הטבילה הראשונה היתה מחוץ למקדש.

ונסתפג – נתעטף באלונטית לכפוג המים שעליו. קדש ידיו ורגליו – רחץ ידיו ורגליו מן הכיור. קרצו – שחטו רוב שני הסמנים, הקנה והושט. על ידו – וכהן אחר גמר השחיטה בשבילו.

אֶת הַדָּם וּזְרָקוֹ. נִכְנַס לְהַקְטִיר קְטֹרֶת שֶׁל שַׁחַר וּלְהֵטִיב אֶת הַנֵּרוֹת, וּלְהַקְרִיב אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הָאֵבָרִים, אֶת הַחֲבִתִּין וְאֶת הַיַּיִן.

י. הֱבִיאוּהוּ לְבֵית הַפַּרְוָה וּבַקֹּדֶשׁ הָיְתָה. פָּרְסוּ סָדִין שֶׁל בּוּץ בֵּינוֹ לְבֵין הָעָם. קִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט. רַ׳ מֵאִיר אוֹמֵר: פָּשַׁט, קִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו, יָרַד וְטָבַל, עָלָה וְנִסְתַּפֵּג. הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי לָבָן, לָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו.

יא. בַּשַּׁחַר הָיָה לוֹבֵשׁ פְּלוּסִין שֶׁל שְׁנֵים עָשָׂר מָנֶה, וּבֵין הָעַרְבַּיִם—הִנְדְּוִין שֶׁל שְׁמוֹנֶה מֵאוֹת זוּז, דִּבְרֵי רַ׳ מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: בַּשַּׁחַר הָיָה לוֹבֵשׁ שֶׁל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מָנֶה, וּבֵין הָעַרְבַּיִם שֶׁל שְׁנֵים עָשָׂר מָנֶה; הַכֹּל—שְׁלֹשִׁים מָנֶה. אֵלּוּ מִשֶּׁל צִבּוּר, וְאִם רָצָה לְהוֹסִיף—מוֹסִיף מִשֶּׁלּוֹ.

יב. בָּא לוֹ אֵצֶל פָּרוֹ וְסוֹמֵךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וּמִתְוַדֶּה, וְכָךְ הָיָה אוֹמֵר: אָנָּא הַשֵּׁם! עָוִיתִי, פָּשַׁעְתִּי, חָטָאתִי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי. אָנָּא הַשֵּׁם! כַּפֶּר־נָא לַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים וְלַחֲטָאִים, שֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי וְשֶׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי, כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ: „כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם" וגו׳. וְהֵם עוֹנִין אַחֲרָיו: „בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד!"

יג. בָּא לוֹ לְמִזְרַח הָעֲזָרָה, לִצְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ. הַסְּגָן מִימִינוֹ, וְרֹאשׁ בֵּית אָב מִשְּׂמֹאלוֹ, וְשָׁם שְׁנֵי שְׂעִירִים, וְקַלְפִּי הָיְתָה שָׁם וּבָהּ שְׁנֵי גוֹרָלוֹת, שֶׁל אֶשְׁכְּרוֹעַ הָיוּ, וַעֲשָׂאָן בֶּן־גַּמְלָא שֶׁל זָהָב, וְהָיוּ מַזְכִּירִין אוֹתוֹ לְשֶׁבַח.

פ ש ט – בתחלה פשט ואח״כ קדש ידיו ורגליו.

פ ל ו ס י ן, ה נ ד ו י ן – מיני בוץ יקר, שנקראו כן על שם מקום מוצאם.

פ ר ו שהוא מביא משלו. ה ש ם – הוא היה נוקב ומפרש שם ה׳ באותיותיו בכתבו.

ו ק ל פ י – תבת גורלות. א ש כ ר ו ע מין עץ (букс, בוכסבוים). ב ן ג מ ל א – כשנתמנה לכהן גדול.

יד. טָרַף בַּקַּלְפִּי וְהֶעֱלָה שְׁנֵי גוֹרָלוֹת, אֶחָד כָּתוּב עָלָיו „לַשֵּׁם" וְאֶחָד כָּתוּב עָלָיו „לַעֲזָאזֵל". הַסְּגָן בִּימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אָב — מִשְּׂמֹאלוֹ. אִם שֶׁל שֵׁם עָלָה בִּימִינוֹ — הַסְּגָן אוֹמֵר לוֹ: אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל! הַגְבַּהּ יְמִינְךָ! וְאִם שֶׁל שֵׁם עָלָה בִּשְׂמֹאלוֹ — רֹאשׁ בֵּית־אָב אוֹמֵר לוֹ: אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל! הַגְבַּהּ שְׂמֹאלְךָ! נְתָנָן עַל שְׁנֵי הַשְּׂעִירִים וְאוֹמֵר: „לַיְיָ חַטָּאת". רַ' יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר „חַטָּאת", אֶלָּא „לַיְיָ". וְהֵם עוֹנִים אַחֲרָיו: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד!

טו. קָשַׁר לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית בְּרֹאשׁ שָׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ וְהֶעֱמִידוֹ כְּנֶגֶד בֵּית שִׁלּוּחוֹ, וְלַנִּשְׁחָט כְּנֶגֶד בֵּית שְׁחִיטָתוֹ.

בָּא לוֹ אֵצֶל שָׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ, וְסוֹמֵךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וּמִתְוַדֶּה, וְכָךְ הָיָה אוֹמֵר: אָנָּא הַשֵּׁם! עָווּ, פָּשְׁעוּ, חָטְאוּ לְפָנֶיךָ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. אָנָּא בַשֵּׁם. כַּפֶּר־נָא לָעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים וְלַחֲטָאִים שֶׁעָווּ וְשֶׁפָּשְׁעוּ וְשֶׁחָטְאוּ לְפָנֶיךָ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל! כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לֵאמֹר: „כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר וגו'" — וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה, כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים שֵׁם הַמְּפוֹרָשׁ, שֶׁהוּא יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל — הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד!

טז. מְסָרוֹ לְמִי שֶׁהָיָה מוֹלִיכוֹ. הַכֹּל כְּשֵׁרִין לְהוֹלִיכוֹ, אֶלָּא שֶׁעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים קֶבַע, וְלֹא הָיוּ מַנִּיחִים אֶת יִשְׂרָאֵל לְהוֹלִיכוֹ. וְכֶבֶשׁ עָשׂוּ לוֹ, מִפְּנֵי הַבַּבְלִיִּים. שֶׁהָיוּ מְתַלְּשִׁים שַׂעֲרוֹ

טרף – ערבב ונענע.

זהורית – צמר סרוק אדום. שלוחו – נגד שער המזרח שדרך שם יוציאוהו. ולנשחט – לשעיר הנשחט היה קושר לשון של זהורית. שחיטתו – בצוארו, כדי שלא יתחלף בשעיר המשתלח, שקשר בראשון.

שעיר המשתלח – לאחר שגמר מתן דמים של פר ושעיר.

קבע – לחוב עליהם. וכבש – מעלה גבוהה שדרך שם היה יוצא חוץ לעזרה, כדי שלא יוכלו הבבלים לנגוע בו לרעה, לפי שהיו רגילים לתלוש בשערו ואומרים לו, מהר וצא

וְאוֹמְרִים לוֹ: טוֹל וָצֵא, טוֹל וָצֵא! מִיקִירֵי יְרוּשָׁלַיִם הָיוּ מְלַוִּין אוֹתוֹ עַד סֻכָּה הָרִאשׁוֹנָה. עֶשֶׂר סֻכּוֹת מִירוּשָׁלַיִם וְעַד צוּק. עַל כָּל סֻכָּה אוֹמְרִים לוֹ: הֲרֵי מָזוֹן וַהֲרֵי מַיִם. וּמְלַוִּין אוֹתוֹ מִסֻּכָּה לְסֻכָּה, חוּץ מֵאַחֲרוֹנָה שֶׁבָּהֶן, שֶׁאֵינוֹ מַגִּיעַ עִמּוֹ לַצּוּק, אֶלָּא עוֹמֵד מֵרָחוֹק וְרוֹאֶה אֶת מַעֲשָׂיו. מֶה הָיָה עוֹשֶׂה? חוֹלֵק לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית, חֶצְיוֹ קָשַׁר בַּסֶּלַע, וְחֶצְיוֹ קָשַׁר בֵּין שְׁתֵּי קַרְנָיו, וּדְחָפוֹ לַאֲחוֹרָיו וְהוּא מִתְגַּלְגֵּל וְיוֹרֵד. וְלֹא הָיָה מַגִּיעַ לַחֲצִי הָהָר עַד שֶׁנַּעֲשָׂה אֵבָרִים אֵבָרִים. בָּא וְיָשַׁב לוֹ תַּחַת סֻכָּה אַחֲרוֹנָה עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ.

יז. אָמְרוּ לוֹ לְכֹהֵן גָּדוֹל: הִגִּיעַ שָׂעִיר לַמִּדְבָּר. וּמִנַּיִן הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁהִגִּיעַ שָׂעִיר לַמִּדְבָּר? דִּרְכִּיּוֹת הָיוּ עוֹשִׂין וּמְנִיפִין בַּסּוּדָרִין, וְיוֹדְעִין שֶׁהִגִּיעַ שָׂעִיר לַמִּדְבָּר.

בריתא ב. תָּנוּ רַבָּנָן: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ קוֹשְׁרִין לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית עַל פֶּתַח הָאוּלָם מִבַּחוּץ, הִלְבִּין הָיוּ שְׂמֵחִים, לֹא הִלְבִּין הָיוּ עֲצֵבִין וּמִתְבַּיְּשִׁין: הִתְקִינוּ שֶׁיִּהְיוּ קוֹשְׁרִין עַל פֶּתַח אוּלָם מִבִּפְנִים. וַעֲדַיִן הָיוּ מְצִיצִין וְרוֹאִין, הִלְבִּין הָיוּ שְׂמֵחִין, לֹא הִלְבִּין הָיוּ עֲצֵבִין; הִתְקִינוּ שֶׁיִּהְיוּ קוֹשְׁרִין אוֹתוֹ חֶצְיוֹ בַּסֶּלַע וְחֶצְיוֹ בֵּין קַרְנָיו.

אָמַר רַ׳ נַחוּם בַּר פַּפָּא מִשּׁוּם רַ׳ אֶלְעָזָר הַקַּפָּר: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ קוֹשְׁרִין לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית עַל פֶּתַח אוּלָם מִבִּפְנִים, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעַ שָׂעִיר לַמִּדְבָּר הָיָה מַלְבִּין וְיָדְעוּ שֶׁנַּעֲשֵׂית מִצְוָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א): „אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ“.

ואל תשהה עוניתיני אתנו. מיקירי – מחשובי. צוק – הר גבוה וזקוף שמעליו דחפו את השעיר. מים – כדי להיטיב את לבו. ובבריתא כתוב תנא, מעולם לא הוצרך אדם לכך (לסעוד לבו בדרך), אלא שאין דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. בסלע – כדי שיראה כשתלבין, כי אם תהיה הלשון של זהורית רק בין קרניו לא יראה היטב. קרניו – שאם יקשרנה כלה בסלע, שמא תקדים ותלבין ומתוך שמחה ישכח לדחפו. שתחשך – כי אי אפשר לו להשהות מפני הסכנה.

למדבר – שאינו רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שיגיע שעיר למדבר. דרכיות – מיני מצבות שהשומרים עומדים עליהם והקרוב למדבר מנפנף בסודרו (מטפחתו) וראה הסמוך לו וכן הלאה.

משנה יז. בָּא לוֹ כֹהֵן גָּדוֹל לִקְרוֹת, אִם רָצָה לִקְרוֹת בְּבִגְדֵי בוּץ—קוֹרֵא, וְאִם לָאו—קוֹרֵא בְּאִצְטְלִית לָבָן מִשֶּׁלּוֹ. חַזַּן הַכְּנֶסֶת נוֹטֵל סֵפֶר תּוֹרָה וְנוֹתְנוֹ לְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת, וְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת נוֹתְנוֹ לַסְּגָן, וְהַסְּגָן נוֹתְנוֹ לְכֹהֵן גָּדוֹל, וְכֹהֵן גָּדוֹל עוֹמֵד וּמְקַבֵּל וְקוֹרֵא; עוֹמֵד וְקוֹרֵא „אַחֲרֵי מוֹת" וְ„אַךְ בֶּעָשׂוֹר", וְגוֹלֵל סֵפֶר תּוֹרָה, וּמַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ וְאוֹמֵר: יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁקָּרָאתִי לִפְנֵיכֶם כָּתוּב כָּאן; וּבֶ„עָשׂוֹר" שֶׁבְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים קוֹרֵא עַל פֶּה, וּמְבָרֵךְ עָלֶיהָ שְׁמוֹנֶה בְרָכוֹת עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה, וְעַל הַהוֹדָאָה, וְעַל מְחִילַת הֶעָוֹן, וְעַל הַמִּקְדָּשׁ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי עַצְמָן, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְעַל הַכֹּהֲנִים בִּפְנֵי עַצְמָן, וְעַל שְׁאָר הַתְּפִלָּה.

בריתא ג. תָּ"ר: וּשְׁאָר הַתְּפִלָּה—רִנָּה, תְּחִנָּה, בַּקָּשָׁה מִלְּפָנֶיךָ עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, שֶׁצְּרִיכִין לְהִוָּשֵׁעַ, וְחוֹתֵם בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. וְאַחַ"כַּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵבִיא סֵפֶר תּוֹרָה מִבֵּיתוֹ וְקוֹרֵא בוֹ, כְּדֵי לְהַרְאוֹת חֲזוּתוֹ לָרַבִּים.

ה. תָּ"ר: מַעֲשֶׂה בְּכֹהֵן גָּדוֹל אֶחָד שֶׁהֶאֱרִיךְ בִּתְפִלָּתוֹ, וְנִמְנוּ אֶחָיו הַכֹּהֲנִים לִכָּנֵס אַחֲרָיו. הִתְחִילוּ הֵם נִכְנָסִים, וְהוּא יוֹצֵא. אָמְרוּ לוֹ: מִפְּנֵי מָה הֶאֱרַכְתָּ בִּתְפִלָּתְךָ? אָמַר לָהֶם: קָשֶׁה

לקרות-אחר שלוח השעיר בא כ"ג לעזרת נשים לקרא בפרשת היום. בבגדי בוץ-בארבע בגדי הבד שֶׁעָבַד בהם עבודת היום. באצטלית-מין בגד רחב. חזן-שַׁמָּשׁ. לראש הכנסת-גבאי, שעל פיו נחתכים כל עניני הכנסת, מי יעבור לפני התבה, מי יפטיר וכדומה. ואך בעשור-בויקרא כ"ג. כתוב כאן-כי אח"כ עליו לקרא עוד פרשה אחת: „בעשור" שבחומש הפקודים (במדבר) על פה, ויאמרו הרואים שהוא קורא ע"פ מפני שפרשה זו חסרה מן הספר, ולפיכך צריך לומר: יותר מה שקראתי וכו', כלומר: אין חסר בספר דבר. על פה-כי פרשה זו רחוקה מ„אחרי מות" וטרח הצבור הוא להמתין עד שיגללו וימצאו פרשת „בעשור" ש„במדבר". ועל העבודה-רצה... והשב את העבודה וכו'. ועל ההודאה-מודים אנחנו לך וכו'.

ושאר התפלה-שאר התפלה הכתובה במשנתנו מהו? וחותם-וגומר: ברוך אתה ה' שומע תפלה. חזותו-מראהו ותפארתו.

בתפלתו-שכהן גדול מתפלל בהיכל: יהי רצון מלפניך וכו' שתהא שנה זו גשומה.

בְּעֵינֵיכֶם, שֶׁהִתְפַּלַּלְתִּי עֲלֵיכֶם וְעַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלֹּא יֶחֱרַב? — אָמְרוּ לוֹ: אַל תְּהִי רָגִיל לַעֲשׂוֹת כֵּן, שֶׁהֲרֵי שָׁנִינוּ: לֹא הָיָה מַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַבְעִית אֶת יִשְׂרָאֵל.

משנה יח. יוֹם הַכִּפּוּרִים אָסוּר בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה וּבִרְחִיצָה וּבְסִיכָה וּבִנְעִילַת הַסַּנְדָּל. וְהַמֶּלֶךְ וְהַכַּלָּה יִרְחֲצוּ אֶת פְּנֵיהֶם. וְהַחַיָּה תִּנְעוֹל אֶת הַסַּנְדָּל, — דִּבְרֵי רַ׳ אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אוֹסְרִין.

יט. הַתִּינוֹקוֹת אֵין מְעַנִּין אוֹתָם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, אֲבָל מְחַנְּכִים אוֹתָם לִפְנֵי שָׁנָה וְלִפְנֵי שְׁנָתַיִם בִּשְׁבִיל שֶׁיִּהְיוּ רְגִילִין בְּמִצְוֹת.

מִי שֶׁאֲחָזוֹ בּוּלְמוּס מַאֲכִילִין אוֹתוֹ אֲפִילוּ דְּבָרִים טְמֵאִים עַד שֶׁיֵּאוֹרוּ עֵינָיו.

כ. חַטָּאת וְאָשָׁם־וַדַּאי מְכַפְּרִין. מִיתָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין עִם הַתְּשׁוּבָה. תְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל עֲבֵרוֹת קַלּוֹת, עַל „עֲשֵׂה" וְעַל „לֹא־תַעֲשֶׂה"; וְעַל הַחֲמוּרוֹת — הִיא תוֹלָה, עַד שֶׁיָּבֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים וִיכַפֵּר.

הָאוֹמֵר: „אֶחֱטָא וְאָשׁוּב, אֶחֱטָא וְאָשׁוּב" — אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. „אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר" — אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. אָמַר רַ׳ עֲקִיבָא: אַשְׁרֵיכֶם, יִשְׂרָאֵל! לִפְנֵי מִי

ובנעילת הסנדל — נעלים של עור, אבל של גוי מותר. והכלה — כל שלשים יום לאחר חופתה. והחיה — יולדת כל ל׳ יום ללדתה.

מחנכים — מלמדים ומרגילין אותם להתענות חלק היום שנה או שנתים לפני שנת חובם שהוא במלאת י״ב שנה לנקבה וי״ג לזכר.

בולמוס — מחלת רעבון. טמאים — למשל נבלות וטרפות.

ואשם ודאי — אשם גזלות ומעילות מכפרין שהרי הוא מתחרט, לולי כן לא היה מביא קרבן. התשובה — תשובה היא חרטה על שעבר וקבלה להבא.

אחטא ואשוב — שאמר שתי פעמים, מעכבים אותו מן השמים מלעשות תשובה שעבר ושנה נעשית לו כהתר. עברות שבין אדם לחברו — למשל כשהזיקו בגופו או בממונו או בכבודו.

אתם מטהרין ומי מטהר אתכם — אביכם שבשמים! שנאמר: „וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם”, ואומר: „מקוה ישראל יי”—מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב”ה מטהר את ישראל.

ברייתא ה. תניא: „ואהבת את יי אלהיך”—שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות—מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה! אוי להם לבריות שלא למדו תורה! פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתקנים מעשיו! עליו הכתוב אומר (ישעיה מט): „ויאמר לי: עבדי אתה, ישראל, אשר בך אתפאר”.

אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות—מה הבריות אומרות עליו? אוי לו לפלוני שלמד תורה! אוי לו לאביו שלמדו תורה! אוי לו לרבו שלמדו תורה! פלוני שלמד תורה ראו כמה מקלקלין מעשיו, וכמה מכוערין דרכיו!

סכה.

משנה א. סכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה—פסולה, רבי יהודה מכשיר. ושאינה גבוהה עשרה טפחים, ושאין לה שלש דפנות, ושחמתה מרבה מצלתה—פסולה. סכה ישנה — בית־שמאי פוסלין, ובית־הלל מכשירין. ואיזו היא סכה ישנה— כל שעשאה קודם לחג שלשים יום, אבל אם עשאה לשם חג אפילו מתחלת השנה, כשרה.

פסולה—מפני שסכה צריכה להיות דירה זמנית, עראית, ולמעלה מעשרים אמה אין אדם בונה דירה זמנית אלא תמידית. פסולה—מפני שסכה כזאת אינה ראויה להיות גם דירת עראי.

ב. הָעוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ בֵּין הָאִילָנוֹת וְהָאִילָנוֹת דְּפָנוֹת לָהּ — כְּשֵׁרָה. שְׁלוּחֵי מִצְוָה פְּטוּרִין מִן הַסֻּכָּה. חוֹלִים וּמְשַׁמְּשֵׁיהֶם פְּטוּרִין מִן הַסֻּכָּה. אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין עֲרַאי חוּץ לַסֻּכָּה.

מַעֲשֶׂה וְהֵבִיאוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לִטְעֹם אֶת הַתַּבְשִׁיל וּלְרַבָּן גַּמְלִיאֵל שְׁתֵּי כוֹתָבוֹת וּדְלִי שֶׁל מַיִם וְאָמְרוּ: הַעֲלוּם לַסֻּכָּה; וּכְשֶׁנָּתְנוּ לוֹ לְרַ׳ צָדוֹק אֹכֶל פָּחוֹת מִכַּבֵּיצָה — נְטָלוֹ בְּמַפָּה וַאֲכָלוֹ חוּץ לַסֻּכָּה וְלֹא בֵּרַךְ אַחֲרָיו.

גמרא. — מַעֲשֶׂה לִסְתּוֹר? חַסּוֹרֵי מְחַסְּרֵי וְהָכִי קָתָנֵי: אִם בָּא לְהַחֲמִיר עַל עַצְמוֹ — מַחֲמִיר, וְלֵית בֵּיהּ מִשּׁוּם יוּהֲרָא, וּמַעֲשֶׂה נָמִי וְהֵבִיאוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לִטְעֹם אֶת הַתַּבְשִׁיל וכו׳.

משנה ג. נָשִׁים וַעֲבָדִים וּקְטַנִּים פְּטוּרִים מִן הַסֻּכָּה. קָטָן שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְאִמּוֹ חַיָּב בְּסֻכָּה. מַעֲשֶׂה וְיָלְדָה כַלָּתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי הַזָּקֵן, וּפִחֵת הַמַּעֲזִיבָה וְסִכֵּךְ עַל גַּבֵּי הַמִּטָּה בִּשְׁבִיל הַקָּטָן.

ד. כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים אָדָם עוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ קֶבַע וּבֵיתוֹ עֲרַאי; יָרְדוּ גְשָׁמִים — מֵאֵימָתַי מֻתָּר לְפַנּוֹת? מִשֶּׁתִּסְרַח הַמִּקְפָּה, מָשְׁלוּ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְעֶבֶד שֶׁבָּא לִמְזוֹג כּוֹס לְרַבּוֹ וְשָׁפַךְ לוֹ קִיתוֹן עַל פָּנָיו...

שלוחי מצוה — ההולכים לפדיון שבוים, למשל, פטורים אף בשעת חניתם. עראי — אכילה מועטה.

כותבות — פרי התמר. במפה — מטפחת קטנה לכסית הידים ויהא רשאי לאכל בלי נטילת הידים. ולא ברך אחריו — ברכת המזון, כי פחות מכביצה אין צריך לברך.

לסתור — וכי דרך המדברים להביא מעשה הסותר ועיקר דבריהם? דתני ברישא: „אוכלים ושותים עראי חוץ לסוכה" ומביא מעשה דלטעימת תבשיל, שהיא מאכיל עראי, צריך סכה. יוהרא — אין בזה משום גאוה.

שאינו צריך לאמו — כשהקיץ אינו קורא בגעגועים אחר אמו. המעזיבה — הקרשים שעל הקורות.

קבע — ישיבה תמידית. עראי — ישיבה זמנית, מקרית. לפנות — לצאת מן הסכה. משתסרח — משתקלקל. המקפה — דיסא, каша גריטצברייי. ושפך לו — האדון. קתון — כד מים.

ברייתא א. תָּ"רַ: כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים אָדָם עוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ קֶבַע וּבֵיתוֹ עֲרַאי — כֵּיצַד? הָיוּ לוֹ כֵּלִים נָאִים, מַעֲלָן לַסֻּכָּה, מַצָּעוֹת נָאוֹת—מַעֲלָן לַסֻּכָּה, אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמְטַיֵּל בַּסֻּכָּה.

— מְנָא הָנֵי מִילֵּי? דְּתָ"רַ: „תֵּשְׁבוּ" (ויקרא כג) — כְּעֵין תָּדוּרוּ; מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים אָדָם עוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ קֶבַע וכו'.

משנה ה. לוּלָב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁלשָׁה טְפָחִים כְּדֵי לְנַעְנֵעַ בּוֹ—כָּשֵׁר.

וְהֵיכָן הָיוּ מְנַעְנְעִים? בְּ„הוֹדוּ לַיְיָ" תְּחִלָּה וָסוֹף, וּבְ„אָנָּא הַשֵּׁם הוֹשִׁיעָה נָּא". דִּבְרֵי בֵית־הִלֵּל. וּבֵית־שַׁמַּאי אוֹמְרִים: אַף בְּ„אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא". אָמַר רַ' עֲקִיבָא: צוֹפֶה הָיִיתִי בְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁכָּל הָעָם הָיוּ מְנַעְנְעִים אֶת לוּלְבֵיהֶן, וְהֵם לֹא נִעְנְעוּ אֶלָּא בְּ„אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא".

מִי שֶׁבָּא בַדֶּרֶךְ וְלֹא הָיָה בְיָדוֹ לוּלָב לִטּוֹל, לִכְשֶׁיִּכָּנֵס לְבֵיתוֹ יִטּוֹל עַל שֻׁלְחָנוֹ. לֹא נָטַל שַׁחֲרִית, יִטּוֹל בֵּין הָעַרְבַּיִם, שֶׁכָּל הַיּוֹם כָּשֵׁר לְלוּלָב.

ו. מִי, שֶׁהָיָה עֶבֶד אוֹ אִשָּׁה אוֹ קָטָן מַקְרִין אוֹתוֹ, — עוֹנֶה אַחֲרֵיהֶן מַה שֶּׁהֵן אוֹמְרִין וְתָבֹא לוֹ מְאֵרָה. אִם הָיָה גָדוֹל מַקְרִיא אוֹתוֹ, עוֹנֶה אַחֲרָיו „הַלְלוּיָהּ".

ז. בָּרִאשׁוֹנָה הָיָה לוּלָב נִטָּל בַּמִּקְדָּשׁ שִׁבְעָה, וּבַמְּדִינָה—יוֹם אֶחָד. מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הִתְקִין רַ' יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי שֶׁיְּהֵא לוּלָב נִטָּל בַּמְּדִינָה שִׁבְעָה, זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ.

ח. יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת—כָּל הָעָם

תחלה וסוף – „הודו" ראשון „הודו" אחרון שבסוף הלל. על שלחנו – אם שכח לטול לפני אכילתו יפסיק אפילו מאכילתו.

מקרין אותו – את ההלל, כי לא ידע לקרא מעצמו. אומרין – קורא אחריהם מלה במלה, כי קטן, עבד ואשה מאחר שאינם חיבים אינם יכולים להוציא אחרים. מארה – שלא למד בעצמו.

שבעה – ככתוב: ושמחתם לפני יי אלהיכם שבעת ימים.

מוֹלִיכִין אֶת לוּלְבֵיהֶן לְבֵית הַכְּנֶסֶת, לְמָחֳרָת מַשְׁכִּימִין וּבָאִין, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מַכִּיר אֶת שֶׁלּוֹ וְנוֹטְלוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: אֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּיוֹ"ט הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג בְּלוּלָבוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ; וּשְׁאָר יְמוֹת הֶחָג אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּלוּלָבוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: יוֹ"ט הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג, שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, וְשָׁכַח וְהוֹצִיא אֶת הַלּוּלָב לִרְשׁוּת הָרַבִּים—פָּטוּר, מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאוֹ בִּרְשׁוּת.

קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעְנֵעַ חַיָּב בְּלוּלָב.

ט. יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג, שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, מוֹלִיכִין אֶת לוּלְבֵיהֶם לְהַר הַבַּיִת, וְהַחַזָּנִים מְקַבְּלִים מֵהֶם וְסוֹדְרִין אוֹתָן עַל גַּב הָאִצְטַבָּא, וְהַזְּקֵנִים מַנִּיחִין אֶת שֶׁלָּהֶם בַּלִּשְׁכָּה וּמְלַמְּדִים אוֹתָם לוֹמַר: כָּל מִי שֶׁמַּגִּיעַ לוּלָבִי בְּיָדוֹ הֲרֵי הוּא לוֹ בְּמַתָּנָה. לְמָחָר מַשְׁכִּימִין וּבָאִים, וְהַחַזָּנִים זוֹרְקִין אוֹתָם לִפְנֵיהֶם, וְהֵם מְחַטְּפִים וּמַכִּין אִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ. וּכְשֶׁרָאוּ בֵּית־דִּין שֶׁהֵם בָּאִין לִידֵי סַכָּנָה, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהֵא כָּל אֶחָד וְאֶחָד נוֹטֵל בְּבֵיתוֹ.

י. מִצְוַת עֲרָבָה כֵּיצַד? מָקוֹם הָיָה לְמַטָּה מִירוּשָׁלַיִם וְנִקְרָא „מוֹצָא". יוֹרְדִין לְשָׁם וּמְלַקְּטִין מִשָּׁם מוּרְבִּיּוֹת שֶׁל עֲרָבָה, וּבָאִין וְזוֹקְפִין אוֹתָן בְּצִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְרָאשֵׁיהֶן כְּפוּפִין עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ. תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ. בְּכָל יוֹם מַקִּיפִין אֶת הַמִּזְבֵּחַ פַּעַם אַחַת וְאוֹמְרִים: „אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא! אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא!" רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: „אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא!" וְאוֹתוֹ הַיּוֹם מַקִּיפִין אֶת הַמִּזְבֵּחַ שִׁבְעָה פְּעָמִים.

לבית הכנסת – מערב שבת. ברשות – שהיה טרוד במצוה ושכח שהיום שבת.

את לולביהם – מערב שבת; ומשנה זו מדברת במקדש, והקודמת לה – בגבולין. והחזנים – השמשים. וסודרין – ומסדרין. האצטבא – הכסאות החצובות בהר הבית לשבת. בלשכה – חדר מיוחד לזה. ומלמדים – בית־דין מלמדים לעם. במתנה – כי בלולב שאינו שלו אין יוצאים ביו"ט הראשון.

מורביות – ענפים ארוכים. אני והו – הקב"ה, אני והוא בצרה, ככתוב „בכל צרתם לו צר". ואותו היום – היום השביעי.

בִּשְׁעַת פְּטִירָתָן מָה הֵן אוֹמְרִים? „יֹפִי לָךְ, מִזְבֵּחַ! יֹפִי לָךְ, מִזְבֵּחַ!" רַ' אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: „לְיָהּ וּלְךָ מִזְבֵּחַ! לְיָהּ וּלְךָ מִזְבֵּחַ!"

כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּחוֹל כָּךְ מַעֲשֵׂהוּ בְּשַׁבָּת, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְלַקְּטִין אוֹתָן מֵעֶרֶב שַׁבָּת, וּמַנִּיחִין אוֹתָן בְּגִיגִיּוֹת שֶׁל זָהָב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכְמֹשׁוּ. רַ' יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָה אוֹמֵר: חֲרָיוֹת שֶׁל דֶּקֶל הָיוּ מְבִיאִין וְחוֹבְטִין אוֹתָן בְּקַרְקַע בְּצִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נִקְרָא „יוֹם חִבּוּט חֲרָיוֹת". מִיַּד הַתִּינוֹקוֹת שׁוֹמְטִין אֶת לוּלְבֵיהֶן וְאוֹכְלִין אֶת אֶתְרוֹגֵיהֶן.

יא. נִסּוּךְ הַמַּיִם כֵּיצַד? צְלוֹחִית שֶׁל זָהָב, מַחֲזֶקֶת שְׁלֹשָׁה לֻגִּים, הָיָה מְמַלֵּא מִן הַשִּׁלּוֹחַ. הִגִּיעוּ לְשַׁעַר הַמַּיִם—תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ. עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לִשְׂמֹאלוֹ. שְׁנֵי סְפָלִים שֶׁל כֶּסֶף הָיוּ שָׁם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שֶׁל סִיד הָיוּ, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מֻשְׁחָרִין פְּנֵיהֶם מִפְּנֵי הַיַּיִן, וּמְנֻקָּבִין כְּמִין שְׁנֵי חוֹטָמִין דַּקִּין, אֶחָד מְעֻבֶּה וְאֶחָד דַּק, כְּדֵי שֶׁיְּהוּ שְׁנֵיהֶם כָּלִין בְּבַת אַחַת, מַעֲרָבִי שֶׁל מַיִם, מִזְרָחִי — שֶׁל יַיִן. עֵרָה שֶׁל מַיִם לְתוֹךְ שֶׁל יַיִן, וְשֶׁל יַיִן לְתוֹךְ שֶׁל מַיִם—יָצָא. רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּלֹג הָיָה מְנַסֵּךְ כָּל שְׁמוֹנָה, וְלַמְנַסֵּךְ אוֹמְרִים לוֹ: הַגְבַּהּ יָדֶךָ! שֶׁפַּעַם אַחַת נִסֵּךְ אֶחָד עַל גַּבֵּי רַגְלָיו וּרְגָמוּהוּ כָל הָעָם בְּאֶתְרוֹגֵיהֶן.

כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּחוֹל כָּךְ מַעֲשֵׂהוּ בְּשַׁבָּת, אֶלָּא שֶׁהָיָה מְמַלֵּא מֵעֶרֶב

ליה ולך מזבח – ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים.

כך מעשהו בשבת – אם חל יום השביעי של סכות בשבת. בגיגיות – חביות. יכמשו – יבולו. חריות – ענפים יבשים. שומטין את לולביהן – הגדולים חוטפים ושומטים את הלולבים מיד הקטנים, כך נהגו לשמחה.

לשער המים – כך שמו על שם שדרך בו מכניסין צלוחית המים. ותקעו - לאות שמחה וששון. עלה בכבש – נושא הצלוחית עלה במעלה שבדרום המזבח. ואחד דק – חוטמו של ספל המים היה מנוקב נקב דק יותר מחוטמו של ספל היין, כי היין עב יותר מהמים ואינו ממהר לצאת כמוהם. ערה – נסך. הגבה ידך – כדי שיראו הכל. באתרוגיהן – נסוך המים בחג הוא הלכה למשה מסיני. ואותם שאינם מודים בתורה שבעל פה, כצדוקים, אינם מודים בנסוך המים, ולפיכך כשנסך זה את המים ע"ג רגליו, שצדוקי היה, רגמוהו כל העם.

שַׁבַּת חָבִית שֶׁל זָהָב שֶׁאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת מִן הַשְּׁלוּחַ, וּמַנִּיחָהּ בַּלִּשְׁכָּה. נִשְׁפְּכָה אוֹ נִתְגַּלְּתָה הָיָה מְמַלֵּא מִן הַכִּיּוֹר, שֶׁהַיַּיִן וְהַמַּיִם הַמְגֻלִּים פְּסוּלִים לְגַבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

יב. כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שִׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה לֹא רָאָה שִׂמְחָה מִיָּמָיו.

בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג הָיוּ יוֹרְדִין לְעֶזְרַת נָשִׁים, וּמְתַקְּנִין שָׁם תִּקּוּן גָּדוֹל. וּמְנוֹרוֹת שֶׁל זָהָב הָיוּ שָׁם, וְאַרְבָּעָה סְפָלִים שֶׁל זָהָב בְּרָאשֵׁיהֶן, וְאַרְבָּעָה סֻלָּמוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד. וְאַרְבָּעָה יְלָדִים מִפִּרְחֵי כְהֻנָּה וּבִידֵיהֶם כַּדִּים שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁל מֵאָה וְעֶשְׂרִים לוֹג, שֶׁהֵן מְטִילִין לְכָל סֵפֶל וָסֵפֶל.

מִבְּלָאֵי מִכְנְסֵי כֹהֲנִים וּמֵהֶמְיָנֵיהֶן מֵהֶן הָיוּ מַפְקִיעִין, וּבָהֶן הָיוּ מַדְלִיקִין. לֹא הָיְתָה חָצֵר בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁאֵינָהּ מְאִירָה מֵאוֹר בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה.

חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה הָיוּ מְרַקְּדִין לִפְנֵיהֶם בַּאֲבוּקוֹת שֶׁל אוּר שֶׁבִּידֵיהֶן, וְאוֹמְרִין לִפְנֵיהֶן דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת, וְהַלְוִיִּם בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים וּבִמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצוֹצְרוֹת וּבִכְלֵי שִׁיר בְּלֹא מִסְפָּר, עַל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מֵעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, כְּנֶגֶד ט"ו „שִׁיר הַמַּעֲלוֹת“ שֶׁבַּ„תְּהִלִּים“, שֶׁעֲלֵיהֶן לְוִיִּם עוֹמְדִים בִּכְלֵי שִׁיר וְאוֹמְרִים שִׁירָה.

וְעָמְדוּ שְׁנֵי כֹהֲנִים בְּשַׁעַר הָעֶלְיוֹן, שֶׁיּוֹרֵד מֵעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל

שאינה מקודשת – לא נתקדשה לעבודת המקדש. לגבי המזבח – שחוששים שמא שתה מהם נחש והארס מעורב בהם ואין מביאים על המזבח מה שאינו ראוי לאכילת ולשתית אדם.

שמחת בית השואבה – כך שם המקום שתקנו אותו לשמחת שאיבת נסוך המים.

תקון גדול – יחדו מקום לאנשים לבד ולנשים לבד. בראשיהן – בראש כל מנורה. לכל אחד ואחד – לכל ספל.

ומהמיניהן – ממכנסי הכהנים ואבנטיהם הבלויים. היו מפקיעין – מוציאים פתילות.

ואנשי מעשה – עוסקי בצרכי צבור.

לְעֶזְרַת נָשִׁים, וּשְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת בִּידֵיהֶם. קָרָא הַגֶּבֶר—תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ. הִגִּיעוּ לְמַעֲלָה עֲשִׂירִית—תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ. הִגִּיעוּ לָעֲזָרָה—תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ. הָיוּ תוֹקְעִין וְהוֹלְכִין עַד שֶׁמַּגִּיעִין לַשַּׁעַר הַיּוֹצֵא לְמִזְרָח. הִגִּיעוּ לַשַּׁעַר הַיּוֹצֵא לְמִזְרָח—הָפְכוּ פְּנֵיהֶן לְמַעֲרָב וְאָמְרוּ: אֲבוֹתֵינוּ שֶׁהָיוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה—אֲחוֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל יְיָ וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִים לַשֶּׁמֶשׁ, וְאָנוּ—אָנוּ לְיָהּ עֵינֵינוּ! רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הָיוּ שׁוֹנִין וְאוֹמְרִין: אָנוּ לְיָהּ וּלְיָהּ עֵינֵינוּ!

בריתא ב. תָּ״רַ: יֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים: אַשְׁרֵי יַלְדוּתֵנוּ שֶׁלֹּא בִיְּשָׁה אֶת זִקְנוּתֵנוּ! — אֵלּוּ חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה; וְיֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים: אַשְׁרֵי זִקְנוּתֵנוּ שֶׁכִּפְּרָה אֶת יַלְדוּתֵנוּ! — אֵלּוּ בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה. אֵלּוּ וָאֵלּוּ אוֹמְרִים: אַשְׁרֵי מִי שֶׁלֹּא חָטָא, וּמִי שֶׁחָטָא, יָשׁוּב וְיִמָּחֵל לוֹ.

ג. תַּנְיָא: אָמְרוּ עָלָיו עַל הִלֵּל הַזָּקֵן, כְּשֶׁהָיָה שָׂמֵחַ בְּשִׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, אָמַר כֵּן: אִם אֲנִי כַּאן—הַכֹּל כַּאן, וְאִם אֵינִי כַּאן—מִי כַּאן?

אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, כְּשֶׁהָיָה שָׂמֵחַ בְּשִׂמְחַת הַשּׁוֹאֵבָה, הָיָה נוֹטֵל שְׁמוֹנֶה אֲבוּקוֹת שֶׁל אוֹר וְזוֹרֵק אַחַת וְנוֹטֵל אַחַת, וְאֵין נוֹגְעוֹת זוֹ בָזוֹ. וּכְשֶׁהוּא מִשְׁתַּחֲוֶה נוֹעֵץ שְׁנֵי גוּדְלָיו בָּאָרֶץ, וְשׁוֹחֶה וְנוֹשֵׁק אֶת הָרִצְפָּה וְזוֹקֵף. וְאֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲשׂוֹת כֵּן.

ד. תַּנְיָא: אָמַר רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה: כְּשֶׁהָיִינוּ שְׂמֵחִין שִׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאִינוּ שֵׁנָה בְּעֵינֵינוּ. כֵּיצַד? שָׁעָה רִאשׁוֹנָה תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר, מִשָּׁם—לִתְפִלָּה, מִשָּׁם—לְקָרְבַּן מוּסָף, מִשָּׁם—לִתְפִלַּת הַמּוּסָפִין, מִשָּׁם—לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, מִשָּׁם—לַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה,

---

קרא הגבר—התרנגול. ותקעו—לאות שיצא העם לשאב מים לנסך. ליה וליה עינינו—אנו מודים ליה על שעבר, וליה עינינו מיחלות להבא.

מִשָּׁם — לִתְפִלַּת הַמִּנְחָה, מִשָּׁם לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם, מִכָּאן וְאֵילָךְ — לְשִׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה.

רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

משנה א. בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הָעוֹלָם נִדּוֹן: בְּפֶסַח — עַל הַתְּבוּאָה, בַּעֲצֶרֶת — עַל פֵּרוֹת הָאִילָן, בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנָיו כִּבְנֵי מָרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לג): „הַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם; וּבֶחָג — נִדּוֹנִין עַל הַמָּיִם.

תוספתא א. הַכֹּל נִדּוֹנִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וּגְזַר־דִּין שֶׁלָּהֶם נֶחְתָּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: הַכֹּל נִדּוֹנִים בְּר״הַ וּגְזַר־דִּין שֶׁלָּהֶם נֶחְתָּם כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּזְמַנּוֹ. רַ׳ יוֹסֵי אוֹמֵר: אָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ז): „וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים״. רַ׳ נָתָן אוֹמֵר: אָדָם נִדּוֹן בְּכָל שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: „לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ״.

ב. תַּנְיָא: אָמַר רַ׳ יְהוּדָה מִשּׁוּם רַ׳ עֲקִיבָא: מִפְּנֵי מָה אָמְרָה תוֹרָה: הָבִיאוּ עֹמֶר בְּפֶסַח? מִפְּנֵי שֶׁהַפֶּסַח זְמַן תְּבוּאָה הוּא, אָמַר הַקָּבָּ״ה: הָבִיאוּ לְפָנַי עֹמֶר בְּפֶסַח, כְּדֵי שֶׁתִּתְבָּרֵךְ לָכֶם תְּבוּאָה שֶׁבַּשָּׂדוֹת. וּמִפְּנֵי מָה אָמְרָה תוֹרָה: הָבִיאוּ שְׁתֵּי הַלֶּחֶם בַּעֲצֶרֶת? מִפְּנֵי שֶׁעֲצֶרֶת זְמַן פֵּרוֹת הָאִילָן הוּא, אָמַר הַקָּבָּ״ה: הָבִיאוּ לְפָנַי שְׁתֵּי הַלֶּחֶם בַּעֲצֶרֶת, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְכוּ לָכֶם פֵּרוֹת הָאִילָן. וּמִפְּנֵי מָה אָמְרָה תוֹרָה: נַסְּכוּ מַיִם בֶּחָג? אָמַר הַקָּבָּ״ה: נַסְּכוּ לְפָנַי מַיִם בֶּחָג, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְכוּ לָכֶם גִּשְׁמֵי בְרָכָה; וְאִמְרוּ לְפָנַי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מַלְכֻיּוֹת, זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת, מַלְכֻיּוֹת — כְּדֵי שֶׁתַּמְלִיכוּנִי עֲלֵיכֶם,

---

פרקים — זמנים. על התבואה — אם תהיה מרובה או מועטה, כי אז זמן גדילתו. בעצרת — בחג השבועות. כבני מרון — כבני צאן שנמנים על ידי שמעבירים אותם אחד אחד דרך פתח קטן וצר, כך נדון כל אדם לחיים או למות. ובחג — בסכות. על המים — אם יהיו גשמי ברכה או לא.

זִכְרוֹנוֹת—כְּדֵי שֶׁיַּעֲלֶה זִכְרוֹנְכֶם לְפָנַי לְטוֹבָה, וּבַמֶּה—בַּשּׁוֹפָר.

מימרא. אָמַר רַ' אַבָּהוּ: לָמָּה תּוֹקְעִין בְּשׁוֹפָר שֶׁל אַיִל? אָמַר הַקָּבָּ"ה: תִּקְעוּ לְפָנַי בְּשׁוֹפָר שֶׁל אַיִל, כְּדֵי שֶׁאֶזְכּוֹר לָכֶם עֲקֵדַת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, וּמַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם, כְּאִלּוּ עֲקַדְתֶּם עַצְמְכֶם לְפָנָי.

משנה ב. עַל שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים הַשְּׁלוּחִים יוֹצְאִין: עַל נִיסָן—מִפְּנֵי הַפֶּסַח, עַל אָב—מִפְּנֵי הַתַּעֲנִית, עַל אֱלוּל—מִפְּנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, עַל תִּשְׁרֵי—מִפְּנֵי תַּקָּנַת הַמּוֹעֲדוֹת, עַל כִּסְלֵו—מִפְּנֵי חֲנֻכָּה, וְעַל אֲדָר—מִפְּנֵי הַפּוּרִים; וּכְשֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם יוֹצְאִין אַף עַל אִיָּר מִפְּנֵי פֶּסַח קָטָן.

ב. עַל שְׁנֵי חֳדָשִׁים מְחַלְּלִים אֶת הַשַּׁבָּת: עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי, שֶׁבָּהֶן הַשְּׁלוּחִין יוֹצְאִין לְסוּרְיָא, וּבָהֶן מְתַקְּנִין אֶת הַמּוֹעֲדוֹת. וּכְשֶׁהָיָה בֵית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם מְחַלְּלִין אַף עַל כֻּלָּן, מִפְּנֵי תַקָּנַת הַקָּרְבָּן.

ד. בֵּין שֶׁנִּרְאָה בַעֲלִיל, בֵּין שֶׁלֹּא נִרְאָה בַעֲלִיל, מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: אִם נִרְאָה בַעֲלִיל, אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. מַעֲשֶׂה שֶׁעָבְרוּ יוֹתֵר מֵאַרְבָּעִים זוּג וְעִכְּבָם רַ' עֲקִיבָא בְּלוּד. שָׁלַח לוֹ רַ' גַּמְלִיאֵל: אִם מְעַכֵּב אַתָּה אֶת הָרַבִּים, נִמְצֵאתָ מַכְשִׁילָן לֶעָתִיד לָבֹא.

ה ש ל ו ח י ן י ו צ א י ן – מירושלים היו בית־דין שולחים שליחים לכל הארצות להודיע להם יום שנתקדש החדש, אם ביום שלשים והחדש שעבר היה חסר, בן כ"ט יום, או ביום ל"א והחדש שעבר היה מלא בן ל' יום. מ פ נ י ה פ ס ח – היו יוצאין בניסן, כדי שידעו בני חוץ לארץ, מתי לעשות הפסח. ע ל א ל ו ל – מודיעים להם, מתי התחיל אלול ועושין ר"ה ביום השלשים כמו ברוב השנים. ת ק נ ת ה מ ו ע ד ו ת – כדי שידעו מתי חלים יוה"כ וסוכות. פ ס ח ק ט ן – פסח שני. מ ח ל ל י ן א ת ה ש ב ת – העדים שראו את החדש מחללין את השבת ובאים להעיד בב"ד אף אם היו רחוקים מירושלים יותר מתחום שבת. ל ס ו ר י א – כלומר לחוץ־לארץ. ת ק נ ת ה ק ר ב ן – של ראש חדש להקריבו בזמנו.

ב ע ל י ל – בגלוי, בגובה האופק לעין כל. א ת ה ש ב ת – כי מאחר שנראה בעליל יראוהו גם בירושלים, א ר ב ע י ם ז ו ג – עדים להעיד שראו את החדש. ו ע כ ב ם ר" ע – מפני שאין צריך בעדותם, ולמה יחלל שבת? מ כ ש י ל ן – מאחר שלא קבלו עדותם לא ילכו שוב להעיד, כשתהיה עדותם נחוצה.

ה. אֵלּוּ הֵן הַפְּסוּלִין: הַמְשַׂחֵק בְּקוּבְיָא, וּמַלְוֵי בְּרִבִּית, וּמַפְרִיחֵי יוֹנִים וְסוֹחֲרֵי שְׁבִיעִית.

ו. אִם אֵינָם מַכִּירִין אוֹתוֹ, מְשַׁלְּחִין עִמּוֹ אַחֵר לַהֲעִידוֹ. בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ מְקַבְּלִין עֵדוּת הַחֹדֶשׁ מִכָּל אָדָם; מִשֶּׁקִּלְקְלוּ הַבַּיְתוּסִים הִתְקִינוּ שֶׁלֹּא יְהוּ מְקַבְּלִין אֶלָּא מִן הַמַּכִּירִין.

בריתא א. תָּ"ר: מַה קִּלְקוּל קִלְקְלוּ הַבַּיְתוּסִין? פַּעַם אַחַת בִּקְשׁוּ בַּיְתוּסִין לְהַטְעוֹת אֶת הַחֲכָמִים, שָׂכְרוּ שְׁנֵי בְנֵי אָדָם בְּאַרְבַּע מֵאוֹת זוּז, אֶחָד מִשֶּׁלָּנוּ וְאֶחָד מִשֶּׁלָּהֶם. שֶׁלָּהֶם הֵעִיד עֵדוּתוֹ וְיָצָא, שֶׁלָּנוּ—אָמְרוּ לוֹ: אֱמוֹר, כֵּיצַד רָאִיתָ אֶת הַלְּבָנָה? אָמַר לָהֶם: עוֹלֶה הָיִיתִי בְּמַעֲלֵה אֲדוּמִים וְרָאִיתִי שֶׁהוּא רָבוּץ בֵּין שְׁנֵי סְלָעִים, רֹאשׁוֹ דּוֹמֶה לְעֵגֶל, אָזְנָיו דּוֹמִין לִגְדִי, קַרְנָיו דּוֹמוֹת לִצְבִי וּזְנָבוֹ מֻנַּחַת לוֹ בֵּין יַרְכוֹתָיו, וְהֵצַצְתִּי בוֹ וְנִרְתַּעְתִּי וְנָפַלְתִּי לַאֲחוֹרַי. וְאִם אֵין אַתֶּם מַאֲמִינִים לִי—הֲרֵי מָאתַיִם זוּז צְרוּרִין לִי בִּסְדִינִי... אָמְרוּ לוֹ: מִי הִזְקִיקְךָ לְכָךְ? אָמַר לָהֶם: שָׁמַעְתִּי שֶׁבִּקְשׁוּ בַּיְתוּסִים לְהַטְעוֹת אֶת הַחֲכָמִים, אָמַרְתִּי: אֵלֵךְ אֲנִי וְאוֹדִיעַ לָהֶם, שֶׁמָּא יָבוֹאוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם מְהֻגָּנִים וְיַטְעוּ אֶת הַחֲכָמִים. אָמְרוּ לוֹ: מָאתַיִם זוּז נְתוּנִים לְךָ בְּמַתָּנָה, וְהַשּׂוֹכֶרְךָ יִמָּתַח עַל הָעַמּוּד.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְקִינוּ, שֶׁלֹּא יְהוּ מְקַבְּלִין אֶלָּא מִן הַמַּכִּירִין.

הפסולין – להעיד על החדש. בקוביא – מין שחוק. מפריחי יונים – משחק במעות; מאיצים ביונותיהם לעוף, ומי שיונתו מקדימה הוא זוכה בכסף. שביעית – בפרי של שביעית שהפקר הם.

אם אינם מכירין אותו – אם אין בית דין של ירושלים מכירים את העד שהעיד על החדש. להעידו – משלהים אנשי מקומו זוג אחר להעיד על זוג ראשון, שכשר ונאמן הוא. הביתוסים – שהטעו את החכמים, כמפורש בבריתא, וביתוסים הם כת ידועה שהתנגדה לפרושים.

משלנו – והם לא הכירו בו שמשלנו הוא. אדומים – שם מקום. ונרתעתי – נסוגותי אחור בבהלה. הזקיקך – המריצך, הכריחך להעיד. העמוד – לספוג מלקות.

משנה ז. בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ מַשִּׂיאִין מַשּׂוּאוֹת. מִשֶּׁקִּלְקְלוּ הַכּוּתִים הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ שְׁלוּחִין יוֹצְאִין.

כֵּיצַד הָיוּ מַשִּׂיאִין מַשּׂוּאוֹת? מְבִיאִין כְּלוֹנְסָאוֹת שֶׁל אֶרֶז אֲרֻכִּין, וְקָנִים וַעֲצֵי שֶׁמֶן וּנְעֹרֶת שֶׁל פִּשְׁתָּן, וְכוֹרֵךְ בִּמְשִׁיחָה; וְעוֹלֶה לְרֹאשׁ הָהָר וּמַצִּית בָּהֶן אֶת הָאוּר, וּמוֹלִיךְ וּמֵבִיא וּמַעֲלֶה וּמוֹרִיד, עַד שֶׁהוּא רוֹאֶה אֶת חֲבֵרוֹ, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה כֵן בְּרֹאשׁ הָהָר הַשֵּׁנִי, וְכֵן בְּרֹאשׁ הָהָר הַשְּׁלִישִׁי.

וּמֵאַיִן הָיוּ מַשִּׂיאִין מַשּׂוּאוֹת? מֵהַר הַמִּשְׁחָה לְסַרְטַבָּה, וּמִסַּרְטַבָּה לִגְרוּפִינָא, וּמִגְּרוּפִינָא לְחַוְרָן, וּמֵחַוְרָן לְבֵית בַּלְתִּין, וּמִבֵּית בַּלְתִּין לֹא זָזוּ מִשָּׁם, אֶלָּא מוֹלִיךְ וּמֵבִיא וּמַעֲלֶה וּמוֹרִיד, עַד שֶׁהוּא רוֹאֶה כָּל הַגּוֹלָה לְפָנָיו כִּמְדוּרַת הָאֵשׁ.

ח. חָצֵר גְּדוֹלָה הָיְתָה בִירוּשָׁלַיִם וּ„בֵית יַעְזֵק” הָיְתָה נִקְרֵאת, וּלְשָׁם כָּל הָעֵדִים מִתְכַּנְּסִים, וּבֵית־דִּין בּוֹדְקִים אוֹתָם שָׁם, וּסְעוּדוֹת גְּדוֹלוֹת עוֹשִׂין לָהֶם, בִּשְׁבִיל שֶׁיְּהוּ רְגִילִין לָבֹא. בָּרִאשׁוֹנָה לֹא הָיוּ זָזִין מִשָּׁם כָּל הַיּוֹם, הִתְקִין ר' גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן, שֶׁיְּהוּ מְהַלְּכִים אַלְפַּיִם אַמָּה לְכָל רוּחַ. וְלֹא אֵלּוּ בִּלְבָד, אֶלָּא אַף הַחֲכָמָה הַבָּאָה לְיַלֵּד, וְהַבָּא לְהַצִּיל מִן הַדְּלֵקָה וּמִן הַגַּיִס וּמִן הַנָּהָר וּמִן הַמַּפֹּלֶת, הֲרֵי אֵלּוּ כְּאַנְשֵׁי הָעִיר, וְיֵשׁ לָהֶם אַלְפַּיִם אַמָּה לְכָל רוּחַ.

ט. כֵּיצַד בּוֹדְקִין אֶת הָעֵדִים? זוּג שֶׁבָּא רִאשׁוֹן בּוֹדְקִין אוֹתוֹ רִאשׁוֹן; וּמַכְנִיסִין אֶת הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם וְאוֹמְרִים לוֹ: כֵּיצַד רָאִיתָ אֶת

משיאין משואות – מדליקין אבוקות להודיע לבני הגולה, שקדשו החדש, ולא היו שולחין שלוחין. משקלקלו הכותים – שהשיאו משואות שלא בזמן, כדי להטעותם את ישראל.

כלונסאות – מוטות. וכורך במשיחה – קושרם בפתיל.

מתכנסים – מתאספים. כל היום – העדים שיצאו בשבת חוץ לתחום, כי היוצא חוץ לתחום אין לו רק ד' אמות. החכמה – מילדת. הגיס – גדוד שודדים. לכל רוח – רשאים הם ללכת חוץ לעיר, אלפים אמה לכל צד.

הַלְּבָנָה? וְאַחַר כָּךְ מַכְנִיסִין אֶת הַשֵּׁנִי וּבוֹדְקִין אוֹתוֹ, אִם נִמְצְאוּ דִבְרֵיהֶם מְכֻוָּנִים — עֵדוּתָם קַיֶּמֶת, וּשְׁאָר כָּל הַזּוּגוֹת שׁוֹאֲלִין אוֹתָן רָאשֵׁי דְבָרִים, לֹא שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לָהֶם, אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵצְאוּ בְּפַחֵי נֶפֶשׁ, בִּשְׁבִיל שֶׁיְּהוּ רְגִילִין לָבֹא.

י. רֹאשׁ־בֵּית־דִּין אוֹמֵר: מְקֻדָּשׁ! וְכָל הָעָם עוֹנִין אַחֲרָיו: מְקֻדָּשׁ! מְקֻדָּשׁ! בֵּין שֶׁנִּרְאָה בִּזְמַנּוֹ, בֵּין שֶׁלֹּא נִרְאָה בִּזְמַנּוֹ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בַּר צָדוֹק אוֹמֵר: אִם לֹא נִרְאָה בִּזְמַנּוֹ, אֵין מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ, שֶׁכְּבָר קִדְּשׁוּהוּ שָׁמָיִם.

יא. מַעֲשֶׂה שֶׁבָּאוּ שְׁנַיִם וְאָמְרוּ: רְאִינוּהוּ בִּזְמַנּוֹ, וּבְלֵיל עִבּוּרוֹ לֹא נִרְאָה, וְקִבְּלָן רַבָּן גַּמְלִיאֵל. אָמַר רַ׳ דּוֹסָא בֶּן הוֹרְכִּינַס: עֵדֵי שֶׁקֶר הֵם. אָמַר לוֹ רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דְּבָרֶיךָ. שָׁלַח לוֹ ר״ג: גּוֹזְרַנִי עָלֶיךָ, שֶׁתָּבֹא אֶצְלִי בְּמַקֶּלְךָ וּבִמְעוֹתֶיךָ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּחֶשְׁבּוֹנְךָ. הָלַךְ וּמְצָאוֹ רַ׳ עֲקִיבָא (לר׳ יהושע) מֵצֵר. אָמַר לוֹ: יֵשׁ לִי לִלְמוֹד, שֶׁכָּל מַה שֶּׁעָשָׂה ר״ג עָשׂוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כג): „אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְיָ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אוֹתָם“ — בֵּין בִּזְמַנָּן בֵּין שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּן אֵין לִי מוֹעֲדוֹת אֶלָּא אֵלּוּ. בָּא לוֹ אֵצֶל רַ׳ דּוֹסָא בֶּן הוֹרְכִּינַס, אָמַר לוֹ (רבי דוסא לרבי יהושע): אִם בָּאִין אָנוּ לָדוּן אַחַר בֵּית דִּינוֹ שֶׁל רַ׳ גַּמְלִיאֵל, צְרִיכִים אָנוּ לָדוּן אַחַר כָּל בֵּית־דִּין וּבֵית־דִּין שֶׁעָמַד מִימוֹת מֹשֶׁה וְעַד עַכְשָׁיו. שֶׁנֶּאֱמַר: „וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל“, וְלָמָּה לֹא

מכונים — דומים אלה לאלה. בפחי נפש — בעצבון.

שנראה בזמנו — בליל שלשים. שלא נראה בזמנו — בליל אחד ושלשים, שהוא ר״ח מחברת. אין מקדשין אותו — אין צריכים ב״ד לומר „מקודש“, כי ביום ל״א ראש חדש מוכרח להיות, ואי אפשר לאחר עוד.

ובליל עבורו — ליל ל״א. וקבלן רבן גמליאל — כי אי אפשר שנתכסת בערב בליל ל״א. את דבריך — לעבר את החדש. מיצר — דואג ומתעצב. אמר לו — רבי עקיבא לרבי יהושע. אלא אלו — שקראו בית־דין. בא לו — רבי יהושע.

נִתְפָּרְשׁוּ שְׁמוֹתָן שֶׁל זְקֵנִים? אֶלָּא לְלַמֵּד, שֶׁכָּל שְׁלשָׁה וּשְׁלשָׁה שֶׁעָמְדוּ בֵּית־דִּין עַל יִשְׂרָאֵל—הֲרֵי הוּא כְּבֵית־דִּינוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. נָטַל מַקְלוֹ וּמָעוֹתָיו בְּיָדוֹ וְהָלַךְ לְיַבְנֶה אֵצֶל רַ׳ גַּמְלִיאֵל בַּיּוֹם שֶׁחָל יוה״כ לִהְיוֹת בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ. עָמַד רַ׳ גַּמְלִיאֵל וּנְשָׁקוֹ עַל רֹאשׁוֹ; אָמַר לוֹ: בֹּא בְשָׁלוֹם, רַבִּי וְתַלְמִידִי! רַבִּי — בְּחָכְמָה, וְתַלְמִידִי — שֶׁקִּבַּלְתָּ אֶת דְּבָרַי.

בריתא א. תָּ״ר: כֵּיוָן שֶׁרָאָה אוֹתוֹ, עָמַד מִכִּסְאוֹ וּנְשָׁקוֹ עַל רֹאשׁוֹ, אָמַר לוֹ: שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי וְתַלְמִידִי! רַבִּי — שֶׁלִּמַּדְתַּנִי תּוֹרָה בָּרַבִּים. וְתַלְמִידִי — שֶׁאֲנִי גוֹזֵר עָלֶיךָ גְּזֵרָה, וְאַתָּה מְקַיְּמָהּ כְּתַלְמִיד. אַשְׁרֵי הַדּוֹר, שֶׁהַגְּדוֹלִים נִשְׁמָעִים לַקְּטַנִּים!

משנה יב. יוֹם טוֹב שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת — בַּמִּקְדָּשׁ הָיוּ תוֹקְעִין, אֲבָל לֹא בַמְּדִינָה. מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הִתְקִין רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁיְּהוּ תוֹקְעִין בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בֵּית־דִּין. אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: לֹא הִתְקִין ר׳ יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אֶלָּא בְּיַבְנֶה בִּלְבָד. אָמְרוּ לוֹ: אֶחָד יַבְנֶה וְאֶחָד כָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בֵּית־דִּין.

בריתא ב. תָּנוּ רַבָּנָן: פַּעַם אַחַת חָל רֹאשׁ הַשָּׁנָה לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, וְהָיוּ כָּל הֶעָרִים מִתְכַּנְּסִין, אָמַר לָהֶם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לִבְנֵי בְתֵירָה: נִתְקַע. אָמְרוּ לוֹ: נָדוּן. אָמַר לָהֶם: נִתְקַע וְאַחַ״כ

כבית־דינו של משה – שאם יבא אדם לדון אחר בית דין שבימיו, לומר: וכי ב״ד זה כמשה ואהרן? אומרים לו: אם אינו כמשה ואהרן הוא חשוב כשלשה מן השאר, שלא נתפרשו שמותם.

במקדש – בעיר המקדש, בירושלים. במדינה – בשאר ערי ישראל. שהוששים שמא יעבירו ד׳ אמות ברשות הרבים; אבל בירושלים אימת המקדש ואימת בית־דין עליהם ולא ישכחו להוציאו לרה״ר. בית־דין – שלשה נסמכים להוראה, ודוקא לפניהם מותר לתק״ע, שאימתם עליהם ולא יוציאוהו לרה״ר. ביבנה בלבד – ביבנה היתה בימי ריב״ז סנהדרי גדולה, ואימתם מוטלת על הכל.

מתכנסין – לשמוע תקיעת שופר. לבני בתרה – חכמים גדולים היו. נדון – נחקרה לדעת בתחלה אם כדאי לתקוע, שמא מן הראוי לגזור אף במקום בית־דין.

דוֹן. לְאַחַר שֶׁתָּקְעוּ. אָמְרוּ לוֹ: נָדוֹן. אָמַר לָהֶם: כְּבָר נִשְׁמְעָה קַרְנְךָ בְּיַבְנֶה, וְאֵין מְשִׁיבִין לְאַחַר מַעֲשֶׂה.

תַּעֲנִית.

משנה א. מֵאֵימָתַי מַזְכִּירִין גְּבוּרוֹת גְּשָׁמִים? רַ׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מִיּוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חָג. רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מִיו״ט הָאַחֲרוֹן שֶׁל חָג. אָמַר לוֹ רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ: הוֹאִיל וְאֵין הַגְּשָׁמִים אֶלָּא סִמַּן קְלָלָה, בֶּחָג, לָמָּה הוּא מַזְכִּיר? אָמַר לוֹ רַ׳ אֱלִיעֶזֶר: אַף אֲנִי לֹא אָמַרְתִּי לִשְׁאוֹל, אֶלָּא לְהַזְכִּיר „מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם״ בְּעוֹנָתוֹ. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, לְעוֹלָם יְהֵא מַזְכִּיר.

ב. בִּשְׁלֹשָׁה בְּמַרְחֶשְׁוָן שׁוֹאֲלִין אֶת הַגְּשָׁמִים. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בְּשִׁבְעָה בּוֹ, ט״ו יוֹם אַחַר הֶחָג, כְּדֵי שֶׁיַּגִּיעַ אַחֲרוֹן שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל לִנְהַר פְּרָת.

ג. הִגִּיעַ י״ז בְּמַרְחֶשְׁוָן וְלֹא יָרְדוּ גְשָׁמִים, הִתְחִילוּ הַיְחִידִים מִתְעַנִּין ג׳ תַּעֲנִיּוֹת. הִגִּיעַ רֹאשׁ חֹדֶשׁ כִּסְלֵו וְלֹא יָרְדוּ גְשָׁמִים—בֵּית־דִּין גּוֹזְרִין ג׳ תַּעֲנִיּוֹת עַל הַצִּבּוּר.

לאחר מעשה – כיון שכבר תקעו, ואם נאסור אף במקום ב״ד הרי אנו עושים את עצמנו לטועים.

מאימתי – מתחילים לומר „משיב הרוח ומוריד הגשם״, שהם גבורות ה׳. יו״ט הראשון של חג – בתפלת שחרית של יום א׳ דסוכות, שאז נדונים על המים. מיו״ט האחרון – היינו ב„מעריב״, שקודם שמיני עצרת. סמן קללה – כמפורש במסכת סכה: משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו. לשאול – להתפלל „ותן טל ומטר״. אלא – להזכיר גבורות ה׳, שבידו להוריד גשם. בעונתו – בזמנו. יהא מזכיר – אפילו בקיץ.

הגשמים – מתחילים לומר „ותן טל ומטר״. שבישראל – אחרון מעולי רגלים, בשובו מירושלים לביתו. לנהר פרת – שהוא המקום היותר רחוק מירושלים ולא יעצרוהו הגשמים. ג׳ תעניות – בשני ובחמישי ושני בשבת.

ו. עָבְרוּ אֵלּוּ וְלֹא נַעֲנוּ — בֵּית־דִּין גּוֹזְרִין שָׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת אֲחֵרוֹת עַל הַצִּבּוּר. עָבְרוּ אֵלּוּ וְלֹא נַעֲנוּ, בֵּית־דִּין גּוֹזְרִין עֲלֵיהֶן עוֹד שֶׁבַע, שֶׁהֵן י״ג תַּעֲנִיּוֹת עַל הַצִּבּוּר. הֲרֵי אֵלּוּ יְתֵרוֹת עַל הָרִאשׁוֹנוֹת, שֶׁבְּאֵלּוּ מַתְרִיעִין וְנוֹעֲלִין אֶת הַחֲנֻיּוֹת. בְּשֵׁנִי מַטִּין עִם חֲשֵׁכָה, וּבַחֲמִישִׁי מֻתָּרִין מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת.

עָבְרוּ אֵלּוּ וְלֹא נַעֲנוּ — מְמַעֲטִין בְּמַשָּׂא וּמַתָּן, בְּבִנְיָן וּבִנְטִיעָה, בְּאֵרוּסִין וּבְנִשּׂוּאִין וּבִשְׁאֵלַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כִּבְנֵי אָדָם הַנְּזוּפִין לַמָּקוֹם. הַיְחִידִים חוֹזְרִים וּמִתְעַנִּין עַד שֶׁיֵּצֵא נִיסָן. יָצָא נִיסָן וְיָרְדוּ גְשָׁמִים—סִמַּן קְלָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: „הֲלֹא קְצִיר חִטִּים הַיּוֹם״.

ז. סֵדֶר תַּעֲנִיּוֹת כֵּיצַד? מוֹצִיאִין אֶת הַתֵּבָה לִרְחוֹבָהּ שֶׁל עִיר, וְנוֹתְנִין אֵפֶר מִקְלֶה עַל גַּב הַתֵּבָה וּבְרֹאשׁ הַנָּשִׂיא וּבְרֹאשׁ אַב־בֵּית־דִּין, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד נוֹטֵל וְנוֹתֵן בְּרֹאשׁוֹ. הַזָּקֵן שֶׁבָּהֶם אוֹמֵר לִפְנֵיהֶם דִּבְרֵי כִבּוּשִׁין. אַחֵינוּ! לֹא נֶאֱמַר בְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה: „וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת שַׂקָּם וְאֶת תַּעֲנִיתָם״, אֶלָּא: „וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה״, וּבְקַבָּלָה הוּא אוֹמֵר: „וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם״.

ח. עָמְדוּ בִתְפִלָּה. מוֹרִידִין לִפְנֵי הַתֵּבָה זָקֵן וְרָגִיל וְיֵשׁ לוֹ בָנִים וּבֵיתוֹ רֵיקָם, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא לִבּוֹ שָׁלֵם בִּתְפִלָּה, וְאוֹמֵר לִפְנֵיהֶם

שהן י״ג תעניות — ביחד עם שש הקודמות, מלבד תעניות היחידים, שאינן מן המנין. מתריעין — מריעים בשופר. בשני — בכל תענית שביום שני בשבת. חשכה — פותחים קצת החניות לפנות ערב. מתרין — לפתח החניות לגמרי. כבוד השבת — להכין הכל ולקנות לצרכי שבת.

במשא ומתן — מסחר וקנין לצרכי שמחה. הנזופים למקום — נעלבים ונכלמים מאת ה׳.

סדר תעניות — של שבע תעניות האחרונות. התבה — ארון הקדש. מקלה — אפר שרפה. אחד ואחד — מהעם. כבושין — נמרצים, ראוים להשמע. ובקבלה — בדברי נביאי׳.

ויש לו בנים — כלומר בעל צרכים ויכון לבו ביותר. וביתו ריקם — ריק, חסר־כל.

עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע בְּרָכוֹת, י״ח שֶׁבְּכָל יוֹם, וּמוֹסִיף עֲלֵיהֶן עוֹד שֵׁשׁ: וְאֵלּוּ הֵן: ״זִכְרוֹנוֹת״ וְ״שׁוֹפָרוֹת״, ״אֶל יְיָ בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי״. ״אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים״ ״מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ!״. ״תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעֲטֹף״. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר: זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת, אֶלָּא אוֹמֵר תַּחְתֵּיהֶן: ״רָעָב כִּי יִהְיֶה בָאָרֶץ, דֶּבֶר כִּי יִהְיֶה וגו׳״. ״אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת״, וְאוֹמֵר: חוֹתְמֵיהֶם. עַל הָרִאשׁוֹנָה הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה אֶת אַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם, וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל״. עַל הַשְּׁנִיָּה הוּא אוֹמֵר: מִי שֶׁעָנָה אֶת אֲבוֹתֵינוּ עַל יַם סוּף הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ זוֹכֵר הַנִּשְׁכָּחוֹת״. עַל הַשְּׁלִישִׁית הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה אֶת יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּרוּעָה״. עַל הָרְבִיעִית הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה אֶת שְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ צְעָקָה״. עַל הַחֲמִישִׁית הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה אֶת אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה״. עַל הַשִּׁשִּׁית הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה לְיוֹנָה מִמְּעֵי הַדָּגָה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה״. עַל הַשְּׁבִיעִית הוּא אוֹמֵר: ״מִי שֶׁעָנָה אֶת דָּוִד וּשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלַיִם, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְרַחֵם עַל הָאָרֶץ״.

ומוסיף עליהן – בין גואל ישראל לרופא. זכרונות ושופרות – אתה זוכר מעשי עולם וכו׳ ואתה נגלית וכו׳. חותמיהם – סופיהן לזכרונות חותמה מעין זכרונות, לשופרות מעין שופרות, כמבואר אח״כ. על הראשונה – ראה נא בענינו, שבה מתחיל להוסיף. על השניה – ״זכרונות״, שהיא שניה ל״ראה נא בענינו״ וראשונה לשש הברכות הנוספות. על השלישית – ״שופרות״.

יתרא. לָמָּה יוֹצְאִין לִרְחוֹב? רַ׳ חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר: לוֹמַר, זָעַקְנוּ בְּצִנְעָא וְלֹא נַעֲנִינוּ, נְבַזֶּה עַצְמֵנוּ בְּפַרְהֶסְיָא. רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר: גָּלִינוּ — גָּלוּתֵנוּ מְכַפֶּרֶת עָלֵינוּ.

לָמָּה מוֹצִיאִין אֶת הַתֵּבָה לִרְחוֹבָהּ שֶׁל עִיר? אָמַר רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: לוֹמַר, כְּלִי צָנוּעַ הָיָה לָנוּ וְנִתְבַּזֶּה בַּעֲוֹנֵינוּ.

וְלָמָּה מִתְכַּסִּים בְּשַׂקִּים? אָמַר רַ׳ חִיָּיא בַּר אַבָּא: לוֹמַר, הֲרֵי אָנוּ חֲשׁוּבִין כִּבְהֵמָה.

וְלָמָּה נוֹתְנִין אֵפֶר מִקְלֶה ע״ג הַתֵּבָה? אָמַר רַ׳ יְהוּדָה בֶּן פַּזִּי: כְּלוֹמַר, „עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה". רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר: בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר.

אָמַר רַ׳ זֵירָא: מֵרֵישׁ כִּי הֲוָה חָזֵינָא לְהוּ לְרַבָּנָן, דְּיָהֲבִי אֵפֶר מִקְלֶה עַל גַּבֵּי תֵבָה, מִזְדַּעְזַע לִי כּוּלֵי גוּפָאִי...

וְלָמָּה נוֹתְנִין אֵפֶר בְּרֹאשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד? פְּלִיגֵי בָהּ רַבִּי לֵוִי בַּר חָמָא וְרַ׳ חֲנִינָא, חַד אָמַר: הֲרֵי אָנוּ חֲשׁוּבִין לְפָנֶיךָ כָּאֵפֶר. וְחַד אָמַר: כְּדֵי שֶׁיִּזָּכֵר לָנוּ אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק.

בריתא א. תָּנוּ רַבָּנָן. אִם יֵשׁ זָקֵן — אוֹמֵר זָקֵן, וְאִם לָאו — אוֹמֵר חָכָם, וְאִם לָאו — אוֹמֵר אָדָם שֶׁל צוּרָה: אַחֵינוּ! לֹא שַׂק וְתַעֲנִית גּוֹרְמִין, אֶלָּא תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים גּוֹרְמִים, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בָּהֶם: „וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת שַׂקָּם וְאֶת תַּעֲנִיתָם", אֶלָּא: „וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם" (יונה ג).

„וַיִּתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה" — מַאי הֲווּ עָבְדוּ? אָסְרוּ

בצנעא — בסתר, בבית הכנסת. בפרהסיא — לעיני כל, בגלוי. גלינו — מבית כניסתנו.

בשקים — כך נמצא בירושלמי שהיו חוגרים שקים.

חזינא להו — בראשונה, כשהייתי רואה להם.

פליגי בה — נחלקים בדעותיהם בדבר זה.

יש זקן — זקן שהוא חכם. אומר חכם — חכם גרידא אעפ״י שאינו זקן. של צורה — בעל תאר.

הַבְּהֵמוֹת לְחוּד וְאֶת הַוְּלָדוֹת לְחוּד, אָמְרוּ לְפָנָיו. רִבּשׁ״ע! אִם אֵין אַתָּה מְרַחֵם עָלֵינוּ, אֵין אָנוּ מְרַחֲמִים עַל אֵלּוּ.

„וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם״—אָמַר שְׁמוּאֵל: וַאֲפִילוּ גָּזַל מָרִישׁ וּבְנָאוֹ בְּבִירָה מְקַעְקֵעַ כָּל הַבִּירָה כֻּלָּהּ וּמַחֲזִיר מָרִישׁ לִבְעָלָיו.

אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה: אָדָם שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרָה וּמִתְוַדֶּה וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ, לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְאָדָם שֶׁתּוֹפֵס שֶׁרֶץ בְּיָדוֹ, שֶׁאֲפִילוּ טוֹבֵל בְּכָל מֵימוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, לֹא עָלְתָה לוֹ טְבִילָה; זְרָקוֹ מִיָּדוֹ, כֵּיוָן שֶׁטָּבַל בְּאַרְבָּעִים סְאָה—מִיָּד עָלְתָה לוֹ טְבִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח): „וּמוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרֻחָם״.

ב. תָּ״ר. עָמְדוּ בִּתְפִלָּה אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ שָׁם זָקֵן וְחָכָם, אֵין מוֹרִידִין לִפְנֵי הַתֵּבָה אֶלָּא אָדָם הָרָגִיל. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מְטֻפָּל—וְאֵין לוֹ, וְיֵשׁ לוֹ יְגִיעַ בַּשָּׂדֶה וּבֵיתוֹ רֵיקָם, וּפִרְקוֹ נָאֶה, וּשְׁפַל בֶּרֶךְ, וּמְרֻצֶּה לָעָם, וְיֵשׁ לוֹ נְעִימָה וְקוֹלוֹ עָרֵב, וּבָקִי לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים וְלִשְׁנוֹת בְּמִדְרָשׁ, בַּהֲלָכוֹת וּבָאַגָּדוֹת, וּבָקִי בְּכָל הַבְּרָכוֹת כֻּלָּן.

משנה ו. סֵדֶר תַּעֲנִיּוֹת אֵלּוּ הָאָמוּר — בִּרְבִיעָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל צְמָחִים שֶׁשָּׁנוּ — מַתְרִיעִין עֲלֵיהֶם מִיָּד. וְכֵן שֶׁפָּסְקוּ גְשָׁמִים בֵּין גֶּשֶׁם לְגֶשֶׁם אַרְבָּעִים יוֹם, מַתְרִיעִין עֲלֵיהֶם מִיָּד, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַכַּת בַּצֹּרֶת.

מריש – קורה. בבירה – בנין גדול, היכל. מקעקע – הורס. בארבעים סאה – מקוה שיש בה מים בשעור זה.

ואין לו – יש לו טַפְלָיָא, ילדים, ואין לו במה לפרנסם. ופרקו נאה – תקופת ילדותו נאה, שהתנהג כשורה בילדותו. ושפל ברך – עָנָו. נעימה – יודע להנעים ולהטעים תפלתו. ובקי – יודע ורגיל.

האמור – האמור עד כאן. ברביעה ראשונה – אם לא ירדו גשמים ברביעה ראשונה שהיא עד י״ז בחשון. צמחים ששנו – שצמחו בתחלה ונשתנו לרעה. מיד – מריעים בשופר בתענית הראשונה. בצרת – מכת רעב, כלומר לכה״פ מקצת התושבים יהיו רעבים.

ז. יָרְדוּ לִצְמָחִין אֲבָל לֹא יָרְדוּ לָאִילָן, לָאִילָן אֲבָל לֹא לִצְמָחִין, לַזֶּה וְלַזֶּה אֲבָל לֹא לְבוֹרוֹת, לְשִׁיחִין וְלִמְעָרוֹת—מַתְרִיעִין עֲלֵיהֶן מִיָּד.

ח. וְכֵן עִיר שֶׁלֹּא יָרְדוּ עָלֶיהָ גְּשָׁמִים, כַּכָּתוּב (עמוס ד): „וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר" — אוֹתָהּ הָעִיר מִתְעַנָּה וּמַתְרַעַת, וְכָל סְבִיבוֹתֶיהָ מִתְעַנּוֹת וְלֹא מַתְרִיעוֹת. ר' עֲקִיבָא אוֹמֵר: מַתְרִיעוֹת וְלֹא מִתְעַנּוֹת. וְכֵן עִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ דֶּבֶר אוֹ מַפֹּלֶת אוֹתָהּ הָעִיר מִתְעַנָּה וּמַתְרַעַת, וְכָל סְבִיבוֹתֶיהָ מִתְעַנּוֹת וְלֹא מַתְרִיעוֹת. רַ' עֲקִיבָא אוֹמֵר: מַתְרִיעוֹת וְלֹא מִתְעַנּוֹת. אֵיזֶהוּ דֶבֶר? עִיר הַמּוֹצִיאָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת רַגְלִי וְיָצְאוּ מִמֶּנָּה שְׁלֹשָׁה מֵתִים בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים זֶה אַחַר זֶה—הֲרֵי זֶה דֶבֶר, פָּחוֹת מִכָּאן—אֵין זֶה דֶבֶר.

ט. עַל אֵלּוּ מַתְרִיעִין בְּכָל מָקוֹם. עַל הַשִּׁדָּפוֹן וְעַל הַיֵּרָקוֹן, עַל הָאַרְבֶּה וְעַל הֶחָסִיל, וְעַל הַחַיָּה רָעָה וְעַל הַחֶרֶב — מַתְרִיעִין עֲלֵיהֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַכָּה מְהַלֶּכֶת.

מַעֲשֶׂה שֶׁיָּרְדוּ זְקֵנִים מִירוּשָׁלַיִם לְעָרֵיהֶם וְגָזְרוּ תַעֲנִית, עַל שֶׁנִּרְאָה כִּמְלֹא פִי תַנּוּר שִׁדָּפוֹן בְּאַשְׁקְלוֹן. וְעוֹד גָּזְרוּ תַעֲנִית, עַל שֶׁאָכְלוּ זְאֵבִים שְׁנֵי תִינוֹקוֹת בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: לֹא עַל שֶׁאָכְלוּ אֶלָּא עַל שֶׁנִּרְאוּ.

י. עַל אֵלּוּ מַתְרִיעִין בַּשַּׁבָּת: עַל עִיר שֶׁהִקִּיפוּהָ עַכּו"ם אוֹ

לאילן – שירדו בנחת, שהם יפים לצמחים ואינם מועילים לאילנות. לצמחין – שירדו בזעף ומועילים לאילנות ולא לצמחים. ולמערות – אין בגשמים די שיתמלאו הבורות מים הדרושים לשתיה ולכל צרכי האדם.

מתענות – כי העיר הלקויה תקנה ותוציא תבואה מהערים הסמוכות לה והיה רעב גם כהן. מפלת – רעד האדמה וחומות העיר נופלות.

מהלכת – הולכת ומתפשטת ממקום למקום. שדפון – נשדפה התבואה כשעור לעשות פת למלא פי התנור. שנראו – באו העירה.

בשבת – אף שאין זועקים בשבת. עכו"ם – עובדי כוכבים ומולות.

נָהָר, וְעַל הַסְּפִינָה הַמִּטָּרֶפֶת בַּיָּם. רַ׳ יוֹסֵי אוֹמֵר: לְעֶזְרָה וְלֹא לִצְעָקָה. שִׁמְעוֹן הַתֵּימְנִי אוֹמֵר: אַף עַל הַדֶּבֶר, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים.

יא. עַל כָּל צָרָה שֶׁלֹּא תָבֹא עַל הַצִּבּוּר מַתְרִיעִין, חוּץ מֵרֹב גְּשָׁמִים, — מַעֲשֶׂה שֶׁאָמְרוּ לוֹ, לְחוֹנִי הַמְּעַגֵּל: הִתְפַּלֵּל שֶׁיֵּרְדוּ גְשָׁמִים. אָמַר לָהֶם: צְאוּ וְהַכְנִיסוּ תַנּוּרֵי פְסָחִים בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא יִמַּקּוּ. הִתְפַּלֵּל וְלֹא יָרְדוּ גְשָׁמִים. מֶה עָשָׂה? עָג עוּגָה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ וְאָמַר לְפָנָיו: רִבּשׁ״ע! בָּנֶיךָ שָׂמוּ פְנֵיהֶם עָלַי, שֶׁאֲנִי כְּבֶן בַּיִת לְפָנֶיךָ; נִשְׁבָּע אֲנִי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל, שֶׁאֵינִי זָז מִכָּאן, עַד שֶׁתְּרַחֵם עַל בָּנֶיךָ! הִתְחִילוּ גְשָׁמִים מְנַטְּפִין. אָמַר: לֹא כָךְ שָׁאַלְתִּי, אֶלָּא גִּשְׁמֵי בוֹרוֹת, שִׁיחִין וּמְעָרוֹת! הִתְחִילוּ לֵירֵד בְּזַעַף. אָמַר: לֹא כָךְ שָׁאַלְתִּי, אֶלָּא גִּשְׁמֵי רָצוֹן, בְּרָכָה וּנְדָבָה! יָרְדוּ כְתִקּוּנָן, עַד שֶׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִירוּשָׁלַיִם לְהַר הַבַּיִת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ: כְּשֵׁם שֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ עֲלֵיהֶם שֶׁיֵּרְדוּ, כָּךְ הִתְפַּלֵּל שֶׁיֵּלְכוּ לָהֶם. אָמַר לָהֶם: צְאוּ וּרְאוּ, אִם נִמְחֵית אֶבֶן הַטּוֹעִים.

שָׁלַח לוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח: אִלְמָלֵא חוֹנִי אַתָּה—גּוֹזְרַנִי עָלֶיךָ נִדּוּי; אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ, שֶׁאַתָּה מִתְחַטֵּא לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְעוֹשֶׂה לְךָ רְצוֹנֶךָ, כְּבֵן שֶׁהוּא מִתְחַטֵּא עַל אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ. וְעָלֶיךָ הַכָּתוּב אוֹמֵר: „יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ, וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ״.

יב. הָיוּ מִתְעַנִּין וְיָרְדוּ לָהֶם גְּשָׁמִים, קֹדֶם הָנֵץ הַחַמָּה לֹא

המטרפת – המשתברת. לצעקה – מתריעין רק לקבץ העם לעירה, אבל לא לשם תחנות ותפלות. הדבר – מתריעין בשבת.

מרב גשמים – והדברים אמורים כשאינם משחיתים את התבואה, אלא שהם רק לטרח על בני אדם. תנורי פסחים – תנוריהם היו מטלטלים ממקום למקום ויש שעמדו בחוץ; והדבר היה לפני הפסח ע״כ אמר „תנורי פסחים״. שלא ימקו – שלא ימסו מרוב גשמים, כי הוא היה בטוח מאד בתפלתו. עג עוגה – עשה עגול. הטועים – אם נכסתה במים אבן הטועים, „אבן גבוהה בירושלים, שכל מוצא אבדה היה עומד עליה ומכריז.

מתחטא – מתנגע. מתענין – כלומר, שקבלו עליהם מאמש להתענות

יַשְׁלִימוּ, לְאַחַר הָנֵץ הַחַמָּה—יַשְׁלִימוּ: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: קֹדֶם חֲצוֹת—לֹא יַשְׁלִימוּ, לְאַחַר חֲצוֹת—יַשְׁלִימוּ.

מַעֲשֶׂה שֶׁגָּזְרוּ תַעֲנִית בְּלוֹד, וְיָרְדוּ לָהֶם גְּשָׁמִים קֹדֶם חֲצוֹת, אָמַר לָהֶם רַ׳ טַרְפוֹן: צְאוּ וְאִכְלוּ וַעֲשׂוּ יוֹם־טוֹב. וְיָצְאוּ וְאָכְלוּ וְשָׁתוּ וְעָשׂוּ יו״ט, וּבָאוּ בֵּין הָעַרְבַּיִם וְקָרְאוּ הַלֵּל הַגָּדוֹל.

יג. חֲמִשָּׁה דְבָרִים אֵרְעוּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז וַחֲמִשָּׁה בְּתִשְׁעָה בְּאָב; בי״ז בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת, וּבָטַל הַתָּמִיד, וְהֻבְקְעָה הָעִיר, וְשָׂרַף אַפּוֹסְטְמוֹס אֶת הַתּוֹרָה, וְהֶעֱמִיד צֶלֶם בַּהֵיכָל. בְּתִשְׁעָה בְאָב נִגְזַר עַל אֲבוֹתֵינוּ שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לָאָרֶץ, וְחָרַב הַבַּיִת בָּרִאשׁוֹנָה וּבַשְּׁנִיָּה, וְנִלְכְּדָה בֵּיתָר וְנֶחֶרְשָׁה הָעִיר.

מִשֶּׁנִּכְנָס אָב מְמַעֲטִין בְּשִׂמְחָה.

יד. שַׁבָּת שֶׁחָל תִּשְׁעָה בְאָב לִהְיוֹת בְּתוֹכָהּ, אֲסוּרִין מִלְּסַפֵּר וּמִלְּכַבֵּס, וּבַחֲמִישִׁי מֻתָּרִין מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת. עֶרֶב ט״ב לֹא יֹאכַל אָדָם שְׁנֵי תַבְשִׁילִין, לֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יָיִן. רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: יְשַׁנֶּה. רַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּב בִּכְפִיַּת הַמִּטָּה, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים.

טו. אָמַר רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב וּכְיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁבָּהֶם בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל יוֹצְאוֹת

לא ישלימו – אם ירדו קודם יציאת השמש, עדין לא חלה עליהם התענית ואינם צריכים להשלימה עד הלילה. הלל הגדול – „הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו" (תהלים קלו).

הלוחות – אחר מעשה העגל. התמיד – בשצרו האויבים על ירושלים. העיר – בימי צדקיהו לפני מלך בבל. אפוסטמוס – שם אחד משרי היונים. לארץ – בעון המרגלים. ובשניה – בפעם הראשונה ע״י נבוכדנצר ובפעם השניה ע״י טיטוס. ביתר – בששים שנה אחר החרבן עמד בר כוכבא ומלך על ישראל ואנדריינוס מלך רומא התגבר עליו והרג כחמש מאות אלף איש מישראל. העיר – נתבטלה מהיות עיר.

שבת – שבוע. מלספר – לעשות במספרים שער הראש. ישנה – ישנה מנהגו להמעיט מכפי שהוא רגיל. המטה – להפוך מטת מושבו ולישב על גבי קרקע.

כט״ו באב – בט״ו באב כלו מתי מדבר בשנת הארבעים, בו נתבטלו השומרים, שעמדו מימי ירבעם לבלי תת לישראל לעלות ירושלימה, ובו נתנו הרוגי ביתר לקבורה. יום הכפ-

בִּכְלֵי לָבָן שְׁאוּלִים, שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ אֶת מִי שֶׁאֵין לוֹ, וּבְנוֹת יִשְׂרָאֵל יוֹצְאוֹת וְחוֹלוֹת בַּכְּרָמִים; וּמָה הָיוּ אוֹמְרוֹת? בָּחוּר, שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה אַתָּה בוֹרֵר לָךְ! אַל תִּתֵּן עֵינֶיךָ בְּנוֹי, תֵּן עֵינֶיךָ בְּמִשְׁפָּחָה, „שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי, אִשָּׁה יִרְאַת יְיָ הִיא תִתְהַלָּל!" וְאוֹמֵר: „תְּנוּ לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ"!

בריתא ג. תָּ"ר: יְפֵיפִיּוֹת שֶׁבָּהֶן מַה הָיוּ אוֹמְרוֹת? תְּנוּ עֵינֵיכֶם בְּיֹפִי, שֶׁאֵין הָאִשָּׁה אֶלָּא לְיֹפִי, מְיֻחָסוֹת שֶׁבָּהֶן מַה הָיוּ אוֹמְרוֹת? תְּנוּ עֵינֵיכֶם בְּמִשְׁפָּחָה, לְפִי שֶׁאֵין הָאִשָּׁה אֶלָּא לְבָנִים. מְכֹעָרוֹת שֶׁבָּהֶן מַה הָיוּ אוֹמְרוֹת? קְחוּ מִקָּחֲכֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּבִלְבַד שֶׁתְּעַטְּרוּנוּ בִּזְהוּבִים.

ד. תַּנְיָא: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: כָּל הָאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה בְּתִשְׁעָה בְאָב, כְּאִלּוּ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: כָּל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בט"ב, אֵינוֹ רוֹאֶה סִמַּן בְּרָכָה לְעוֹלָם. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: כָּל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בט"ב וְאֵינוֹ מִתְאַבֵּל עַל יְרוּשָׁלַיִם, אֵינוֹ רוֹאֶה בְּשִׂמְחָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו): „שִׂמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כָּל אוֹהֲבֶיהָ, שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ" — מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל הַמִּתְאַבֵּל עַל יְרוּשָׁלַיִם, זוֹכֶה וְרוֹאֶה בְּשִׂמְחָתָהּ, וְשֶׁאֵינוֹ מִתְאַבֵּל עַל יְרוּשָׁלַיִם, אֵינוֹ רוֹאֶה בְּשִׂמְחָתָהּ.

מְגִלָּה.

משנה א. מְגִלָּה נִקְרֵאת בְּאַחַד עָשָׂר, בִּשְׁנֵים עָשָׂר, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר, בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר, לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר.

שהוא יום מחילה וכפרת עון. וחולות – ומחוללות. בנוי – ביופי.

מגלה – מגלת־אסתר. בחמשה עשר – כלומר את המגלה קוראים באחד מהימים האלה. לא פחות – מי"א ולא יותר מט"ו.

כְּרַכִּין הַמֻּקָּפִין חוֹמָה מִימוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן קוֹרִין בְּט״ו, כְּפָרִים וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת קוֹרִין בְּי״ד, אֶלָּא שֶׁהַכְּפָרִים מַקְדִּימִין לְיוֹם הַכְּנִיסָה.

ב. כֵּיצַד? חָל לִהְיוֹת יוֹם י״ד בַּשֵּׁנִי — כְּפָרִים וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת קוֹרִין בּוֹ בַּיּוֹם, וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה לְמָחָר. — חָל לִהְיוֹת בַּשְּׁלִישִׁי אוֹ בָּרְבִיעִי — כְּפָרִים מַקְדִּימִין לְיוֹם הַכְּנִיסָה, וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת קוֹרִין בּוֹ בַּיּוֹם, וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה לְמָחָר. חָל לִהְיוֹת בַּחֲמִישִׁי — כְּפָרִים וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת קוֹרִין בּוֹ בַּיּוֹם, וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה לְמָחָר. חָל לִהְיוֹת עֶרֶב שַׁבָּת — כְּפָרִים מַקְדִּימִין לְיוֹם הַכְּנִיסָה, וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה קוֹרִין בּוֹ בַּיּוֹם. חָל לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת — כְּפָרִים וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת מַקְדִּימִין לְיוֹם הַכְּנִיסָה, וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה לְמָחָר. חָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת — כְּפָרִים מַקְדִּימִין לְיוֹם הַכְּנִיסָה. וַעֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת קוֹרִין בּוֹ בַּיּוֹם, וּמֻקָּפוֹת חוֹמָה לְמָחָר.

ג. אֵיזוֹ הִיא עִיר גְּדוֹלָה? כָּל שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲשָׂרָה בַטְלָנִין, פָּחוֹת מִכַּאן — הֲרֵי זֶה כְּפָר.

הַקּוֹרֵא אֶת הַמְּגִלָּה לְמַפְרֵעַ לֹא יָצָא. קְרָאָהּ עַל פֶּה, קְרָאָהּ

כרכין – ערים גדולות. **המוקפין** – כעיר שושן בירת פרס. **קורין בט״ו** – קורין את המגלה בט״ו, שבו ביום נחו בני שושן מאויביהם. וכדי לקבוע זכר ליהושע, הלוחם הראשון בעמלק, תקנו דוקא ערים מוקפות מימות יהושע, ואעפ״י ששושן לא היתה מוקפת חומה מימי יהושע. **אלא שהכפרים** – להכפרים נתנו להם חכמים רשות להקדים קריאתם ליום הכניסה, הוא יום שני ויום חמישי בשבוע, שבני הכפרים מתכנסים העירה לשמוע קריאת התורה ולבתי הדין, שהיו יושבים בימים האלה; והכפריים אינם בקיאים בקריאת המגלה, ואחד מבני העיר קורא לפניהם, ולכן לא הצריכום לחזור ולבא ולקרות ביום י״ד, אלא אם חל יום הכניסה בי״א, בי״ב או בי״ג קורין אז.

חל להיות בג׳ או בד׳ – כפריים קורין ביום ב׳, שהוא י״ג אם חל י״ד בג׳, או י״ב, אם חל בד׳. **חל להיות בשבת** – שאין קורין בה המגלה, שחוששים שמא יוליך המגלה ארבע אמות ברשות הרבים.

בטלנין – אנשים בטלים מכל מלאכה ומתפרנסים על חשבון הצבור, כדי שיהיו מצויים בתפלה, בבית הכנסת.

למפרע – הפוך, למשל, „אחשורוש בימי ויהי״.

תַּרְגּוּם, בְּכָל לָשׁוֹן — לֹא יָצָא. אֲבָל קוֹרִין אוֹתָהּ לְלוֹעֲזוֹת בְּלַעַז. וְהַלּוֹעֵז שֶׁשָּׁמַע אַשּׁוּרִית — יָצָא. קְרָאָהּ סֵרוּגִין וּמִתְנַמְנֵם — יָצָא. הָיָה כּוֹתְבָהּ, דּוֹרְשָׁהּ וּמַגִּיהָהּ — אִם כִּוֵּן לִבּוֹ — יָצָא, וְאִם לָאו — לֹא יָצָא.

ד׳ הַקּוֹרֵא אֶת הַמְּגִלָּה — עוֹמֵד וְיוֹשֵׁב. קְרָאָהּ אֶחָד, קְרָאוּהָ שְׁנַיִם — יָצְאוּ. מְקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְבָרֵךְ — יְבָרֵךְ, וְשֶׁלֹּא לְבָרֵךְ — לֹא יְבָרֵךְ. — בַּשֵּׁנִי, בַּחֲמִישִׁי וּבְשַׁבָּת בְּמִנְחָה קוֹרִין שְׁלֹשָׁה; אֵין פּוֹחֲתִין מֵהֶן וְאֵין מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶם, וְאֵין מַפְטִירִין בַּנָּבִיא. הַפּוֹתֵחַ וְהַחוֹתֵם בַּתּוֹרָה מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ.

ה׳ בְּרָאשֵׁי חֳדָשִׁים וּבְחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד קוֹרִין אַרְבָּעָה. אֵין פּוֹחֲתִין מֵהֶן וְאֵין מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶם. וְאֵין מַפְטִירִין בַּנָּבִיא. הַפּוֹתֵחַ וְהַחוֹתֵם בַּתּוֹרָה מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ. זֶה הַכְּלָל: כֹּל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוּסָף וְאֵינוֹ יוֹם טוֹב — קוֹרִין אַרְבָּעָה. בְּיוֹם טוֹב — חֲמִשָּׁה, בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים — שִׁשָּׁה; בַּשַּׁבָּת — שִׁבְעָה. אֵין פּוֹחֲתִין מֵהֶן אֲבָל מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶן, וּמַפְטִירִין בַּנָּבִיא. הַפּוֹתֵחַ וְהַחוֹתֵם בַּתּוֹרָה מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ.

תרגום — עברי שקרא את המגלה בתרגום לשפה שאינו מבין. בכל לשון — או בכל לשון שאינו מבין. ללועזות — למדברים בשפה לא עברית. קורין אותה באיזה שפה שהם מבינים. אשורית — הוא הכתב הנמצא בידינו. סרוגין — בהפסקות, דהיינו ששהה באמצע קריאה. היה כותבה — מגלה מונחת לפניו וקורא כל פסוק וכותב ממנה. כון לבו — לצאת בקריאתו ידי חובתו

עומד ויושב — ברצונו עומד וברצונו יושב. קראוה שנים — ביחד. יצאו — אף השומעים ואין חוששים שמא אין שני קולות נשמעים כאחד. לברך — אחר המגלה. לא יברך — אבל לפני המגלה חיב לברך בכל מקום. שלשה — כהן, לוי וישראל עולים לתורה. ואין מוסיפין — בב׳ וה׳ מפני בטול מלאכה, ובשבת במנחה מפני בטול הדרשה שהיו דורשים אז. הפותח — הכהן, המתחיל מברך ברכה ראשונה. והחותם — הגומר, העולה לשלישי מברך הברכה האחרונה. ועכשיו נוהגין שכל אחד מברך שתי הברכות.

ארבעה — כדי שיהא היכר וסמן ליום זה הקדוש משאר הימים. שבעה — כל שקדושתו חמורה הוסיפו אחד.

י. בְּנֵי הָעִיר שֶׁמָּכְרוּ רְחוֹבָהּ שֶׁל עִיר, לוֹקְחִין בְּדָמָיו בֵּית הַכְּנֶסֶת; בֵּית הַכְּנֶסֶת – לוֹקְחִין תֵּבָה; תֵּבָה–לוֹקְחִין מִטְפָּחוֹת; מִטְפָּחוֹת – לוֹקְחִין סְפָרִים; סְפָרִים – לוֹקְחִים תּוֹרָה. אֲבָל אִם מָכְרוּ תוֹרָה לֹא יִקְחוּ סְפָרִים; סְפָרִים – לֹא יִקְחוּ מִטְפָּחוֹת; מִטְפָּחוֹת – לֹא יִקְחוּ תֵּבָה; תֵּבָה -- לֹא יִקְחוּ בֵּית הַכְּנֶסֶת; בֵּית הַכְּנֶסֶת–לֹא יִקְחוּ אֶת הָרְחוֹב, וְכֵן בְּמוֹתְרֵיהֶן.

אֵין מוֹכְרִין אֶת שֶׁל רַבִּים לְיָחִיד, מִפְּנֵי שֶׁמּוֹרִידִין אוֹתוֹ מִקְּדוּשָּׁתוֹ – דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. אָמְרוּ לוֹ: אִם כֵּן אַף לֹא מֵעִיר גְּדוֹלָה לְעִיר קְטַנָּה.

ז. אֵין מוֹכְרִין בֵּית הַכְּנֶסֶת אֶלָּא עַל תְּנַאי, שֶׁאִם יִרְצוּ יַחֲזִירוּהוּ– דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר; וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: מוֹכְרִים אוֹתוֹ מִמְכַּר עוֹלָם, חוּץ מֵאֵלּוּ דְבָרִים: לְמֶרְחָץ, לְבוּרְסְקִי, וּלְבֵית הַמָּיִם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מוֹכְרִין אוֹתוֹ לְשֵׁם חָצֵר, וְהַלּוֹקֵחַ מַה שֶּׁיִּרְצֶה יַעֲשֶׂה.

ח. וְעוֹד אָמַר רַ׳ יְהוּדָה: בֵּית הַכְּנֶסֶת שֶׁחָרַב אֵין מַסְפִּידִין בְּתוֹכוֹ, וְאֵין מַפְשִׁילִים בְּתוֹכוֹ חֲבָלִים, וְאֵין פּוֹרְשִׂין לְתוֹכוֹ מְצוּדוֹת, וְאֵין שׁוֹטְחִין עַל גַּגּוֹ פֵּרוֹת, וְאֵין עוֹשִׂין אוֹתוֹ קַפַּנְדַּרְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר:

בית הכנסת – זה הכלל: מעלין בקדש ולא מורידין, ואסור להוציא הכסף של דבר קדושה לקנות דבר הפחות ממנו בקדושתו, אלא לדבר הגדול ממנו בקדושתו; ורחובה של עיר יש בה קצת קדושה, שלפעמים מתפללים בו בתענית, אבל אין קדושתו כקדושת בית הכנסת שמתפללים בו תדיר, ולפיכך רשאים לקנות בדמי הרחוב ביהכ״נ ולא להפך. תבה – ארון הקדש או „עמוד" לתפלה. מטפחות – תכריכי ספרי תורה. במותריהן – במותרי הכסף, שנשארו מקנין דבר קדושה, אסור להוציא לדבר פחות בקדושתו.

יחזירוהו – במכירה לחלוטין יש בה איזה בזיון, כאלו אינו חשוב בעיניהם לכלום. לבורסקי – בית עבוד עורות. ולבית המים – בית כביסה.

אין מספידין – כלומר, אף על פי שחרב אסור לספוד בו למת; והדברים אמורים בהספד של יחיד, אבל הספד של רבים כלומר אדם גדול שמת, שהכל מתאבלים עליו, אף בישובו של ביהכ״נ מותר להספיד בו. מפשילים – קולעים. מצודות – רשתות לצוד העופות שיקננו בו. קפנדריא – לעבור בו כדי לקצר ההלוך.

„וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם" — קְדוּשָּׁתָן אַף כְּשֶׁהֵן שׁוֹמֵמִין. עָלוּ בוֹ עֲשָׂבִים, לֹא יִתְלוֹשׁ, מִפְּנֵי עַגְמַת נֶפֶשׁ.

ברייתא: תָּ"ר: בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת אֵין נוֹהֲגִין בָּהֶן קַלּוּת רֹאשׁ, אֵין אוֹכְלִין בָּהֶן, וְאֵין שׁוֹתִין בָּהֶן, וְאֵין נֵאוֹתִין בָּהֶן, וְאֵין מְטַיְּלִין בָּהֶן, וְאֵין נִכְנָסִין בָּהֶם בְּחַמָּה מִפְּנֵי הַחַמָּה, וּבִגְשָׁמִים מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים, וְאֵין מַסְפִּידִין בָּהֶן הֶסְפֵּד שֶׁל יָחִיד; אֲבָל קוֹרִין בָּהֶן וְשׁוֹנִין בָּהֶן וּמַסְפִּידִין בָּהֶן הֶסְפֵּד שֶׁל רַבִּים.

עגמת נפש — כדי להגדיל צער הרואים אותו בחרבנו ושממותו, וישימו לב לקומם הריסותו.

זכרון עולם

לילדי הנאהבים והנעימים

יצחק־יוסף ושרה־רבקה

שמתו

בי"ט — בי"ז

לחדש חשון התרס"ד.

תנצב"ה.

אביהם המתאבל עליהם

ח. ד. רוזנשטיין.

МИШНА БРУРА
т. е.
Сборникъ мишнаіотъ для юношества.
Соч. Х. Д. Розенштейна.
Изданіе „ТУШІЯ".
ВАРШАВА 1910.

סֵדֶר נָשִׁים.

יְבָמוֹת.

ברייתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: גֵּר שֶׁבָּא לְהִתְגַּיֵּר בַּזְּמַן הַזֶּה אוֹמְרִים לוֹ: מָה רָאִיתָ שֶׁבָּאתָ לְהִתְגַּיֵּר, אִי אַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁיִּשְׂרָאֵל בַּזְּמַן הַזֶּה דְּוּוּיִם, דְּחוּפִים, סְחוּפִים וּמְטוֹרָפִין וְיִסּוּרִין בָּאִין עֲלֵיהֶם? — אִם אוֹמֵר: יוֹדֵעַ אֲנִי וְאֵינִי כְדַאי — מְקַבְּלִין אוֹתוֹ מִיָּד, וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ מִקְצַת מִצְוֹת קַלּוֹת וּמִקְצַת מִצְוֹת חֲמוּרוֹת; וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ עֲוֹן לֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַעֲשַׂר עָנִי; וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ עָנְשָׁן שֶׁל מִצְוֹת, אוֹמְרִין לוֹ: הֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁעַד שֶׁלֹּא בָאתָ לְמִדָּה זוֹ — אָכַלְתָּ חֵלֶב, אִי אַתָּה עָנוּשׁ כָּרֵת, חִלַּלְתָּ שַׁבָּת, אִי אַתָּה עָנוּשׁ סְקִילָה; וְעַכְשָׁו, אָכַלְתָּ חֵלֶב — עָנוּשׁ כָּרֵת, חִלַּלְתָּ שַׁבָּת — עָנוּשׁ סְקִילָה. וּכְשֵׁם שֶׁמּוֹדִיעִין אוֹתוֹ עָנְשָׁן שֶׁל מִצְוֹת, כָּךְ מוֹדִיעִין אוֹתוֹ מַתַּן שְׂכָרָן. אוֹמְרִים לוֹ: הֱוֵי יוֹדֵעַ, שֶׁהָעוֹלָם הַבָּא אֵינוֹ עָשׂוּי אֶלָּא לַצַּדִּיקִים, וְיִשְׂרָאֵל בַּזְּמַן הַזֶּה אֵינָם יְכוֹלִים לְקַבֵּל לֹא רוֹב טוֹבָה וְלֹא רוֹב פּוּרְעָנוּת. וְאֵין מַרְבִּין עָלָיו, וְאֵין מְדַקְדְּקִין עָלָיו. קִבֵּל — מָלִין אוֹתוֹ מִיָּד. נִתְרַפֵּא — מַטְבִּילִין אוֹתוֹ מִיָּד. וּשְׁנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים עוֹמְדִים עַל גַּבָּיו וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ מִקְצַת מִצְוֹת קַלּוֹת וּמִקְצַת מִצְוֹת חֲמוּרוֹת. טָבַל וְעָלָה — הֲרֵי הוּא כְיִשְׂרָאֵל לְכָל דְּבָרָיו.

סחופים — כפופים. ואיני כדאי — איני כדאי להשתתף בצרתם והלואי שאזכה לכך. חמורות — נכבדות. ואין מרבין עליו — אין מרבין עליו מצות. ואין מדקדקין עליו — אין משגיחים שיקיים הכל בדיוק.

גמרא. אָמַר מַר: גֵּר שֶׁבָּא לְהִתְגַּיֵּר אוֹמְרִים לוֹ: „מָה רָאִיתָ שֶׁבָּאתָ לְהִתְגַּיֵּר". מַאי טַעְמָא? — דְּאִי פָּרֵישׁ נִפְרוֹשׁ, דְּאָמַר ר' חֶלְבּוֹ: קָשִׁים גֵּרִים לְיִשְׂרָאֵל כְּסַפַּחַת, דִּכְתִיב (ישעיה ז): „וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל בֵּית יַעֲקֹב.

„ומוֹדִיעִין אוֹתוֹ עֲוֹן לֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה"—מַאי טַעְמָא?—אָמַר רַ' חִיָּא בַּר אַבָּא אָמַר רַ' יוֹחָנָן: בֶּן נֹחַ נֶהֱרָג עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה.

משנה א. הָאִשָּׁה שֶׁהָלְכָה הִיא וּבַעְלָהּ לִמְדִינַת הַיָּם — שָׁלוֹם בֵּינוֹ לְבֵינָהּ וְשָׁלוֹם בָּעוֹלָם, וּבָאָה וְאָמְרָה מֵת בַּעְלִי—תִּנָּשֵׂא, מֵת בַּעְלִי—תִּתְיַבֵּם. שָׁלוֹם בֵּינוֹ לְבֵינָהּ וּמִלְחָמָה בָעוֹלָם, קְטָטָה בֵּינוֹ לְבֵינָהּ וְשָׁלוֹם בָּעוֹלָם, וּבָאתָה וְאָמְרָה: מֵת בַּעְלִי—אֵינָהּ נֶאֱמֶנֶת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: לְעוֹלָם אֵינָהּ נֶאֱמֶנֶת אֶלָּא אִם כֵּן בָּאתָה בוֹכָה וּבְגָדֶיהָ קְרוּעִין. אָמְרוּ לוֹ: אַחַת זוֹ וְאַחַת זוֹ תִּנָּשֵׂא.

ב. אֵין מְעִידִין אֶלָּא עַל פַּרְצוּף פָּנִים עִם הַחֹטֶם, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ סִמָּנִין בְּגוּפוֹ וּבְכֵלָיו. אֵין מְעִידִין אֶלָּא עַ׳ שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ, וַאֲפִילוּ רָאוּהוּ מְגֻיָּד וְצָלוּב וְהַחַיָּה אוֹכֶלֶת בּוֹ. אֵין מְעִידִין אֶלָּא עַד

דאי פריש נפרוש — אם יבדל־יבדלו. כספחת — כי סוף סוף מעשי אבותיהם בידיהם והנם למכשיל עון לאחרים. משוה פרוטה — על גזל של פחות משוה פרוטה, וכיון שהם מקפידים כל כך על הממון צריך להודיעו, כי ישראל חיבים בבזבוז ממון לעניים, ושמא יחזור מלהתגיר.

תנשא — אלמלא ראתהו מת, לא היתה מעידה, שהיתה חוששת, פן יבא בעלה לאחר שתנשא. תתיבם — תנשא ליבם, אם מת בלי בנים. אינה נאמנת — בשעת מלחמה אינה נאמנת, שהיא סבורה שנהרג, אם נפרד ממנה איזה זמן, ומעידה לפי אמד לבה; ואם קטטה ביניהם אינה נאמנת, כי מתוך שנאתה אותו אומרת כך, כדי שתאסר עליו.

אין מעידין — על אדם שמת להתיר את אשתו להנשא לאחר. החטם — אלא שראוהו והכירוהו בפרצוף הפנים. ובכליו — בבגדיו, שחוששים שמא השאיל בעל אותה האשה את כליו לאחר ואותו אחר מת. שתצא נפשו — כלומר, שראוהו העדים לאחר שמת. מגיד — מחתך אברים. וצלוב — תלוי.

שְׁלֹשָׁה יָמִים. רַ' יְהוּדָה בֶּן בָּבָא אוֹמֵר: לֹא כָל הָאָדָם וְלֹא כָל הַמְּקוֹמוֹת שָׁוִין.

ג. נָפַל לַמַּיִם, בֵּין שֶׁיֵּשׁ לָהֶם סוֹף, בֵּין שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף—אִשְׁתּוֹ אֲסוּרָה. אָמַר רַ' מֵאִיר: מַעֲשֶׂה בְאֶחָד שֶׁנָּפַל לְבוֹר הַגָּדוֹל וְעָלָה לְאַחַר שְׁלֹשָׁה יָמִים. אָמַר רַ' יוֹסֵי: מַעֲשֶׂה בְסוּמָא שֶׁיָּרַד לִטְבּוֹל בִּמְעָרָה, וְיָרַד מוֹשְׁכוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁהוּ כְּדֵי שֶׁתֵּצֵא נַפְשָׁם, וְהִשִּׂיאוּ נְשׁוֹתֵיהֶם. וְשׁוּב מַעֲשֶׂה בְעַסְיָא, בְּאֶחָד שֶׁשִּׁלְשְׁלוּהוּ לַיָּם, וְלֹא עָלָה בְיָדָם אֶלָּא רַגְלוֹ—אָמְרוּ חֲכָמִים: מִן הָאַרְכּוּבָה וּלְמַעְלָה—תִּנָּשֵׂא, מִן הָאַרְכּוּבָה וּלְמַטָּה—לֹא תִנָּשֵׂא.

תוספתא. תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי: מַעֲשֶׂה בִשְׁנֵי בְנֵי אָדָם מְכַמְּרִין מִכְמוֹרִין בַּיַּרְדֵּן, וְנִכְנַס אֶחָד מֵהֶם לִמְחִלָּה שֶׁל דָּגִים, וְשָׁקְעָה חַמָּה, וְלֹא רָאָה פִּתְחָהּ שֶׁל מְחִלָּה, וְשָׁהָה חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ, וּבָא וְהוֹדִיעַ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. לְמָחָר זָרְחָה חַמָּה, וְהִכִּיר פִּתְחָהּ שֶׁל מְחִלָּה, וּמָצָא הֶסְפֵּד גָּדוֹל בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. — אָמַר רַבִּי: כַּמָּה גְדוֹלִים דִּבְרֵי חֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ: מַיִם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם סוֹף—אִשְׁתּוֹ מֻתֶּרֶת, מַיִם שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף—אִשְׁתּוֹ אֲסוּרָה.

שלשה ימים – שאחר ג' ימים משתנים הפנים. לא כל... שוין – בעל בשר מסריח ומשתנה גם תוך ג', וכן במקום חם או בעת הקיץ.

שיש להם סוף – שנראות גדותיהם סביב. אסורה – להנשא לאחר, שחוששים שמא יצא והלך לו, כי יכול אדם לחיות זמן ידוע במים. במערה – שגדותיה נראות, ומימיה יש להם סוף. והשיאו נשותיהם – לבעלים אחרים, כי במים שיש להם סוף אלמלא מתו, היו רואים אותם בצאתם. ובזה חולק ר' יוסי על ר' מאיר, שאינו מבדיל בין שיש להם סוף ובין אין להם סוף. ששלשלוהו – שהורידוהו. ולא עלה בידם – של המוציאים אותו אלא רגלו, וכל גופו נקרע ונפל המימה. מהארכובה ולמעלה – אם עלה בידם מן הברך ולמעלה מותרת להנשא, כי אחר שנקרע כ"כ לא יחיה עוד; אבל למטה מן הברך יכול להיות ושמא יצא ולא ראוהו בצאתו, שהרי מים שאין להם סוף הם.

מכמורין – פורשי מכמורות לדוג דגים. למחלה – למערה. ולא ראה פתחה של מחלה – ולא יכל לצאת. בתוך ביתו – כי כבר חשבוהו למת.

משנה ד. מְעִידִין לְאוֹר הַנֵּר וּלְאוֹר הַלְּבָנָה, וּמַשִּׂיאִין עַל פִּי בַת־קוֹל.

מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁעָמַד עַל רֹאשׁ הָהָר וְאָמַר: אִישׁ פְּלוֹנִי בֶּן פְּלוֹנִי מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי מֵת. הָלְכוּ וְלֹא מָצְאוּ שָׁם אָדָם, וְהִשִּׂיאוּ אֶת אִשְׁתּוֹ. — וְשׁוּב מַעֲשֶׂה בְּצַלְמוֹן, בְּאֶחָד שֶׁאָמַר: אֲנִי אִישׁ פְּלוֹנִי בֶּן אִישׁ פְּלוֹנִי נְשָׁכַנִי נָחָשׁ וַהֲרֵי אֲנִי מֵת, וְהָלְכוּ וְלֹא הִכִּירוּהוּ, וְהִשִּׂיאוּ אֶת אִשְׁתּוֹ.

ה. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: כְּשֶׁיָּרַדְתִּי לִנְהַרְדְּעָא לְעַבֵּר הַשָּׁנָה, מְצָאַנִי נְחֶמְיָה אִישׁ־בֵּית־דְּלִי וְאָמַר לִי: שָׁמַעְתִּי שֶׁאֵין מַשִּׂיאִין אֶת הָאִשָּׁה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל פִּי עֵד אֶחָד, אֶלָּא רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, וְנוֹמֵיתִי לוֹ: כֵּן הַדְּבָרִים. אָמַר לִי: אֱמוֹר לָהֶם מִשְּׁמִי: אַתֶּם יוֹדְעִים שֶׁהַמְּדִינָה מְשֻׁבֶּשֶׁת בִּגְיָסוֹת, מְקֻבְּלַנִי מֵרַ׳ גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן, שֶׁמַּשִּׂיאִין אֶת הָאִשָּׁה עַפ״י עֵד אֶחָד. וּכְשֶׁבָּאתִי וְהִרְצֵיתִי הַדְּבָרִים לִפְנֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל, שָׂמַח לִדְבָרַי וְאָמַר: מָצָאנוּ חָבֵר לְרַ׳ יְהוּדָה בֶּן בָּבָא. מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים נִזְכַּר רַבָּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁנֶּהֶרְגוּ הֲרוּגִים בְּתֵל אַרְזָא, וְהִשִּׂיא רַ׳ גַּמְלִיאֵל נְשׁוֹתֵיהֶם עַפ״י עֵד אֶחָד. וְהוּחְזְקוּ לִהְיוֹת מַשִּׂיאִין עֵד מִפִּי עֵד, מִפִּי אִשָּׁה, מִפִּי שִׁפְחָה. רַ׳ אֱלִיעֶזֶר וְרַ׳ יְהוֹשֻׁעַ אוֹמְרִים: אֵין מַשִּׂיאִין אֶת הָאִשָּׁה עַפ״י עֵד אֶחָד. רַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: לֹא עַל פִּי אִשָּׁה, וְלֹא עַל פִּי עֶבֶד, וְלֹא עַל פִּי שִׁפְחָה וְלֹא עַל פִּי קְרוֹבִים. אָמְרוּ לוֹ: מַעֲשֶׂה בִּבְנֵי לֵוִי שֶׁהָלְכוּ

ולאור הלבנה — אפילו אם ראהו העד לאור הלבנה שמת יכיל להעיד להתיר את אשתו להנשא. בת־קול — אפילו לא נשמע קול העד אלא הד קולו (עבא), שהעיד מרחוק.

לעבר השנה — להוסיף חדש לשנה. ונומיתי — אמרתי. כן הדברים — אמת הדבר שכל חבריו חולקים עליו. משבשת — גדורה ומוקפת גדודים ואיני יכול לילך אצלם להעיד מה ששמעתי וע״כ מסור להם אתה וכו׳. והרציתי — הצעתי וערכתי. והוחזקו — ונקבע הדבר. עד מפי עד — עד זה מעיד ששמע מפי אחר שמת. ולא על פי שפחה — בעבדים ושפחות כנענים הדברים אמורים.

לְצֹעַר עִיר הַתְּמָרִים וְחָלָה אֶחָד מֵהֶם בַּדֶּרֶךְ וֶהֱבִיאוּהוּ בְּפוּנְדָק, וּבַחֲזָרָתָם אָמְרוּ לְפוּנְדָּקִית: אַיֵּה חֲבֵרֵנוּ? אָמְרָה לָהֶם: מֵת וּקְבַרְתִּיו, — וְהִשִּׂיאוּ אֶת אִשְׁתּוֹ — וְלֹא תְּהֵא כֹהֶנֶת כְּפוּנְדָּקִית? — אָמַר לָהֶם: לִכְשֶׁתְּהֵא פוּנְדָּקִית נֶאֱמֶנֶת! — הַפּוּנְדָּקִית הוֹצִיאָה לָהֶם מַקְלוֹ וְתַרְמִילוֹ וְסֵפֶר תּוֹרָה שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ.

בריתא ב. תַּנְיָא: מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד, שֶׁבָּא לִפְנֵי רַ׳ טַרְפוֹן, לְהָעִיד עֵדוּת אִשָּׁה. אָמַר לוֹ: בְּנִי הֵאַךְ אַתָּה יוֹדֵעַ עֵדוּת זוֹ? אָמַר לוֹ: אֲנִי וָהוּא הָיִינוּ הוֹלְכִין בַּדֶּרֶךְ, וְרָדַף אַחֲרֵינוּ גַּיִס, וְנִתְלָה בְּיִחוּר תְּאֵנָה וּפְשָׁחוֹ, וְהֶחֱזִיר אֶת הַגַּיִס לַאֲחוֹרָיו. אָמַרְתִּי לוֹ: יְיַשֵּׁר כֹּחֲךָ, אַרְיֵה. — אָמַר לִי: יָפֶה כִּוַּנְתָּ לִשְׁמִי, שֶׁכָּךְ קוֹרִין אוֹתִי בְּעִירִי: „יוֹחָנָן בֶּן יוֹנָתָן אַרְיֵה דְּמִכְּפַר שִׂיחַיָּא”. לְיָמִים חָלָה וּמֵת. אָמַר לוֹ: לֹא כָּךְ אָמַרְתָּ לִי: יוֹחָנָן בֶּן יוֹנָתָן דְּמִכְּפַר שִׂיחַיָּא אַרְיֵה? — אָמַר לוֹ: לֹא, אֶלָּא כָּךְ אָמַרְתִּי לָךְ: יוֹחָנָן בֶּן יוֹנָתָן אַרְיֵה דְּמִכְּפַר שִׂיחַיָּא; וְדִקְדֵּק עָלָיו שְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ פְּעָמִים, וְכִוֵּן אֶת דְּבָרָיו, וְהִשִּׂיא רַ׳ טַרְפוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ.

בפונדק – באכסניא. לפונדקית – והיא היתה עכו״ם. כפונדקית – וכי לא תהי כהנת, כלומר בת ישראל מיוחסת, כפונדקית זו? אם האמינו לפונדקית, מדוע לא יאמינו לבת ישראל! פונדקית נאמנת – כשתהא פונדקית נאמנת כש״כ שתהא בת ישראל נאמנת; כי באמת לא האמינו לפונדקית ולא על עדותה סמכו, ומה שהשיאו את אשתו הוא, מפני שהפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו (ילקוטו) ומסרה להם, והיתה אפוא רק מסיחה לפי תומה, לפיכך השיאו את אשתו.

להעיד עדות אשה – להעיד שמת בעלה. אני והוא – ובעלה של אשה זו. ביחור – ענף. ופשחו – בקעו ועשה ממנו מקל להגן מפני הגיס. אריה – גבור כארי. אמר לו – רבי טרפון להעד. שיחיא אריה – הכפר נקרא אריה ולא הוא, כך חקר ודרש אותו ר׳ טרפון, אולי יהפיך דבריו. וכון את דבריו – מצא את דבריו מכֻונים ומתאימים לדבריו הראשונים, שלא שנה את דבריו.

כְּתֻבּוֹת.

משנה א. הָאִשָּׁה שֶׁנִּתְאַרְמְלָה אוֹ שֶׁנִּתְגָּרְשָׁה — הִיא אוֹמֶרֶת: בְּתוּלָה נְשָׂאתַנִי, וְהוּא אוֹמֵר: לֹא כִי, אֶלָּא אַלְמָנָה נְשָׂאתִיךְ, אִם יֵשׁ עֵדִים שֶׁיָּצְאָת בְּהִינוּמָא וְרֹאשָׁהּ פָּרוּעַ — כְּתֻבָּתָהּ מָאתַיִם; רַבִּי יוֹחָנָן אוֹמֵר: אַף חִלּוּק קְלָיוֹת רְאָיָה.

ברייתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: כֵּיצַד מְרַקְּדִין לִפְנֵי הַכַּלָּה? בֵּית־שַׁמַּאי אוֹמְרִים: כַּלָּה כְּמוֹ שֶׁהִיא, וּבֵית־הִלֵּל אוֹמְרִים: כַּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית־שַׁמַּאי לְבֵית־הִלֵּל: הֲרֵי שֶׁהָיְתָה חִגֶּרֶת אוֹ סוּמָא — אוֹמְרִים לָהּ „כַּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה“? וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: (שמות כג) „מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק“! אָמְרוּ לָהֶם בֵּית־הִלֵּל לְבֵית־שַׁמַּאי: לְדִבְרֵיכֶם, מִי שֶׁלָּקַח מִקָּח רַע מִן הַשּׁוּק — יְשַׁבְּחֶנּוּ בְּעֵינָיו אוֹ יְגַנֶּנּוּ בְּעֵינָיו? הֱוֵי אוֹמֵר: יְשַׁבְּחֶנּוּ בְּעֵינָיו! — מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם תְּהֵא דַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת.

כִּי אֲתָא רַב דִּימָא אֲמַר: הָכִי מְשָׁרוּ קַמֵּי כַּלְּתָא בְּמַעַרְבָא: לֹא כְּחָל וְלֹא שְׂרָק וְלֹא פִּרְכּוּס וְיַעֲלַת חֵן!

שנתארמלה — נתאלמנה (נשארה אלמנה) ותיבעת כתובתה מאת היורשים. שנתגרשה — שיצאה בגט, והיבעת כתובה ממנו; וכתובה היא שטר התחיבות, שקבל עליו הבעל בשעת הנשואין לתת לה, לכשתתאלמן או שתתגרש ממנו, מאתים זוז, כשנשאת לו בבתוליה, ומאה זוז כשנשאת לו אלמנה. בתולה נשאתני — וכתובתי מאתים. אלמנה נשאתיך — וכתובתך מנה, או שהיורשים אומרים: אלמנה נשאך אבינו, והדברים אמורים שאבדה הכתובה. בהינומא — מין צעיף, שהיו הבתולות (ולא האלמנות) מתכסות בו, בצאתן מבית אביהן לבית בעליהן, וראשן היה פרוע. קליות ר״ה — קליות היו מחלקות רק לחֻפות בתולות.

מרקדין — מה אומרים, כשמרקדים לפני הכלה לשמחה? שדרכם היה לומר לפניה דברי שבח ותהלה. כמו שהיא — מהללים כל אחת לפי ערכה. וחסודה — בעלת חן. יגננו — יבזנו. מכאן — מדברי בית הלל שאמרו לשבח הכלה אע״פ שלא היתה ראויה לשבח.

כלתא — כך היו שרים לפני הכלה. כחל — פוך. שרק — ששר הפנים. פרכוס — קליעת השער.

כִּי סָמְכוּ רַבָּנָן לְרַ׳ אַמִּי וּלְרַ׳ אַסִּי שָׁרוּ לְהוּ הָכִי: כָּל מִן דֵּין וְכָל מִן דֵּין סְמוּכוּ לָנָא!

רַבִּי אַבּוּהַ — כִּי הֲוָה אָתֵי מִמְּתִיבְתָּא לְבֵי קֵיסָר, נָפְקָן אַמְהָתָא דְּבֵי קֵיסָר לְאַפֵּיהּ וּמְשָׁרוּ לֵיהּ הָכִי: רַבָּא דְּעַמֵּיהּ וּמְדַבְּרָנָא דְּאוּמְתֵיהּ, בּוֹצִינָא דִּנְהוֹרָא, בְּרִיךְ מַתְיָיךְ לִשְׁלָם.

משנה ב. אֵלּוּ מְלָאכוֹת שֶׁהָאִשָּׁה עוֹשָׂה לְבַעְלָהּ: טוֹחֶנֶת וְאוֹפָה וּמְכַבֶּסֶת, מְבַשֶּׁלֶת וּמֵינִיקָה אֶת בְּנָהּ, וּמַצַּעַת לוֹ הַמִּטָּה, וְעוֹשָׂה בְּצֶמֶר. הִכְנִיסָה לוֹ שִׁפְחָה אַחַת, לֹא טוֹחֶנֶת וְלֹא אוֹפָה וְלֹא מְכַבֶּסֶת; שְׁתַּיִם—אֵינָהּ מְבַשֶּׁלֶת וְאֵינָהּ מֵינִיקָה אֶת בְּנָהּ; שָׁלֹשׁ— אֵינָהּ מַצַּעַת לוֹ הַמִּטָּה וְאֵינָהּ עוֹשָׂה בְּצֶמֶר; אַרְבַּע — יוֹשֶׁבֶת בְּקָתֶדְרָא. רַ׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אֲפִילוּ הִכְנִיסָה לוֹ מֵאָה שְׁפָחוֹת כּוֹפָהּ לַעֲשׂוֹת בְּצֶמֶר, שֶׁהַבַּטָּלָה מְבִיאָה לִידֵי שִׁעְמוּם. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אַף הַמַּדִּיר אֶת אִשְׁתּוֹ מִלַּעֲשׂוֹת מְלָאכָה — יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה, שֶׁהַבַּטָּלָה מְבִיאָה לִידֵי שִׁעְמוּם.

ג. מִי שֶׁמֵּת וְהִנִּיחַ אִשָּׁה וּבַעַל חוֹב וְיוֹרְשִׁין, וְהָיָה לוֹ פִּקָּדוֹן אוֹ מִלְוָה בְּיַד אֲחֵרִים—רַ׳ טַרְפוֹן אוֹמֵר: יִנָּתְנוּ לַכּוֹשֵׁל שֶׁבָּהֶן; רַ׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: אֵין מְרַחֲמִין בַּדִּין, אֶלָּא יִנָּתְנוּ לַיּוֹרְשִׁין, שֶׁכֻּלָּן

כי סמכו – כשסמכו ידיהם עליהם למנותם לדַיָּנים. וכל מן דין – מבני תורה באלה.

לבי קיסר – כשהיה בא מן הישיבה לבית הקיסר. לאפיה – היו יוצאות אמהותיו של הקיסר לקראתו. ומשרו ליה הכי – ומשוררות לפניו לאמר: לשלם – נשיא עמו ומנהיג אומתו, אור המאיר, ברוך בואך לשלום!

טוחנת -- ברחים של יד. שפחה אחת – או כסף די קנות שפחה. בקתדרא – כסא כבוד, כלומר אינה עושה כלום. כופה – מכריח אותה. שעמום -- תמהון לב, שממון. המדיר – האוסר בנדר. כתבה – יוציאנה בגט ויתן מאתים זוז שהתחיב בעת נשואיה.

והניח אשה – וצריך לתת לה כתובתה. בעל חוב – מַלְוֶה. מִלְוָה – כסף שהלוה. לכושל שבהן – לחלש שבהן, והיא האשה שאין בכחה כל כך לטרוח ולבקש ולגבות כתובתה מנכסים אחרים.

צריכין שבועה, ואין היורשין צריכין שבועה.

הניח פרות תלושין מן הקרקע—כל הקודם בהן זכה בהן. זכתה אשה יותר על כתבתה, ובעל חוב יותר על חובו המותר— ר׳ טרפון אומר: ינתנו לכושל שבהן; ר׳ עקיבא אומר: אין מרחמין בדין, אלא ינתנו ליורשים, שכלן צריכין שבועה, ואין היורשין צריכין שבועה.

ד׳ מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו—חנן אומר: אבד את מעותיו. נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו: ישבע כמה הוציא ויטול. אמר ר׳ דוסא בן הרכינס כדבריהם. אמר ר׳ יוחנן בן זכאי: יפה אמר חנן: הניח מעותיו על קרן הצבי.

ה׳ מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרבים— הבנים יורשים והבנות יזונו; ובנכסים מועטין—הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים. אדמון אומר: בשביל שאני זכר הפסדתי? אמר ר׳ גמליאל. רואה אני את דברי אדמון.

שכלן צריכין שבועה– שכן הדין, שכל הבא לגבות מנכסי יתומים צריך להשבע. שלא גבה בחיי אביהם. **ואין היורשין צריכין שבועה**– אבל היורשים זוכים מיד, משמת אביהם בלי שביעה, ונמצא שהפקדון או המלוה ברשותם הם. ומן מטלטלי היתומים לא היו גובים חוב.

פרות תלושין–וכן הדין בשאר מטלטלין. **כל הקודם**- כל המקדים לתפוס שלו הם, ואם היורשים קדמו שלהם הן, ואין מוציאין מידם לשלם החוב, (ועכשיו משלמים החוב גם ממטלטלי היתומים). **יותר על כתבתה**– שתפסה הרבה יותר מהמגיע לה. **לכושל שבהן**– נותנין המותר לבעל חוב, שהוא הכושל, כלומר שהוא הפסיד כסף שהלוה, אבל היורשים לא הפסידו כלום; וכן אם תפס הב״ח יותר, נותנים המותר לאשה. **ינתנו ליורשין**- אף מה שתפס.

אבד- המפרנס אבד את מעותיו, שלא אמר לו הבעל: הלוני ואני אשלם; אבל אם הלוה את האשה חיב הבעל לשלם. **על קרן הצבי** – המפרנס הפסיד מעותיו, כמו שהיה מניח אותם על קרן הצבי, שנופלות במרוצתו ואיבדות.

ובנכסים מועטין– שאין בהם כדי ספוק הבנים והבנות עד שיתבגרו הבנות. **רואה אני**– רואה אני לנכוחים.

ו. הַטּוֹעֵן אֶת חֲבֵרוֹ כַּדֵּי שֶׁמֶן וְהוֹדָה בְּקַנְקַנִּים—אַדְמוֹן אוֹמֵר: הוֹאִיל וְהוֹדָה בְּמִקְצַת הַטַּעֲנָה יִשָּׁבֵעַ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֵין הוֹדָאָה מִמִּין הַטַּעֲנָה. אָמַר ר' גַּמְלִיאֵל: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן.

ז. הַפּוֹסֵק מָעוֹת לַחֲתָנוֹ וּפָשַׁט לוֹ אֶת הָרֶגֶל—תֵּשֵׁב עַד שֶׁיַּלְבִּין רֹאשָׁהּ. אַדְמוֹן אוֹמֵר: יְכוֹלָה הִיא שֶׁתֹּאמַר: אִלּוּ אֲנִי פָּסַקְתִּי לְעַצְמִי—אֵשֵׁב עַד שֶׁיַּלְבִּין רֹאשִׁי; עַכְשָׁיו שֶׁאַבָּא פָּסַק עָלַי, מָה אֲנִי יְכוֹלָה לַעֲשׂוֹת? אוֹ כְּנוֹס אוֹ פְּטוֹר! אָמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן.

ח. הַכֹּל מַעֲלִין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵין הַכֹּל מוֹצִיאִין. הַכֹּל מַעֲלִין לִירוּשָׁלַיִם וְאֵין הַכֹּל מוֹצִיאִין, אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים. נָשָׂא אִשָּׁה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְגֵרְשָׁהּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נוֹתֵן לָהּ מִמָּעוֹת א"י. נָשָׂא אִשָּׁה בְּא"י וְגֵרְשָׁהּ בְּקַפּוֹטְקִיָּא נוֹתֵן לָהּ מִמָּעוֹת א"י. נָשָׂא אִשָּׁה בְּקַפּוֹטְקִיָּא וְגֵרְשָׁהּ בְּא"י—נוֹתֵן לָהּ מִמָּעוֹת א"י. ר' שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: נוֹתֵן לָהּ מִמָּעוֹת קַפּוֹטְקִיָּא. נָשָׂא אִשָּׁה בְּקַפּוֹטְקִיָּא וְגֵרְשָׁהּ בְּקַפּוֹטְקִיָּא—נוֹתֵן לָהּ מִמָּעוֹת קַפּוֹטְקִיָּא.

ברייתא ב. תָּנוּ רַבָּנָן: הוּא אוֹמֵר לַעֲלוֹת, וְהִיא אוֹמֶרֶת שֶׁלֹּא

והודה בקנקנים—עפ"י דין תורה הטוען את רעהו והודה במקצת מן הטענה—חייב שבועה על החלק שכפר; ואם כפר הכל או שמודה במין אחר, שאינו ממין הטענה, למשל: טענו בחטים והודה לו בשעורים – פטור משבועה; וכאן שטען אותו כדי שמן והודה בקנקנים. ישבע—שזו היא הודאה במקצת וחיב שבועה.

את הרגל—השתמט מלשלם לו, כאלו אמר: טול אבק רגלי! שילבין ראשה—עד זקנה ושיבה. או פטור—או הכניסני לחופה או שלחני בגט ואנשא לאחר. וזהו רק בחתן לפני חפתו; אבל אחר נשואין אינו יכול לבגד באשתו, כשלא הכניבה לו מה שפסקה על עצמה.

הכל מעלין—כל אדם יכל להכריח כל בני ביתו לעלות לארץ ישראל, אפילו מעיר שרובה ישראל לעיר שרובה עכו"ם. מוציאין—מארץ ישראל לחו"ל. ואחד נשים—אפילו האשה יכולה להכריח בעלה להתישב בא"י; ואם ימאן – יוציאנה בגט ויתן כתובתה; וכשתמאן היא תפסיד כתובתה ותצא בגט בלי כתובה. קפוטקיא—שם מקום בקרבת א"י, ומעותיה גדולות ממעות א"י. ממעות א"י—כי כתובה היא רק מתקנת חכמים וע"כ הקלו בה לפרוע אותה במעות קטנות.

לַעֲלוֹת—כּוֹפִין אוֹתָהּ לַעֲלוֹת, וְאִם לָאו—תֵּצֵא בְּלֹא כְתֻבָּה. הִיא אוֹמֶרֶת לַעֲלוֹת, וְהוּא אוֹמֵר שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת—כּוֹפִין אוֹתוֹ לַעֲלוֹת, וְאִם לָאו—יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה.—הִיא אוֹמֶרֶת לָצֵאת, וְהוּא אוֹמֵר שֶׁלֹּא לָצֵאת—כּוֹפִין אוֹתָהּ שֶׁלֹּא לָצֵאת, וְאִם לָאו—תֵּצֵא בְּלֹא כְתֻבָּה.—הוּא אוֹמֵר לָצֵאת וְהִיא אוֹמֶרֶת שֶׁלֹּא לָצֵאת—כּוֹפִין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא לָצֵאת, וְאִם לָאו—יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה.

ג. תָּ"ר: לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲפִילוּ בְּעִיר שֶׁרֻבָּהּ נָכְרִים, וְאַל יָדוּר בְּחוּץ לָאָרֶץ וַאֲפִילוּ בְּעִיר שֶׁרֻבָּהּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַדָּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֱלוֹהַּ, וְכָל הַדָּר בְּחוּץ לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה): „לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים".

אָמַר ר' יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, אָמַר ר' יוֹחָנָן: כָּל הַמְהַלֵּךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻבְטָח לוֹ, שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא.

נְדָרִים.

משנה א. אַרְבָּעָה נְדָרִים הִתִּירוּ חֲכָמִים: נִדְרֵי זֵרוּזִין וְנִדְרֵי הֲבַאי וְנִדְרֵי שְׁגָגוֹת וְנִדְרֵי אֳנָסִין. נִדְרֵי זֵרוּזִין כֵּיצַד? הָיָה מוֹכֵר חֵפֶץ וְאָמַר: קוֹנָם שֶׁאֵינִי פּוֹחֵת לְךָ מִן הַסֶּלַע, וְהַלָּה אוֹמֵר: קוֹנָם שֶׁאֵינִי מוֹסִיף לְךָ עַל הַשֶּׁקֶל—שְׁנֵיהֶם רוֹצִין בִּשְׁלֹשָׁה דִינָרִים.

ב. נִדְרֵי הֲבַאי—אָמַר: קוֹנָם אִם לֹא רָאִיתִי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה כְּיוֹצְאֵי

התירו הכמים—לבלתי הפים אותה בלי התרת הכם, כי אינם נדרים כלל. זרוזין—שהנודר התכון בנדרו רק לזרז את חברו. הבאי—גוזמא. אונסין—אסונות. קונם—הריני אוסר דבר זה עלי, שאיני מוזיל לך מן הסלע, והוא ארבעה דינרים. שקל—הוא שני דינרים. כי כך היתה כונתם בנדרם; ומה שנדרו היה רק לזרז זה את זה, כי כן דרך התגרגים.

מִצְרָיִם. אִם לֹא רָאִיתִי נָחָשׁ כִּקְוֹרַת בֵּית הַבַּד.

ג. נִדְרֵי שְׁגָגוֹת — אִם אָכַלְתִּי וְאִם שָׁתִיתִי, וְנִזְכַּר שֶׁאָכַל וְשָׁתָה; שֶׁאֵינִי אוֹכֵל וְשֶׁאֵינִי שׁוֹתֶה, וְשָׁכַח וְאָכַל וְשָׁתָה.

ד. נִדְרֵי אוֹנָסִין — הִדִּירוֹ חֲבֵרוֹ שֶׁיֹּאכַל אֶצְלוֹ, וְחָלָה הוּא אוֹ שֶׁחָלָה בְנוֹ, אוֹ שֶׁעִכְּבוֹ נָהָר הֲרֵי אֵלּוּ נִדְרֵי אוֹנָסִין.

ה. קוֹנָם יַיִן שֶׁאֵינִי טוֹעֵם, שֶׁהַיַּיִן רַע לַמֵּעַיִם. אָמְרוּ לוֹ: וַהֲלֹא הַמְיֻשָּׁן יָפֶה לַמֵּעַיִם — הֻתַּר בַּמְיֻשָּׁן; וְלֹא בַמְיֻשָּׁן לְבַד הֻתַּר, אֶלָּא בְּכָל הַיַּיִן. קוֹנָם בָּצָל שֶׁאֵינִי טוֹעֵם, שֶׁהַבָּצָל רַע לַלֵּב. אָמְרוּ לוֹ: הֲלֹא הַכּוֹפְרִי יָפֶה לַלֵּב — הֻתַּר בְּכוֹפְרִי; וְלֹא בְכוֹפְרִי בִּלְבַד הֻתַּר אֶלָּא בְּכָל הַבְּצָלִים. מַעֲשֶׂה הָיָה וְהִתִּירוֹ ר׳ מֵאִיר בְּכָל הַבְּצָלִים.

סוֹטָה.

משנה א. בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ, שִׁמְשׁוֹן הָלַךְ אַחֲרֵי עֵינָיו, לְפִיכָךְ נִקְּרוּ פְלִשְׁתִּים אֶת עֵינָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים יז): „וַיֹּאחֲזוּהוּ פְלִשְׁתִּים וַיְנַקְּרוּ אֶת עֵינָיו“. אַבְשָׁלוֹם נִתְגָּאָה בִשְׂעָרוֹ, לְפִיכָךְ נִתְלָה בִשְׂעָרוֹ.

וְכֵן לְעִנְיַן הַטּוֹבָה: מִרְיָם הִמְתִּינָה לְמֹשֶׁה שָׁעָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר

כיוצאי מצרים — נדר כזה לא נדר הוא, ולא אמר כך אלא להגזים ולהפליג כדרך בני אדם. בית הבד — בית שבו עושים שמן.

נדרי שגגות — שנדר בשגגה, בטעות יאמר: ואם שתיתי — קונם עלי כבר זה אם אכלתי וכו׳. שאכל ושתה — הרי בשעת הנדר היה סבור, שלא אכל, לפיכך לאו נדר הוא.

שעכבו נהר — הנהר עבר על גדותיו ולא יכל לעבר, וכל אלו המה אסונות בלתי מצוים.

למעים — והוא השיב: אלו ידעתי זאת לא נדרתי. היין — כי זה נדר שגגות משום שהיין באמת טוב למעים. הכופרי — מין בצל קטן.

הלך אחרי עיניו — שבחר באשה פלשתית ולא נשא בת ישראל.

(שמות ב): „וַתֵּתַצַּב אֲחֹותֹו מֵרָחוֹק", לְפִיכָךְ נִתְעַכְּבוּ לָהּ יִשְׂרָאֵל שִׁבְעָה יָמִים בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב): „וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הֵאָסֵף מִרְיָם". יוֹסֵף זָכָה לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו, וְאֵין בְּאֶחָיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ. שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ׳): „וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו, מִי לָנוּ גָּדוֹל מִיּוֹסֵף שֶׁלֹּא נִתְעַסֵּק בּוֹ אֶלָּא מֹשֶׁה! מֹשֶׁה זָכָה בְּעַצְמוֹת יוֹסֵף, וְאֵין בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל מִמֶּנּוּ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, מִי גָּדוֹל מִמֹּשֶׁה שֶׁלֹּא נִתְעַסֵּק בּוֹ אֶלָּא הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד): „וַיִּקְבּוֹר אוֹתוֹ בַגַּי" — לֹא עַל מֹשֶׁה בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא עַל כָּל הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נח): „וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְיָ יַאַסְפֶךָ".

ב. בּוֹ בַּיּוֹם דָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא: „אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה׳ וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר", שֶׁאֵין תַּלְמוּד לוֹמַר „לֵאמֹר", וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר „לֵאמֹר"? מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹנִין אַחֲרָיו שֶׁל מֹשֶׁה עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר, כְּקוֹרִין אֶת הַהַלֵּל: „אָשִׁירָה לַה׳ כִּי גָאֹה גָּאָה", לְכָךְ נֶאֱמַר „לֵאמֹר". רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: כְּקוֹרִין אֶת „שְׁמַע" וְלֹא כְּקוֹרִין אֶת ה„הַלֵּל".

בּוֹ בַּיּוֹם דָּרַשׁ ר׳ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן הוֹרְקָנוֹס: לֹא עָבַד אִיּוֹב אֶת הַקָּבָּ"ה אֶלָּא מֵאַהֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לג): „הֵן יִקְטְלֵנִי — לוֹ אֲיַחֵל". וַעֲדַיִן הַדָּבָר שָׁקוּל—לוֹ אֲנִי מְצַפֶּה, אוֹ אֵינִי מְצַפֶּה—תַּלְמוּד לוֹמַר (שם כז): „עַד אֶגְוָע לֹא אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי"—מְלַמֵּד שֶׁמֵּאַהֲבָה עָשָׂה.— אָמַר ר׳ יְהוֹשֻׁעַ: מִי יְגַלֶּה עָפָר מֵעֵינֶיךָ ר׳ יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי! שֶׁהָיִיתָ

גדול ממנו—שהיה משנה לפרעה. אלא משה—הרי מדה כנגד מדה.

בו ביום—ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה לנשיא ונתנה רשות לכל להכנס לבידמ"ד. לומר לאמר—פרושו של „לאמר" כדברים האלה, וכאן כיון שכתוב „את השירה הזאת" מיותרת מלת „לאמר". ההלל—משה התחיל כל פסוק והם אחריו. שמע—כשליח צבור התחיל ב„שמע" וכל הצבור קורא אחריו, כך התחיל משה וכלם שרו אחריו. שקול— משקלו שוה, אינו מכריע לכאן ולכאן, כי אפשר לבאר בתמיה: לו איחל?

דּוֹרֵשׁ כָּל יָמֶיךָ, שֶׁלֹּא עָבַד אִיּוֹב אֶת הַמָּקוֹם אֶלָּא מִיִּרְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם א): „אִישׁ תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע”, וַהֲלֹא יְהוֹשֻׁעַ תַּלְמִיד תַּלְמִידְךָ לִמֵּד שֶׁמֵּאַהֲבָה עָשָׂה.

ג. אֵלּוּ נֶאֱמָרִין בְּכָל לָשׁוֹן: וִדּוּי מַעֲשֵׂר, וּקְרִיאַת שְׁמַע, וּתְפִלָּה, וּבִרְכַּת הַמָּזוֹן, וּשְׁבוּעַת הָעֵדוּת, וּשְׁבוּעַת הַפִּקָּדוֹן.

גמרא. קְרִיאַת שְׁמַע—מִנָּלָן? דִּכְתִיב (דברים ו): „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל”—בְּכָל לָשׁוֹן שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ.

תְּפִלָּה—רַחֲמֵי הִיא, כָּל הֵיכִי דְּבָעֵי—מְצַלֵּי.

— וּתְפִלָּה בְּכָל לָשׁוֹן? וְהָאָמַר רַב יְהוּדָה: לְעוֹלָם אַל יִשְׁאַל אָדָם צְרָכָיו בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּית, דְּאָמַר רַ׳ יוֹחָנָן: כָּל הַשּׁוֹאֵל צְרָכָיו בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּית, אֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִזְקָקִים לוֹ, לְפִי שֶׁאֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַכִּירִים בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי?

— לָא קַשְׁיָא: הָא בְּיָחִיד, הָא בְּצִבּוּר.

משנה ד. וְאֵלּוּ נֶאֱמָרִין בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: מִקְרָא בִכּוּרִים, וַחֲלִיצָה, בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת, בִּרְכַּת כֹּהֲנִים, וּבִרְכַּת כֹּהֵן גָּדוֹל, וּפָרָשַׁת הַמֶּלֶךְ,

---

תלמיד תלמידך—ר׳ יהושע תלמידו של ר׳ עקיבא, שהיה תלמידו של ריב״ז.

ודוי מעשר—דכתיב (דברים כו): „ואמרת לפני ה׳ אלהיך בערתי הקדש וגו׳”—בכל לשון שאתה אומר. ושבועת הפקדון—(ויקרא ה): „נפש כי תחטא... וכחש בעמיתו בפקדון”, ולמדים „תחטא” זו, מ„תחטא” האמור בשבועת העדות בגזרה שוה: מה שבועת העדות בכל לשון, אף שבועת הפקדון בכל לשון.

מנלן—מנין לנו שקריאת שמע בכל לשון.

מצלי—רחמים היא, ואינה צריכה ראיה מן התורה שמותרת בכל לשון, ובאותה הלשון שיודע לכון לבו—יתפלל.

והאמר—והלא אמר. נזקקים—נדרשים.

הא בצבור—יחיד לא יתפלל בארמית, אבל צבור יכול להתפלל בארמית שתפלת רבים נשמעת.

בכורים—„ארמי אובד אבי וגו׳” (דברים כו). וחליצה—„ככה יעשה לאיש וגו׳” (שם כה). ברכות וקללות, ברכת כהנים—מפירשים הלאה. וברכת כהן גדול—שמונה ברכות היה מברך אחר העבודה ביוה״כ כמו שמפורש ביומא (משנה יז). ופרשת המלך—מפורש הלאה.

וּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, וּמְשׁוּחַ מִלְחָמָה בְּשָׁעָה שֶׁמְּדַבֵּר אֶל הָעָם.

ה. בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת כֵּיצַד? כֵּיוָן שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן וּבָאוּ אֶל הַר גְּרִזִּים וְאֶל הַר עֵיבָל—שִׁשָּׁה שְׁבָטִים עָלוּ לְרֹאשׁ הַר גְּרִזִּים וְשִׁשָּׁה שְׁבָטִים עָלוּ לְרֹאשׁ הַר עֵיבָל, וְהַכֹּהֲנִים וְהָאָרוֹן עוֹמְדִים לְמַטָּה בָּאֶמְצַע. הַכֹּהֲנִים מַקִּיפִים אֶת הָאָרוֹן וְהַלְוִיִּם אֶת הַכֹּהֲנִים, וְכָל יִשְׂרָאֵל מִכָּאן וּמִכָּאן, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְכָל יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁפְטָיו עוֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן“.—הָפְכוּ פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי הַר גְּרִזִּים וּפָתְחוּ בִבְרָכָה: „בָּרוּךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה“, וְאֵלּוּ וָאֵלּוּ עוֹנִין: אָמֵן; הָפְכוּ פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי הַר עֵיבָל וּפָתְחוּ בִקְלָלָה: „אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה“, וְאֵלּוּ וָאֵלּוּ עוֹנִין: אָמֵן;—עַד שֶׁגּוֹמְרִין בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת. וְאַחַר כָּךְ הֵבִיאוּ אֶת הָאֲבָנִים וּבָנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְסָדוּהוּ בְסִיד, וְנָתְנוּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: „בַּאֵר הֵיטֵב“, וְנָטְלוּ אֶת הָאֲבָנִים וּבָאוּ וְלָנוּ בִמְקוֹמָן.

ו. בִּרְכַּת כֹּהֲנִים כֵּיצַד? בַּמְּדִינָה אוֹמְרִים אוֹתָהּ שָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת, וּבַמִּקְדָּשׁ בְּרָכָה אֶחָת; בַּמִּקְדָּשׁ אוֹמֵר. אֶת הַשֵּׁם כִּכְתָבוֹ, וּבַמְּדִינָה בְּכִנּוּיוֹ; בַּמְּדִינָה — כֹּהֲנִים נוֹשְׂאִים אֶת יְדֵיהֶם כְּנֶגֶד כִּתְפֵיהֶן, וּבַמִּקְדָּשׁ—עַל גַּבֵּי רָאשֵׁיהֶן, חוּץ מִכֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ מַגְבִּיהַּ אֶת יָדָיו לְמַעְלָה מִן הַצִּיץ, רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף כֹּהֵן גָּדוֹל מַגְבִּיהַּ אֶת יָדָיו לְמַעְלָה מִן הַצִּיץ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם“.

ע ג ל ה ע ר ו פ ה–ידינו לא שפכו... כפר לעמך וגו' (שם כא). ש מ ד ב ר א ל ה ע ם–כמפורש הלאה.

מ כ א ן ו מ כ א ן–מזה ומזה, על שני ההרים. ב ש ב ע י ם ל ש ו ן–כדי שיוכלו כל העמים להעתיקה וכל הרוצה ללמד יבא וילמד. ב מ ק ו מ ן–בגלגל.

ש ל ש ב ר כ ו ת–„יברכך ד' וישמרך“ והצבור היה עונה אמן וכן אחר כל פסוק, הרי ג' ברכות. ב ר כ ה א ח ת–במקדש לא היו עונים אמן ואין שום הפסק והרי רק ברכה אחת. ה ש ם כ כ ת ב ו–שם ה' היו מבטאים באותיותיו כמו שכתיב. ב כ נ ו י ו–כמו שאנו מבטאים. מ ן ה צ י ץ–מפני שהשם הקדש מפותח עליו.

ז. פָּרָשַׁת הַמֶּלֶךְ כֵּיצַד? מוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג, בַּשְּׁמִינִית בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, עוֹשִׂין לוֹ, לַמֶּלֶךְ, בִּימָה שֶׁל עֵץ בָּעֲזָרָה וְהוּא יוֹשֵׁב עָלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא): „מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד" וגו׳. חַזַּן הַכְּנֶסֶת נוֹטֵל סֵפֶר תּוֹרָה וְנוֹתְנָהּ לְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת, וְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת נוֹתְנָהּ לַסְּגָן, וְהַסְּגָן נוֹתְנָהּ לְכֹהֵן גָּדוֹל, וְכֹהֵן גָּדוֹל נוֹתְנָהּ לַמֶּלֶךְ, וְהַמֶּלֶךְ עוֹמֵד וּמְקַבֵּל, וְקוֹרֵא יוֹשֵׁב. אַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ עָמַד וְקִבֵּל, וְקָרָא עוֹמֵד — וְשִׁבְּחוּהוּ חֲכָמִים. וּכְשֶׁהִגִּיעַ לְ„לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי" (שם יז) — זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת. אָמְרוּ לוֹ: אַל תִּתְיָרֵא, אַגְרִיפַּס! אָחִינוּ אַתָּה! אָחִינוּ אָתָּה! — וְקוֹרֵא מִתְּחִלַּת „אֵלֶּה הַדְּבָרִים" עַד „שְׁמַע" וּ„שְׁמַע", „וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ", „עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר", „כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר" וּ„פָרָשַׁת הַמֶּלֶךְ", וּבְרָכוֹת וּקְלָלוֹת — עַד שֶׁגּוֹמֵר כָּל הַפָּרָשָׁה.

ח. מְשׁוּחַ מִלְחָמָה בְּשָׁעָה שֶׁמְּדַבֵּר אֶל הָעָם — בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הָיָה מְדַבֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ): „וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן" — זֶה כֹהֵן מְשׁוּחַ מִלְחָמָה; „וְדִבֶּר אֶל הָעָם" — בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ; „וְאָמַר אֲלֵהֶם: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל... עַל אֹיְבֵיכֶם" — וְלֹא עַל אֲחֵיכֶם, לֹא יְהוּדָה עַל שִׁמְעוֹן וְלֹא שִׁמְעוֹן עַל בִּנְיָמִין, שֶׁאִם תִּפְּלוּ בְיָדָם יְרַחֲמוּ עֲלֵיכֶם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"ב כח): „וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת וַיַּחֲזִיקוּ בַשִּׁבְיָה, וְכָל מַעֲרֻמֵּיהֶם הִלְבִּישׁוּ"... „וַיְבִיאוּם יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים אֵצֶל אֲחֵיהֶם" — עַל אוֹיְבֵיכֶם אַתֶּם הוֹלְכִים, שֶׁאִם תִּפְּלוּ בְיָדָם אֵין מְרַחֲמִין עֲלֵיכֶם. „אַל יֵרַךְ לְבַבְכֶם" —

במוצאי שביעית — חג הסכות שאחר שנת השמיטה בתחלת השנה השמינית. בימה — במה. חזן הכנסת — שמש. אגריפס — הוא היה מזרע הורדוס האדומי. זלגו עיניו דמעות — שהרי עפ"י תורה פסול הוא למלוכה. עד שמע — שב„ואתחנן" ודולג משם עד „והיה אם שמוע" שב„עקב" כי בשתי הברכות הללו יש קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצות ומשם הוא דולג עד „עשר תעשר" וקורא אותה, שאז זמן המעשרות. ופרשת המלך — „שום תשים עליך מלך".

בלשון הקדש — נאמר כאן „ודבר", ונאמר (שמות יט): „משה ידבר", מה שם בלשון הקדש אף כאן בלה"ק.

מִפְּנֵי צַהֲלַת סוּסִים וְצִחְצוּחַ חֲרָבוֹת; „אַל תִּירְאוּ" — מִפְּנֵי הֲגָפַת הַתְּרִיסִין וְשִׁפְעַת הַקַּלְגַּסִּין; „אַל תַּחְפְּזוּ" — מִקּוֹל קְרָנוֹת; „אַל תַּעַרְצוּ" — מִפְּנֵי קוֹל צְוָחוֹת; „כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַהוֹלֵךְ עִמָּכֶם" — הֵם בָּאִים בְּנִצְחוֹנוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם, וְאַתֶּם בָּאִים בְּנִצְחוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם; פְּלִשְׁתִּים בָּאוּ בְּנִצְחוֹנוֹ שֶׁל גָּלְיָת, מֶה הָיָה סוֹפוֹ? — לְסוֹף נָפַל בַּחֶרֶב וְהֵם נָפְלוּ עִמּוֹ; בְּנֵי עַמּוֹן בָּאוּ בְּנִצְחוֹנוֹ שֶׁל שׁוֹבַךְ — מֶה הָיָה סוֹפוֹ? לְסוֹף נָפַל בַּחֶרֶב וְהֵם נָפְלוּ עִמּוֹ; אֲבָל אַתֶּם — אִי אַתֶּם כֵּן. „כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַהוֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם" — זֶה מַחֲנֵה הָאָרוֹן.

ט. „וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר: מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ" — אֶחָד הַבּוֹנֶה בֵית הַתֶּבֶן, בֵּית הַבָּקָר, בֵּית הָעֵצִים, בֵּית הָאוֹצָרוֹת; אֶחָד הַבּוֹנֶה, וְאֶחָד הַלּוֹקֵחַ, וְאֶחָד הַיּוֹרֵשׁ, וְאֶחָד שֶׁנִּתַּן לוֹ בְּמַתָּנָה.

„וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ" וגו׳ — אֶחָד הַנּוֹטֵעַ כֶּרֶם, וְאֶחָד הַנּוֹטֵעַ חֲמִשָּׁה אִילָנֵי מַאֲכָל, וַאֲפִילוּ מֵחֲמֵשֶׁת מִינִין; אֶחָד הַנּוֹטֵעַ, וְאֶחָד הַמַּבְרִיךְ וְאֶחָד הַמַּרְכִּיב; וְאֶחָד הַלּוֹקֵחַ, וְאֶחָד הַיּוֹרֵשׁ, וְאֶחָד שֶׁנִּתַּן לוֹ בְּמַתָּנָה.

„וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה" — אֶחָד הַמְאָרֵס אֶת הַבְּתוּלָה, וְאֶחָד הַמְאָרֵס אֶת הָאַלְמָנָה, וַאֲפִילוּ שׁוֹמֶרֶת יָבָם, וַאֲפִילוּ שָׁמַע שֶׁמֵּת אָחִיו בַּמִּלְחָמָה — חוֹזֵר וּבָא לוֹ. — כָּל אֵלּוּ שׁוֹמְעִין דִּבְרֵי כֹהֵן מַעַרְכֵי מִלְחָמָה, וְחוֹזְרִין וּמְסַפְּקִין מַיִם וּמָזוֹן וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים.

וצהצוח — ברק, להב. תריסין — משק המגנים. הקלגסין — קול המון החיל. מקול קרנות — תרועת החצוצרות. מהנה הארון — הארון, שהלוחות מונחים בו, הלך עמם.

בית האוצרות — אסמי שמן או יין. הלוקח — הקונה בית חדש.

אילני מאכל — פחות מהמשה אילנות לא נקרא כרם. המבריך — כופף זמורה לתוך חפירה ומוציא ראשה. המרכיב — מושיב אילן בתיך אילן.

שומרת יבם — ממתינה ליבם שייבמה. במלחמה — בהיותו במלחמה שמע שמת אחיה. הדרכים — לפני חיל המהנה.

וְאֵלּוּ שֶׁאֵין חוֹזְרִין: הַבּוֹנֶה בֵּית שַׁעַר, אַכְסַדְרָה וּמִרְפֶּסֶת, הַנּוֹטֵעַ אַרְבָּעָה אִילָנֵי מַאֲכָל וַחֲמִשָּׁה אִילָנֵי סְרָק. ר׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף הַבּוֹנֶה בַּיִת עַל מְכוֹנוֹ לֹא הָיָה חוֹזֵר. ר׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף הַבּוֹנֶה בַּיִת לְבֵנִים בְּשָׁרוֹן לֹא הָיָה חוֹזֵר.

יא. וְאֵלּוּ שֶׁאֵין זָזִין מִמְּקוֹמָם: בָּנָה בַיִת וַחֲנָכוֹ, נָטַע כֶּרֶם וְחִלְּלוֹ, הַנּוֹשֵׂא אֶת אֲרוּסָתוֹ, הַכּוֹנֵס אֶת יְבִמְתּוֹ,—אֵינָם מְסַפְּקִין מַיִם וּמָזוֹן וְאֵינָם מְתַקְּנִים אֶת הַדְּרָכִים.

יב. „וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם" וגו׳—ר׳ עֲקִיבָא אוֹמֵר: „הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב"—כְּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמוֹד בְּקִשְׁרֵי הַמִּלְחָמָה וְלִרְאוֹת חֶרֶב שְׁלוּפָה. ר׳ יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב—זֶהוּ הַמִּתְיָרֵא מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, לְפִיכָךְ תָּלְתָה לוֹ הַתּוֹרָה אֶת כָּל אֵלּוּ, שֶׁיַּחֲזוֹר בִּגְלָלָן.

„וְהָיָה כְּכַלּוֹת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם" וּבַעֲקֵבוֹ שֶׁל עָם, מַעֲמִידִין זְקִיפִין לִפְנֵיהֶם וַאֲחֵרִים—מֵאֲחוֹרֵיהֶם, וְכַשִּׁילִין שֶׁל בַּרְזֶל בִּידֵיהֶן, וְכָל הַמְבַקֵּשׁ לַחֲזוֹר הָרְשׁוּת בְּיָדָן לְקַפֵּחַ אֶת שׁוֹקָיו, שֶׁתְּחִלַּת נִיסָה—נְפִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ד): „נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וְגַם מַגֵּפָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר (לא): „וַיָּנֻסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים".

בית שער—חדר לשוער. אכסדרה—פָאֲרהויז, сѣни. ומרפסת—ווערַאנדא, веранда. אילני סרק—שאינם עושים פרי. מכונו—שסתרו וחזר ובנאו. לא היה חוזר—על אדמת שרון אין בנין של לבנים מתקים. שאין זזין ממקומם—אינם מחויבים לצאת ממקומם למערכת המלחמה. הכונס—האוסף, כלומר המיבם.

בקשרי המלחמה—בהתקשרות והתאבקות הלוחמים יחדו. את כל אלו—את הבונה, והנוטע וכו׳ שיחזור בגללן ולא יאמרו כי מן העברות הוא חוזר ולא יתביש.

ובעקבו של עם—בסוף המחנה. זקיפין—גבורים. מאחוריהם—מאחורי המחנה מעמידים זקיפים אדרים, להפיח רוח גבורה בלב הנחשלים. לקפח—לקצץ. נפילה—התחלת ניסה אם גם לא ניסה גמורה גורמת לנפילה גמורה.

יג. בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת; אֲבָל בְּמִלְחֶמֶת מִצְוָה — הַכֹּל יוֹצְאִין, אֲפִילוּ חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ. אָמַר רַ׳ יְהוּדָה: בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים: בְּמִלְחֶמֶת מִצְוָה, אֲבָל בְּמִלְחֶמֶת חוֹבָה — הַכֹּל יוֹצְאִין אֲפִילוּ חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ.

יד. בְּפוּלְמוּס שֶׁל אַסְפַּסְיָנוּס גָּזְרוּ עַל עַטְרוֹת חֲתָנִים וְעַל הָאֵרוּסִין. בְּפוּלְמוּס שֶׁל טִיטוּס גָּזְרוּ עַל עַטְרוֹת כַּלָּה, וְשֶׁלֹּא יְלַמֵּד אָדָם אֶת בְּנוֹ יְוָנִית. בְּפוּלְמוּס הָאַחֲרוֹן גָּזְרוּ, שֶׁלֹּא תֵצֵא הַכַּלָּה בְּאַפִּרְיוֹן בְּתוֹךְ הָעִיר.

בריתא א. תָּ״רַ: „אֲשֶׁר בָּנָה״, „אֲשֶׁר נָטַע״, „אֲשֶׁר אֵרַשׂ״ — לִמְּדָה תוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיִּבְנֶה אָדָם בַּיִת, וְיִטַּע כֶּרֶם, וְאַחַר כָּךְ יִשָּׂא אִשָּׁה. וְאַף שְׁלֹמֹה אָמַר בְּחָכְמָתוֹ (משלי כד): „הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ, וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ, אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ״, הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ — זֶה בַּיִת, וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ — זֶה כֶּרֶם, אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ — זוֹ אִשָּׁה. דָּבָר אַחֵר: הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ — זֶה מִקְרָא, וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ — זֶה מִשְׁנָה, אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ — זֶה גְּמָרָא. דָּבָר אַחֵר: הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ — זֶה מִקְרָא וּמִשְׁנָה, וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ — זֶה גְּמָרָא, אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ — אֵלּוּ מַעֲשִׂים טוֹבִים.

משנה טו. עֶגְלָה עֲרוּפָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: „כִּי יִמָּצֵא

במה דברים אמורים — שחוזרין או שאין זזין ממקומן. במלחמת הרשות — מלחמה בעמים הרחוקים. במלחמת מצוה — מלחמת הכנענים ועמלק. במלחמת חובה — אותה המלחמה שקרא תנא קמא „רשות״ קורא ר׳ „מצוה״, ואותה המלחמה שקוראה ת״ק „מצוה״ — קוראה ר״י חובה.

אספסינוס — במלחמת אספסינוס, כשצר על ירושלים. עטרות חתנים — גזרו שלא לענד את החתן בעטרת פרחים. הארוסין — מין פעמון, שהיו משמיעים בו את החתן. של טיטוס — שאז גברה הצרה גזרו אף על וכו׳. יונית — לא שפת יונית, אלא חכמת יונית, שפת רמזים וחידות. בפולמוס האחרון — של אנדרינוס.

אשר אֵרש — הקדימה התורה בנין בית, ואח״כ נטיעת כרם, ואח״כ ארושי אשה. זו אשה — שהיא גברת הבית.

בלשון הקדש — דברו הזקנים: „ידינו לא שפכו״, ודברי הכהנים: „כפר לעמך

חָלָל בָּאֲדָמָה וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ". שְׁלשָׁה מִבֵּית־דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם הָיוּ יוֹצְאִין; רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: חֲמִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: „זְקֵנֶיךָ" — שְׁנַיִם, וְ„שֹׁפְטֶיךָ" — שְׁנַיִם, וְאֵין בֵּית־דִּין שָׁקוּל מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶן עוֹד אֶחָד.

טז. מִשֶּׁרַבּוּ הָרוֹצְחָנִין בָּטְלָה עֶגְלָה עֲרוּפָה.

מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם בָּטְלוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז): „אֵין אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי".

יז. מִשֶּׁבָּטְלָה סַנְהֶדְרִין—בָּטֵל הַשִּׁיר מִבֵּית הַמִּשְׁתָּאוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה): „בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יָיִן".

מִשֶּׁמֵּתוּ נְבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים בָּטְלוּ אוּרִים וְתֻמִּים.

מִשֶּׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ — בָּטֵל הַשָּׁמִיר וְנֹפֶת צוּפִים וּפָסְקוּ אַנְשֵׁי אֲמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב): „הוֹשִׁיעָה יְיָ כִּי גָמַר חָסִיד, כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים".—רַ' שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר מִשּׁוּם רַ' יְהוֹשֻׁעַ: מִיּוֹם שֶׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין יוֹם שֶׁאֵין בּוֹ קְלָלָה, וְלֹא יָרַד הַטַּל לִבְרָכָה, וְנִטַּל טַעַם הַפֵּרוֹת. רַ' יוֹסֵי אוֹמֵר: אַף נִטַּל שׁוֹמֶן הַפֵּרוֹת.

יח. מִשֶּׁמֵּת רַ' מֵאִיר בָּטְלוּ מוֹשְׁלֵי מְשָׁלִים.

מִשֶּׁמֵּת בֶּן עַזַּאי בָּטְלוּ הַשַּׁקְדָנִים.

ישראל" נאמר בלשון הקדש, ובגמרא למדים זה מגזרה שוה. יוצאין – למדוד אל העיר הקרובה אל החלל. ואין בית־דין שקול – אין מושיבין ב"ד במספר זוגות שיוכלו להתחלק בדעותיהם במספר שוה, אלא במספר שצד אחד יכריע ברוב דעותיו.

עגלה ערופה – כי הרוצחים היו ידועים, ואין מביאים עגלה ערופה רק כאשר „לא נודע מי הכהו".

האשכלות – איש שהכל בו, תורה, חכמה ומדות טובות.

נביאים הראשונים – כל הנביאים חוץ מחגי זכריה ומלאכי נקראים „ראשונים".

אורים ותמים – כח אורים ותמים להגיד עתידות.

השמיר – מין תילעת שסגולתה לבקוע כל דבר קשה, ובה פתחו אבני האפוד

ונופת צופים – מין דבש יקר.

מִשֶּׁמֵּת בֶּן זוֹמָא בָּטְלוּ הַדַּרְשָׁנִים.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ יְהוֹשֻׁעַ פָּסְקָה טוֹבָה מִן הָעוֹלָם.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בָּא גוֹבַאי וְרַבּוּ צָרוֹת.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה פָּסַק הָעֹשֶׁר מִן הַחֲכָמִים.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ עֲקִיבָא בָּטֵל כְּבוֹד הַתּוֹרָה.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא בָּטְלוּ אַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ יוֹסֵי קַטְנוּתָא פָּסְקוּ חֲסִידִים. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ „קַטְנוּתָא״? שֶׁהָיָה קַטְנוּתָן שֶׁל חֲסִידִים.

מִשֶּׁמֵּת רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי בָּטֵל זִיו הַחָכְמָה.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן בָּטֵל כְּבוֹד הַתּוֹרָה וּמֵתָה טָהֳרָה וּפְרִישׁוּת.

מִשֶּׁמֵּת רַ׳ יִשְׁמָעֵאל בֶּן פִּאָבִי בָּטֵל זִיו הַכְּהֻנָּה.

מִשֶּׁמֵּת רַבִּי בָּטְלָה עֲנָוָה וְיִרְאַת חֵטְא.

יט. רַ׳ פִּינְחָס בֶּן יָאִיר אוֹמֵר: מִשֶּׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בּוֹשׁוּ חֲבֵרִים וּבְנֵי חוֹרִין וְחָפוּ רֹאשָׁם, וְנִדַּלְדְּלוּ אַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, וְגָבְרוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעַ וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן, וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ וְאֵין שׁוֹאֵל, עַל מִי לָנוּ לְהִשָּׁעֵן? עַל אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

רַ׳ אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר: מִיּוֹם שֶׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שָׁרוּ חַכִּימַיָּא לְמֶהֱוֵי כְּסָפְרַיָּא, וְסָפְרַיָּא כְּחַזָּנַיָּא, וְחַזָּנַיָּא כְּעַמָּא דְאַרְעָא,

---

גובאי – מין ארבה.

בטל כבוד התורה – ובבריתא: משמת ר׳ עקיבא בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעינות החכמה.

קטנותן של חסידים – בימיו התחילו החסידים להתמעט.

בטל זיו החכמה – כי הוא ידע חכמות אחרות המוסיפות זיו והדר לתורה.

חברים – תלמידי חכמים. ונדלדלו – נתדלדלו ונתמעטו. ואין שואל – אין יורש כלים לישראל ואין מבקש רחמים עליהם ואין שואל בשלומם.

כספריא – התחילו החכמים להיות כמלמדי תינוקות. כחזניא – כשמשי הצבור.

וְעַמָּא דְאַרְעָא אָזְלָא וְדַלְדְּלָה, וְאֵין שׁוֹאֵל וְאֵין מְבַקֵּשׁ—עַל מִי יֵשׁ לְהִשָּׁעֵן? עַל אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם!

בְּעִקְּבוֹת מְשִׁיחָא חֻצְפָּה יִסְגֵּא וְיֹקֶר יַאֲמִיר. הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהַיַּיִן בְּיֹקֶר, וְהַמַּלְכוּת תֵּהָפֵךְ לְמִינוּת וְאֵין תּוֹכֵחָה. בֵּית וַעַד יִהְיֶה לְחֶרְפָּה וְהַגָּלִיל יֶחֱרַב, וְהַגַּבְלָן יִשּׁוֹם, וְאַנְשֵׁי הַגְּבוּל יְסוֹבְבוּ מֵעִיר לְעִיר וְלֹא יְחוֹנָנוּ. וְחָכְמַת סוֹפְרִים תִּסְרַח וְיִרְאֵי חֵטְא יִמָּאֲסוּ, וְהָאֱמֶת תְּהֵא נֶעְדֶּרֶת. נְעָרִים פְּנֵי זְקֵנִים יַלְבִּינוּ, זְקֵנִים יַעַמְדוּ מִפְּנֵי קְטַנִּים. בֵּן מְנַבֵּל אָב, בַּת קָמָה בְאִמָּהּ, כַּלָּה—בַּחֲמוֹתָהּ. אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ. פְּנֵי הַדּוֹר כִּפְנֵי הַכֶּלֶב. הַבֵּן אֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ מֵאָבִיו. וְעַל מִי יֵשׁ לָנוּ לְהִשָּׁעֵן? עַל אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

כ. רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר אוֹמֵר: זְרִיזוּת מְבִיאָה לִידֵי נְקִיּוּת, וּנְקִיּוּת מְבִיאָה לִידֵי טָהֳרָה, וְטָהֳרָה מְבִיאָה לִידֵי פְּרִישׁוּת, וּפְרִישׁוּת מְבִיאָה לִידֵי קְדוּשָּׁה, וּקְדוּשָּׁה מְבִיאָה לִידֵי עֲנָוָה, וַעֲנָוָה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת חֵטְא, וְיִרְאַת חֵטְא מְבִיאָה לִידֵי חֲסִידוּת, וַחֲסִידוּת מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְחִיַּת הַמֵּתִים, וּתְחִיַּת הַמֵּתִים בָּאָה עַל יַד אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב, אָמֵן!

בריתא ב. תָּנוּ רַבָּנָן: מִשֶּׁמֵּתוּ חַגַּי, זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי נִסְתַּלְּקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן הָיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁין בְּבַת־קוֹל, שֶׁפַּעַם אַחַת הָיוּ מְסֻבִּין בַּעֲלִיַּת בֵּית גּוּרְיָא בִּירִיחוֹ, נָתְנָה עֲלֵיהֶם בַּת קוֹל מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמְרָה: יֵשׁ בָּכֶם אָדָם שֶׁרָאוּי שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עָלָיו, אֶלָּא שֶׁאֵין דּוֹרוֹ רָאוּי לְכָךְ. נָתְנוּ עֵינֵיהֶם בְּהִלֵּל הַזָּקֵן. וּכְשֶׁמֵּת—הִסְפִּידוּהוּ: הִי חָסִיד! הִי עָנָיו, תַּלְמִידוֹ שֶׁל עֶזְרָא!

ודלדלה – ועמי הארץ הולכים ומתדלדלים.

יאמיר – לפני ביאת המשיח תגדל העזות והיוקר יגדל (מהיר הצרכים ירבה). למינות – לכפירה, כחש באמונה. בית ועד – בית ועד חכמים. והגליל – ארץ תלמידי חכמים. והגבלן – עיר תלמידי חכמים. ואנשי הגבול – החכמים העושים כיג לתורה.

ושוב פעם אחת היו מסבין בעליה ביבנה. נתנה עליהם בת־קול מן השמים ואמרה להם: יש בכם אדם אחד, שראוי שתשרה שכינה עליו, אלא שאין דורו זכאי לכך. נתנו עיניהם בשמואל הקטן. וכשמת הספידוהו: הי עניו! הי חסיד תלמידו של הלל! — ואף הוא אמר בשעת מיתתו:

„שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא, ושאר עמא לביזא; ועקן סגיאין עתידין למיתי על עמא".

ואף על ר' יהודה בן בבא בקשו לומר: „הי חסיד, הי עניו!" אלא שנטרפה שעה, שאין מספידין על הרוגי מלכות.

ג. משרבו בעלי הנאה, נתעותו הדינין ונתקלקלו המעשים, ואין נוח בעולם.

משרבו רואי פנים בדין, בטל „לא תגורו", ופסק „לא תכירו" (דברים לא): ופרקו על שמים, ונתנו עליהם על בשר ודם.

משרבו לוחשי לחישות בדין — רבה חרון־אף בישראל, ונסתלקה השכינה, משום שנאמר (תהלים פב): „בקרב אלהים ישפוט".

משרבו „אחרי בצעם לבם הולך" — רבו „האומרים לרע — טוב ולטוב — רע".

משרבו האומרים לרע — טוב ולטוב — רע, רבו „הוי הוי" בעולם.

משרבו מושכי הרוק — רבו הזחוחים ונתמעטו התלמידים, והתורה חוזרת על לומדיה.

לחרבא – שמעון וישמעאל להרב. וחברוהי לקטלא – וחבריו להרג. לביזא – ושאר העם לבז. למיתי על עמא – וצרות גדולות לבא על העם.

הרוגי מלכות – מפני אימת המלכות.

לחישות – טוענין בבתי המשפט המתלחשים עם הדינין.

הרוק – מורידים רירם בנחת משונה מחמת גאוה. חוזרת – מחזרת ומבקשת.

מִשֶּׁרַבּוּ הַיְהִירִים — הִתְחִילוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְהִנָּשֵׂא לַיְהִירִים, שֶׁאֵין דּוֹרֵנוּ רוֹאֶה אֶלָּא לְפָנִים.

מִשֶּׁרַבּוּ מַטִּילֵי מְלַאי עַל בַּעֲלֵי בָתִּים — רָבָה הַשֹּׁחַד וְהַטָּיַת מִשְׁפָּט וּפָסְקָה טוֹבָה.

מִשֶּׁרַבּוּ מְקַבְּלֵי טוֹבוֹתֶיךָ וּמַחֲזִקֵי טוֹבוֹתֶיךָ — רַבּוּ „אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה"; שְׁפָלִים הֻגְבְּהוּ וְהַגְּבוֹהִים הֻשְׁפְּלוּ וּמַלְכוּתָא אָזְלָא וְנָוְלָא.

מִשֶּׁרַבּוּ צָרֵי עַיִן וְטוֹרְפֵי טֶרֶף — רַבּוּ מְאַמְּצֵי הַלֵּב וְקוֹפְצֵי יָדַיִם מִלְּהַלְווֹת, וְעָבְרוּ עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים טו): „הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל" וגו'.

מִשֶּׁרַבּוּ מְקַבְּלֵי מַתָּנוֹת — נִתְמַעֲטוּ הַיָּמִים וְנִתְקַצְּרוּ הַשָּׁנִים, דִּכְתִיב (משלי טו): „וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה".

מִשֶּׁרַבּוּ זְחוּחֵי הַלֵּב — רַבּוּ מַחֲלוֹקוֹת בְּיִשְׂרָאֵל.

מִשֶּׁרַבּוּ תַלְמִידֵי שַׁמַּאי וְהִלֵּל שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ כָּל צָרְכָּן — רַבּוּ מַחֲלוֹקוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וְנַעֲשֵׂית תּוֹרָה כִּשְׁתֵּי תוֹרוֹת.

גִּטִּין.

משנה א. כָּל גֵּט שֶׁנִּכְתַּב שֶׁלֹּא לְשֵׁם אִשָּׁה — פָּסוּל: כֵּיצַד? הָיָה עוֹבֵר בַּשּׁוּק, וְשָׁמַע קוֹל סוֹפְרִים מַקְרִין: אִישׁ פְּלוֹנִי מְגָרֵשׁ

מטילי מלאי — הדינים מטילים סחורתם על בעלי הבתים הסוחרים להוציאם לשוק המסחר.

ומחזקני טובותיך — דינים מקבלים ומחזיקי טובה לנותנים. ונולא — מלכות ישראל הולכת ומתגוללת.

זחוחי הלב — גאותנים שאינם מדקדקים בתורת רבם וסומכים על בינתם.

כל צרכן — שלא שמשו רבותיהם כל צרכן ולא העמיקו בלמודיהם.

כל גט — ספר כריתות שנותן הבעל לאשתו שתצא מביתו. פסול — שנאמר (דברים כ"ד): „וכתב לה" — לשמה, לשם האשה המגורשת. מקרין — הסופרים מקריאים את תלמידיהם

אֶת פְּלוֹנִית מִמְּקוֹם פְּלוֹנִי, וְאָמַר: זֶה שְׁמִי וְזֶה שֵׁם אִשְׁתִּי — פָּסוּל לְגָרֵשׁ בּוֹ. יָתֵר מִכֵּן: כָּתַב לְגָרֵשׁ בּוֹ אֶת אִשְׁתּוֹ וְנִמְלַךְ, מְצָאוֹ בֶּן עִירוֹ וְאָמַר לוֹ: שְׁמִי כִּשְׁמְךָ, וְשֵׁם אִשְׁתִּי כְּשֵׁם אִשְׁתְּךָ — פָּסוּל לְגָרֵשׁ בּוֹ. יָתֵר מִכֵּן: הָיוּ לוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים וּשְׁמוֹתֵיהֶן שָׁוִין, כָּתַב לְגָרֵשׁ בּוֹ אֶת הַגְּדוֹלָה, לֹא יְגָרֵשׁ בּוֹ אֶת הַקְּטַנָּה. יָתֵר מִכֵּן: אָמַר לַלַּבְלָר: כְּתוֹב לְאֵיזוֹ שֶׁאֶרְצֶה אֲגָרֵשׁ — פָּסוּל לְגָרֵשׁ בּוֹ.

ב. הַכּוֹתֵב טוֹפְסֵי גִטִּין, צָרִיךְ שֶׁיַּנִּיחַ מְקוֹם הָאִישׁ וּמְקוֹם הָאִשָּׁה וּמְקוֹם הַזְּמָן. שִׁטְרֵי מִלְוֶה — צָרִיךְ שֶׁיַּנִּיחַ מְקוֹם הַמַּלְוֶה, מְקוֹם הַלֹּוֶה, מְקוֹם הַמָּעוֹת, מְקוֹם הַזְּמָן. שִׁטְרֵי מִקָּח — צָרִיךְ שֶׁיַּנִּיחַ מְקוֹם הַלּוֹקֵחַ, וּמְקוֹם הַמּוֹכֵר, וּמְקוֹם הַמָּעוֹת, וּמְקוֹם הַשָּׂדֶה, וּמְקוֹם הַזְּמָן, מִפְּנֵי הַתַּקָּנָה. רַבִּי יְהוּדָה פּוֹסֵל בְּכֻלָּן. ר׳ אֱלִיעֶזֶר מַכְשִׁיר בְּכֻלָּן, חוּץ מִגִּטֵּי נָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְכָתַב לָהּ“ — לִשְׁמָהּ.

ג. שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן פְּרָטָא לִפְנֵי חֲכָמִים וְקִיְּמוּ אֶת דְּבָרָיו: עַל עִיר שֶׁהִקִּיפוּהָ כַּרְקוֹם, וְעַל הַסְּפִינָה הַמִּטָּרֶפֶת בַּיָּם, וְעַל הַיּוֹצֵא לִדּוֹן שֶׁהֵן בְּחֶזְקַת קַיָּמִין. אֲבָל עִיר שֶׁכְּבָשׁוּהָ כַּרְקוֹם, וּסְפִינָה שֶׁאָבְדָה בַיָּם, וְהַיּוֹצֵא לֵהָרֵג — נוֹתְנִים

נוסח גט לדוגמא להתלמד. לגרש בו — שלא נכתב לשם גט. ונמלך — ונמלך שלא לגרש. לגרש בו — אעפ״י שנכתב לשם גט, אלא שלא לשם איש זה ואשה זו — פסול. הקטנה — אעפ״י שנכתב לשם אדם זה אלא שלא לשם אשה זו — פסול. ללבלר — לסופר. לגרש בו — אעפ״י שכיון גם לזאת, אך כיון שלא הוברר בשעת הכתיבה איזו אשה הפץ הוא לגרש — פסול.

טופסי גטין — סופר המזמין טופסי גטין, שיהיו מזומנים למי שירצה לקנותם (טופס פֹאָרם, форма)· ומקום הזמן — ואח״כ כשיבאו לקנות ימלא את השמות לשמם. מפני התקנה — התר כתיבת טופסים הוא מפני תקנת הסופרים, שיוכל להזמין גטין בכל עת פנויה. פוסל בכלן — חושש הוא, שמא מכתיבת הטופס יבא גם לכתיבת התורף (מקום השמות והזמן), ושטרי מלוה ומקח אסור, שהוששים שמא אם נתיר שטרות אחרים יבא לידי כתיבת גטי נשים, שאסורם מפורש בתורה: (וכתב לה — לשמה).

כרקום — מצור. המטרפת — מתלבטת בין הגלים. לדון — בדיני נפשות. קימין — חושבים אותם שהם היים לכל הדינים.

עֲלֵיהֶם חֻמְרֵי חַיִּים וְחֻמְרֵי מֵתִים: בַּת יִשְׂרָאֵל לְכֹהֵן וּבַת כֹּהֵן לְיִשְׂרָאֵל לֹא תֹאכַל בַּתְּרוּמָה.

ה. וְאֵלּוּ דְבָרִים אָמְרוּ מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם: כֹּהֵן קוֹרֵא רִאשׁוֹן, וְאַחֲרָיו לֵוִי וְאַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. מְעָרְבִין בְּבַיִת יָשָׁן מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. בּוֹר שֶׁהוּא קָרוֹב לָאַמָּה מִתְמַלֵּא רִאשׁוֹן מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. מְצוּדוֹת חַיּוֹת וְעוֹפוֹת וְדָגִים יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם גָּזֵל מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. רַ׳ יוֹסֵי אוֹמֵר: גָּזֵל גָּמוּר. מְצִיאַת חֵרֵשׁ, שׁוֹטֶה וְקָטָן יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם גָּזֵל מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. רַ׳ יוֹסֵי אוֹמֵר: גָּזֵל גָּמוּר. עָנִי הַמְנַקֵּף בְּרֹאשׁ הַזַּיִת, מַה שֶּׁתַּחְתָּיו גָּזֵל — מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר; גָּזֵל גָּמוּר. אֵין מְמַחִין בְּיַד עֲנִיֵּי עו״ג בְּלֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה — מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם.

קִדּוּשִׁין.

משנה א. כָּל מִצְוַת הַבֵּן עַל הָאָב — אֲנָשִׁים חַיָּבִים וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת; וְכָל מִצְוַת הָאָב עַל הַבֵּן — אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים

לכהן — אם כהן היה האיש ואשתו בת ישראל, חושבים אותו למת ואסורה לאכול בתרומה. לישראל — אם ישראל היה ואשתו בת כהן, חושבים אותו לחי, „ובת כהן כי תהיה לאיש זר בתרומת לא תאכל"; וכן מחמירים תמיד.

מפני דרכי שלום — כדי שלא יבואו לידי מריבה, זה אומר: אני אקרא ראשון וזה — אני ראשון, לכן תקנו סדר זה. מערבין בבית ישן — מניחין דפת של ערוב הצרות בבית שמניחין בו תמיד. דרכי שלום — שלא יחשדו בב, שהם מטלטלין בלי ערוב, מאחר שאינו במקומו הרגיל. לאמה — אמת המים, שממנה מספיקין מים לכל הבורות להשקות מהם חשדות. משום גזל — שאסור לגזול הנצוד במצילה, אף שמן התורה אין בזה משום גזל. משום גזל — אסור לגזול את מציאתם, אף שמן התורה אינם זוכים במציאתם. המנקף — החותך הזיתים. שתחתיו — כל הזיתים שנפלו. גזל גמור — טעם דר׳ יוסי בכלם, שעשו מפני דרכי שלום את שאינו זוכה כזוכה. ממחין — אין מוחין בהם, אין מונעים אותם מקחת לקט וכו׳.

כל מצות הבן — מצוה המוטלת על האב לעשות לבנו, למשל למוד תורה ואמנות. פטורות — האב חיב והאם פטורה. וכל מצות האב — המוטלת על הבן לעשות לאביו, למשל, לפרנסו, לכבדו.

חַיָּבִים. וְכָל מִצְוַת־עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמָן גְּרָמָא — אֲנָשִׁים חַיָּבִים וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת, וְכָל מִצְוַת־עֲשֵׂה שֶׁלֹּא הַזְּמָן גְּרָמָא — אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִים. וְכָל מִצְוַת לֹא־תַעֲשֶׂה—בֵּין שֶׁהַזְּמָן גְּרָמָא בֵּין שֶׁלֹּא הַזְּמָן גְּרָמָא—אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִים, חוּץ מִ„בַּל תַּשְׁחִית" וּ„בַל תַּקִּיף" וּ„בַל תִּטַּמֵּא" לְמֵתִים.

בריתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: הָאָב חַיָּב בִּבְנוֹ לְמוּלוֹ, וְלִפְדּוֹתוֹ, וּלְלַמְּדוֹ תּוֹרָה, וּלְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה, וּלְלַמְּדוֹ אֻמָּנוּת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף לְהַשִּׁיטוֹ בַּמַּיִם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁאֵינוֹ מְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ אֻמָּנוּת — מְלַמְּדוֹ לִסְטוּת? לִסְטוּת סַלְקָא דַעְתָּךְ? — אֶלָּא כְּאִלּוּ מְלַמְּדוֹ לִסְטוּת.

ב. ת"ר: הוּא לִלְמוֹד וּבְנוֹ לִלְמוֹד — הוּא קוֹדֵם לִבְנוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם בְּנוֹ זָרִיז וּמְמֻלָּח וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ — בְּנוֹ קוֹדְמוֹ.

ג. ת"ר: „וְשַׂמְתֶּם"—סַם תָּם, נִמְשְׁלָה תוֹרָה כְּסַם חַיִּים, מָשָׁל לְאָדָם, שֶׁהִכָּה אֶת בְּנוֹ מַכָּה גְדוֹלָה, וְהִנִּיחַ לוֹ רְטִיָּה עַל מַכָּתוֹ וְאָמַר לוֹ: בְּנִי, כָּל זְמַן שֶׁרְטִיָּה זוֹ עַל מַכָּתְךָ—אֱכוֹל מַה שֶּׁהֲנָאָתְךָ, וּשְׁתֵה מַה שֶּׁהֲנָאָתְךָ, וּרְחַץ בֵּין בְּחַמִּין בֵּין בְּצוֹנֵן — וְאֵין אַתָּה מִתְיָרֵא; וְאִם אַתָּה מַעֲבִירָהּ — הֲרֵי הִיא מַעֲלָה נוֹמֵי. כָּךְ הַקָּבָּ"ה אָמַר לָהֶם, לְיִשְׂרָאֵל: בָּנַי, בָּרָאתִי יֵצֶר הָרָע וּבָרָאתִי לוֹ תּוֹרָה

חיבים – שהאדם מחויב לעשותה בזמן מוגבל, למשל. סכה, לולב ושופר. מצות עשה – למשל, מפני שיבה תקום. שלא הזמן גרמא – שחויבה בכל זמן, למשל, גמילות חסדים וצדקה. מצות לא תעשה – למשל „לא תגנוב". מבל תשחית – בל תשחית פאת זקנך. ובל תקיף – פאת הראש. ובל תטמא למתים – בבת כהן, שמותרת להטמא למת.

מלמדו לסטות – גזלנות, כיון שאין בידו אומנות להתפרנס בה ילסטם את הבריות.

הוא קודם לבנו – אם אין היכלת בידו שילמדו שניהם. וממלח – חריף ומתוקן.

ושמתם – „ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (דברים יא). רטיה – פּלאַסטער пластырь. נומי – בשר חי.

תַּבְלִין, וְאִם אַתֶּם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה—אֵין אַתֶּם נִמְסָרִים בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד): „הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב — שְׂאֵת“. וְאִם אֵין אַתֶּם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה—אַתֶּם נִמְסָרִים בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: „לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ; וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ“. וְאִם אַתָּה רוֹצֶה—אַתָּה מוֹשֵׁל בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ“.

משנה ב. כָּל מִצְוָה שֶׁהִיא תְּלוּיָה בָּאָרֶץ, אֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא בָּאָרֶץ, וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בָּאָרֶץ נוֹהֶגֶת בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּ"לָ, חוּץ מִן הָעָרְלָה וּכְלָאִים. רַ' אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אַף הֶחָדָשׁ.

ג. כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת—מְטִיבִין לוֹ וּמַאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וְנוֹחֵל אֶת הָאָרֶץ; וְכָל שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת—אֵין מְטִיבִין לוֹ וְאֵין מַאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וְאֵינוֹ נוֹחֵל אֶת הָאָרֶץ.

כָּל שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּמִקְרָא וּבְמִשְׁנָה וּבְדֶרֶךְ אֶרֶץ לֹא בִמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ד): „וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק“; וְכָל שֶׁאֵינוֹ לֹא בְמִקְרָא וְלֹא בְמִשְׁנָה וְלֹא בְדֶרֶךְ אֶרֶץ—אֵינוֹ מִן הַיִּשּׁוּב.

בריתא ד. תַּנְיָא: רַ' יַעֲקֹב אוֹמֵר: אֵין לְךָ כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁכְּתוּבָה בַּתּוֹרָה שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ בְּצִדָּהּ, שֶׁאֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים תְּלוּיָה בָהּ: בְּכִבּוּד אָב וָאֵם כָּתוּב (דברים ה): „לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ“, בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן כָּתוּב (שם כב): „לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים“,—הֲרֵי שֶׁאָמַר לוֹ אָבִיו עֲלֵה לַבִּירָה וְהָבֵא לִי גוֹזָלוֹת, וְעָלָה לַבִּירָה וְשִׁלַּח אֶת הָאֵם וְנָטַל אֶת הַבָּנִים, וּבַחֲזִירָתוֹ נָפַל וּמֵת — הֵיכָן טוֹבַת יָמָיו שֶׁל זֶה, וְהֵיכָן אֲרִיכוּת יָמָיו שֶׁל זֶה? אֶלָּא „לְמַעַן

תבלין—געווירץ, приправа. משאו ומתנו—כל עסקו.

תלויה בארץ—חובת האדמה, למשל, מעשר, תרומה. ושאינה תלויה בארץ—אלא חובת הגוף, למשל, ציצית ותפלין. הערלה—ערלת הכרם, „שלש שנים יהיו לך ערלים“ תבואה חדשה. החדש—לפני הנפת העומר.

מצוה אחת—רוב בני אדם מעשיהם שקולים, מחצה זכיות ומחצה זכיות ואם עשה מצוה אחת הרי זכיותיו מרובות ומכריעות. ונוחל את הארץ—שזוכה לטוב בארץ.

אינו מן הישוב—אין בו תועלת לישוב העולם.

עלה לבירה—בנין גבוה.

"יִיטַב לָךְ" — לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, "וּלְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ" — לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרוֹךְ.

ה. תָּ"רַ: לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ חַיָּב וְחֶצְיוֹ זַכַּאי. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת—אַשְׁרָיו, שֶׁהִכְרִיעַ עַצְמוֹ לְכַף זְכוּת. עָבַר עֲבֵרָה אַחַת—אוֹי לוֹ, שֶׁהִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ לְכַף חוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט): "וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה". רִ' אֶלְעָזָר בֶּ"ר שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: לְפִי שֶׁהָעוֹלָם נִדּוֹן אַחַר רֻבּוֹ, וְהַיָּחִיד נִדּוֹן אַחַר רֻבּוֹ, — עָשָׂה מִצְוָה אַחַת — אַשְׁרָיו, שֶׁהִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת הָעוֹלָם לְכַף זְכוּת; עָבַר עֲבֵרָה אַחַת — אוֹי לוֹ, שֶׁהִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת כָּל הָעוֹלָם לְכַף חוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחוֹטֶא אֶחָד וגו'—בִּשְׁבִיל חֵטְא יְחִידִי שֶׁעָשָׂה זֶה, אִבֵּד מִמֶּנּוּ וּמִכָּל הָעוֹלָם טוֹבָה הַרְבֵּה.

משנה ה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: לְעוֹלָם יְלַמֵּד אָדָם אֶת בְּנוֹ אֻמָּנוּת נְקִיָּה וְקַלָּה, וְיִתְפַּלֵּל לְמִי שֶׁהָעֹשֶׁר וְהַנְּכָסִים שֶׁלּוֹ; שֶׁאֵין אֻמָּנוּת שֶׁאֵין בָּהּ עֲנִיּוּת וַעֲשִׁירוּת; שֶׁלֹּא עֲנִיּוּת מִן הָאֻמָּנוּת וְלֹא עֲשִׁירוּת מִן הָאֻמָּנוּת, אֶלָּא הַכֹּל לְפִי זְכוּתוֹ.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: רָאִיתָ מִיָּמֶיךָ חַיָּה וָעוֹף שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אֻמָּנוּת? וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר, וַהֲלֹא לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא לְשַׁמְּשֵׁנִי, וַאֲנִי נִבְרֵאתִי לְשַׁמֵּשׁ אֶת קוֹנִי—אֵינוֹ דִין שֶׁאֶתְפַּרְנֵס שֶׁלֹּא בְּצַעַר! אֶלָּא שֶׁהֲרֵעוֹתִי אֶת מַעֲשַׂי וְקִפַּחְתִּי אֶת פַּרְנָסָתִי.

אַבָּא גוּרְיָן אִישׁ צַדְיָן אוֹמֵר מִשּׁוּם אַבָּא גוּרְיָא: לֹא יְלַמֵּד אָדָם אֶת בְּנוֹ חַמָּר, גַּמָּל, סַפָּר, סַפָּן, רוֹעֶה וְחֶנְוָנִי, שֶׁאֻמָּנוּתָם — אֻמָּנוּת לִסְטִים.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ: הַחַמָּרִין רֻבָּם רְשָׁעִים; הַגַּמָּלִין

וקפחתי – שחתי, הפסדתי.

חמר – נוהג בחמור. גמל – נוהג בגמל. ספר – מגלה שערות, גלב. ספן – נוהג בספינה. לסטים – אומנות שודדים, החנוני רגיל באונאה, הרועה רועה בשדות אחרים, הגלב משחית לפעמים הבשר, והספן והגמל והחמר אינם עומדים מעולם בדבורים.

רֻבָּם כְּשֵׁרִים; הַסַּפָּנִין רֻבָּם חֲסִידִים. טוֹב שֶׁבָּרוֹפְאִים לְגֵיהִנֹּם, וְהַכָּשֵׁר שֶׁבַּטַּבָּחִים שֻׁתָּפוֹ שֶׁל עֲמָלֵק.

רַבִּי נְהוֹרָאִי אוֹמֵר: מַנִּיחַ אֲנִי אֶת כָּל אֻמָּנִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְאֵינִי מְלַמֵּד אֶת בְּנִי אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁאָדָם אוֹכֵל מִשְּׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא; וּשְׁאָר כָּל אֻמָּנִיּוֹת אֵינָן כֵּן: כְּשֶׁאָדָם בָּא לִידֵי חוֹלִי, אוֹ זִקְנָה, אוֹ לִידֵי יִסּוּרִין, וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲסוֹק בִּמְלַאכְתּוֹ — הֲרֵי הוּא מֵת בְּרָעָב; אֲבָל הַתּוֹרָה אֵינָהּ כֵּן אֶלָּא מְשַׁמַּרְתּוֹ מִכָּל רָע בְּנַעֲרוּתוֹ וְנוֹתֶנֶת לוֹ אַחֲרִית וְתִקְוָה בְּזִקְנוּתוֹ. בְּנַעֲרוּתוֹ מָהוּ אוֹמֵר? — „וְקוֹיֵ יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ", בְּזִקְנוּתוֹ מָהוּ אוֹמֵר? — „עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה, דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ".

ברייתא ג. תַּנְיָא: רַבִּי אוֹמֵר: אֵין לְךָ אֻמָּנוּת שֶׁעוֹבֶרֶת מִן הָעוֹלָם; אַשְׁרֵי מִי שֶׁרוֹאֶה אֶת הוֹרָיו בְּאֻמָּנוּת מְעֻלָּה! אוֹי לוֹ לְמִי שֶׁרוֹאֶה אֶת הוֹרָיו בְּאֻמָּנוּת פְּגוּמָה! — אִי אֶפְשָׁר לָעוֹלָם בְּלֹא בַסָּם וּבְלֹא בוּרְסְקִי; אַשְׁרֵי מִי שֶׁאֻמָּנוּתוֹ בַּסָּם! וְאוֹי לוֹ מִי שֶׁאֻמָּנוּתוֹ בוּרְסְקִי! אִי אֶפְשָׁר לָעוֹלָם בְּלֹא זְכָרִים וּבְלֹא נְקֵבוֹת, אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּנָיו זְכָרִים, וְאוֹי לוֹ לְמִי שֶׁבָּנָיו נְקֵבוֹת!

תַּנְיָא: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מִיָּמַי לֹא רָאִיתִי צְבִי קַיָּץ וַאֲרִי סַבָּל וְשׁוּעָל חֶנְוָנִי, וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר, וְהֵם לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא לְשַׁמְּשֵׁנִי; וַאֲנִי נִבְרֵאתִי לְשַׁמֵּשׁ אֶת קוֹנִי; מָה אֵלּוּ שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ אֶלָּא לְשַׁמְּשֵׁנִי — מִתְפַּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר, וַאֲנִי שֶׁנִּבְרֵאתִי לְשַׁמֵּשׁ אֶת קוֹנִי — אֵינוֹ דִין שֶׁאֶתְפַּרְנֵס שֶׁלֹּא בְּצַעַר! אֶלָּא שֶׁהֲרֵעוֹתִי אֶת מַעֲשַׂי וְקִפַּחְתִּי אֶת פַּרְנָסָתִי, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ה): „עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵת אֵלֶּה".

ר ב ם כ ש ר י ם – שמרחיקים ללכת במדברות במקומות סכנה ועיניהם תלויות לחסדי ה'. ר ב ם ח ס י ד י ם – מפני סכנת הים. ל ג י ה נ ם – כי באי-זהירות קלה הם מאבדים נפשות. ע מ ל ק – כי אכזרים הם בטבעם. פ ג ו מ ה – לקויה, שיש בה פגם ודפי. ב ס ם – כותש סממנין לבשמים. ב ו ר ס ק י – מעבד עורות. ק י ץ – מיבש תאנים. ק ו נ י – לשרת את ה'.

סֵדֶר נְזִיקִין.

בָּבָא קַמָּא.

משנה א. הַמַּנִּיחַ אֶת הַכַּד בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וּבָא אַחֵר וְנִתְקַל בָּהּ וּשְׁבָרָהּ—פָּטוּר; וְאִם הֻזַּק בָּהּ—בַּעַל הֶחָבִית חַיָּב בְּנִזְקוֹ.

גמרא. — פָּתַח בְּכַד וְסִיֵּם בְּחָבִית? — אָמַר רַב פַּפָּא: הַיְינוּ כַּד, הַיְינוּ חָבִית; לְמַאי נַפְקָא מִינָהּ? לְמִקָּח וּמִמְכָּר.

משנה ב. זֶה בָּא בְּחָבִיתוֹ וְזֶה בָּא בְקוֹרָתוֹ,— נִשְׁבְּרָה כַדּוֹ שֶׁל זֶה בְּקוֹרָתוֹ שֶׁל זֶה — פָּטוּר, שֶׁלָּזֶה רְשׁוּת לְהַלֵּךְ וְלָזֶה רְשׁוּת לְהַלֵּךְ. — הָיָה בַּעַל קוֹרָה רִאשׁוֹן וּבַעַל חָבִית אַחֲרוֹן, נִשְׁבְּרָה חָבִית בְּקוֹרָה—פָּטוּר בַּעַל הַקּוֹרָה; וְאִם עָמַד בַּעַל הַקּוֹרָה—חַיָּב. וְאִם אָמַר לְבַעַל חָבִית: עֲמוֹד! — פָּטוּר. — הָיָה בַּעַל חָבִית רִאשׁוֹן וּבַעַל קוֹרָה אַחֲרוֹן, נִשְׁבְּרָה חָבִית בַּקּוֹרָה—חַיָּב: וְאִם עָמַד בַּעַל חָבִית—פָּטוּר, וְאִם אָמַר לְבַעַל קוֹרָה: עֲמוֹד! — חַיָּב. וְכֵן זֶה בָּא בְנֵרוֹ וְזֶה—בְּפִשְׁתָּנוֹ.

ג. שְׁנַיִם שֶׁהָיוּ מְהַלְּכִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, אֶחָד רָץ וְאֶחָד מְהַלֵּךְ, אוֹ שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם רָצִים וְהִזִּיקוּ זֶה אֶת זֶה—שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִין.

ונתקל — ונכשל. פטור — אינו חיב לשלם בעד הכד שאין דרך בני אדם להתבונן בדרך. חיב בנזקו — שאסור להניח מכשול ברשות הרבים.

וסים בחבית — מפני מה שנה התנא לשונו, „המניח את הכד" וגמר „בעל החבית חיב"? למאי נפקא מינה — מה יוצא לנו מזה? למקח וממכר — אם מכר אדם לחברו חבית, יכול לתת לו כד, כי אחת היא.

שניהם פטורין — שכל אחד גרם נזקו לעצמו.

ד. הַמְבַקֵּעַ בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד וְהִזִּיק בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, בִּרְשׁוּת הָרַבִּים — וְהִזִּיק בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד, בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד וְהִזִּיק בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד אַחֵר—חַיָּב.

ה. שׁוֹר שֶׁהָיָה רוֹדֵף אַחַר שׁוֹר אַחֵר וְהֻזַּק, זֶה אוֹמֵר: שׁוֹרְךָ הִזִּיק, וְזֶה אוֹמֵר: לֹא כִי, אֶלָּא בְּסֶלַע לָקָה—הַמּוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ עָלָיו הָרְאָיָה.

הָיוּ שְׁנַיִם רוֹדְפִים אַחַר אֶחָד, זֶה אוֹמֵר: שׁוֹרְךָ הִזִּיק, וְזֶה אוֹמֵר: שׁוֹרְךָ הִזִּיק — שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִים. אִם הָיוּ שְׁנֵיהֶם שֶׁל אִישׁ אֶחָד — שְׁנֵיהֶם חַיָּבִים.

ו. הַקַּדָּר שֶׁהִכְנִיס קְדֵרוֹתָיו לֶחָצֵר שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת וּשְׁבָרָתַן בְּהֶמְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת—פָּטוּר, וְאִם הֻזְּקָה בָהֶן—בַּעַל הַקְּדֵרוֹת חַיָּב; וְאִם הִכְנִיס בִּרְשׁוּת—בַּעַל חָצֵר חַיָּב.

הִכְנִיס פֵּרוֹתָיו לַחֲצַר בַּעַל הַבַּיִת שֶׁלֹּא בִרְשׁוּת, וַאֲכָלָתַן בְּהֶמְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת — פָּטוּר; וְאִם הֻזְּקָה בָהֶן — בַּעַל הַפֵּרוֹת חַיָּב; וְאִם הִכְנִיס בִּרְשׁוּת—בַּעַל חָצֵר חַיָּב.

בריתא א. תָּ"ר: לֹא יְסַקֵּל אָדָם מֵרְשׁוּתוֹ לִרְשׁוּת הָרַבִּים. מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מְסַקֵּל מֵרְשׁוּתוֹ לִרְהָ"ר, וּמְצָאוֹ חָסִיד אָמַר לוֹ: רֵיקָא! מִפְּנֵי מָה אַתָּה מְסַקֵּל מֵרְשׁוּת שֶׁאֵינָהּ שֶׁלְּךָ

ברשות היחיד – הבוקע עצים בחצרו. ברשות הרבים – שנתזה בקעת או נפל הברזל לתוך רה"ר והזיק שם. חיב – שה„אדם מועד לעולם", כלומר, אדם חיב תמיד בנזקו בין במזיד בין בשוגג.

לא כי – לא כן. עליו הראיה – בעל השור הנזק הרוצה להוציא מן המזיק, עליו להביא עדים, שהשור הזיקו, וכל עוד שלא הביא עדים, אינו חיב השני לשלם.

היו שנים – שני שורים של שני אנשים. שניהם פטורים – שכל אחד יפול לדחותו לשני. שניהם חיבים – כלומר, בעל שני השורים חיב.

הקדר – עושה קדרות. ברשות – שקבל עליו בעל החצר לשמור.

הזקה בהן – שהוחלקה בהן ונשברה.

לא יסקל – לא יפנה אבנים.

לִרְשׁוּת שֶׁלְּךָ. — לִגְלֵג עָלָיו. לְיָמִים נִצְרַךְ לִמְכּוֹר שָׂדֵהוּ וְהָיָה מְהַלֵּךְ בְּאוֹתָהּ רְשׁוּת הָרַבִּים וְנִכְשַׁל בְּאוֹתָן אֲבָנִים — אָמַר: יָפֶה אָמַר לִי אוֹתוֹ חָסִיד: „מִפְּנֵי מָה אַתָּה מְסַקֵּל מֵרְשׁוּת שֶׁאֵינָהּ שֶׁלְּךָ לִרְשׁוּת שֶׁלְּךָ?".

משנה ז. גֵּץ שֶׁיָּצָא מִתַּחַת הַפַּטִּישׁ וְהִזִּיק — חַיָּב. גָּמָל שֶׁהָיָה טָעוּן פִּשְׁתָּן, וְעָבַר בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וְנִכְנַס פִּשְׁתָּנוֹ לְתוֹךְ הַחֲנוּת, וְדָלְקָה בְּנֵרוֹ שֶׁל חֶנְוָנִי, וְהִדְלִיק אֶת הַבִּירָה — בַּעַל הַגָּמָל חַיָּב. הִנִּיחַ הַחֶנְוָנִי נֵרוֹ מִבַּחוּץ—הַחֶנְוָנִי חַיָּב. — רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּנֵר חֲנֻכָּה—פָּטוּר.

מעשה. יָתִיב רַב אַמִּי וְרַב אַסִּי קַמֵּיהּ דְּרַ' יִצְחָק נַפָּחָא. מַר אָמַר לוֹ: לֵימָא מַר שְׁמַעְתָּא, וּמַר אָמַר לוֹ: לֵימָא מַר אַגַּדְתָּא. פָּתַח לְמֵימַר אַגַּדְתָּא—וְלָא שָׁבִיק מַר; פָּתַח לְמֵימַר שְׁמַעְתָּא—וְלָא שָׁבִיק מַר. אָמַר לָהֶם: אֶמְשׁוֹל לָכֶם מָשָׁל: לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים, אַחַת יַלְדָּה וְאַחַת זְקֵנָה, יַלְדָּה מְלַקֶּטֶת לוֹ לְבָנוֹת, זְקֵנָה מְלַקֶּטֶת לוֹ שְׁחוֹרוֹת, נִמְצָא קֵרֵחַ מִכָּאן וְקֵרֵחַ מִכָּאן. אָמַר לָהֶם: אִי הָכִי, אֵימָא לְכוּ מִלְּתָא דְּשַׁוְיָא לְתַרְוַיְכוּ. „כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קוֹצִים"—תֵּצֵא מֵעַצְמָהּ, „שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִיר אֶת הַבְּעֵרָה" — אָמַר הַקָּבָּ"ה: עָלַי לְשַׁלֵּם אֶת הַבְּעֵרָה שֶׁהִבְעַרְתִּי, אֲנִי הִצַּתִּי אֵשׁ בְּצִיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ד): „וַיַּצֶּת

לרשות שלך—רה"ר תמיד היא גם שלך, וחצרך אפשר שתמכרנת לאחרים. לגלג עליו—לעג לו המסכל, כי לא הבין את כונת דבריו.

גץ—ניצוץ. הפטיש—של הנפח. חיב—שאדם מועד לעולם. בעל הגמל חיב—על שהרבה משא הגמל כל כך שיכנס בחנות. החנוני חיב—שאסור להניח מכשול ברה"ר. פטור—שיש לו רשות להניח נר הנוכה בחוץ משום פרסומי ניסא.

יתיב—ישוב. קמיה—לפני. שמעתתא—הלכה. ולא שביק מר—ולא הניח זה. לבנות—השערות הלבנות כדי שיהא נראה צעיר. לתרויכו—אמר לכם דבר השוה לשניכם, אגדה והלכה בדבר אחד. הצתי אש בציון—אעפ"י שיצאה האש מעצמה, בחטאת ישראל.

אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדוֹתֶיהָ", וַאֲנִי עָתִיד לִבְנוֹתָהּ בָּאֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ב): „וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ". שְׁמַעְתְּתָא- פָּתַח הַכָּתוּב בְּנִזְקֵי מָמוֹנוֹ וְסִיֵּם בְּנִזְקֵי גוּפוֹ—לוֹמַר לְךָ: אִשּׁוֹ מִשּׁוּם חִצָּיו.

משנה ח. אֵין מְגַדְּלִין בְּהֵמָה דַקָּה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מְגַדְּלִין בְּסוּרְיָא וּבְמִדְבָּרוֹת שֶׁבְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֵין מְגַדְּלִין תַּרְנְגוֹלִין בִּירוּשָׁלַיִם מִפְּנֵי הַקֳּדָשִׁים, וְלֹא כֹהֲנִים — בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַטָּהֳרוֹת. וְלֹא יְגַדֵּל יִשְׂרָאֵל חֲזִירִים בְּכָל מָקוֹם. לֹא יְגַדֵּל אָדָם אֶת הַכֶּלֶב אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה קָשׁוּר בְּשַׁלְשֶׁלֶת. אֵין פּוֹרְסִין נִשְׁבִּין לַיּוֹנִים, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה רָחוֹק מִן הַיִּשּׁוּב שְׁלֹשִׁים רִיס.

בריתא ב. תָּ"ר: כְּשֶׁצָּרוּ מַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנַאי זֶה עַל זֶה, הָיָה הוֹרְקָנוּס מִבַּחוּץ, וַאֲרִיסְטוֹבְּלוּס מִבִּפְנִים. בְּכָל יוֹם וָיוֹם הָיוּ מְשַׁלְשְׁלִין דֵּינָרִין בְּקֻפָּה, וּמַעֲלִין לָהֶם תְּמִידִים. הָיָה שָׁם זָקֵן אֶחָד שֶׁהָיָה מַכִּיר בְּחָכְמַת יְוָנִית. לָעַז לָהֶם בְּחָכְמַת יְוָנִית, אָמַר לָהֶם: כָּל זְמַן שֶׁעוֹסְקִין בַּעֲבוֹדָה, אֵין נִמְסָרִים בְּיֶדְכֶם. לְמָחָר שִׁלְשְׁלוּ לָהֶם דֵּינָרִים בְּקֻפָּה, וְהֶעֱלוּ לָהֶם חֲזִיר, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לַחֲצִי חוֹמָה נָעַץ צִפָּרְנָיו, נִזְדַּעְזְעָה אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה... אוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ: אָרוּר אָדָם, שֶׁיְּגַדֵּל חֲזִירִים, וְאָרוּר אָדָם, שֶׁיְּלַמֵּד לִבְנוֹ חָכְמַת יְוָנִית!

בנזקי ממונו – שהזיק ממונו ולא הוא, שכתוב „כי תצא"–מאליה. בנזקי גופו– שקראו „המבעיר" כאלו הזיק הוא בידיו. משום חציו – מה שהתורה חיבה על האש הוא משום שדומה לזורק חץ.

בהמה דקה – צאן–משחיתים את הזרעים. הקדשים–דרך תרנגולים לנקר באשפה. ושמא יהטטו משם בשר שרץ ויטמאו בשר הקדשים המצוים בירושלים. ולא כהנים – ולא יגדלו כהגים תרנגולין בכל א"י. את הכלב – ודוקא הנושך ומזיק. נשבין – פחים. ריס – פן ילכדו יוני בני ישוב. ריס הוא רס"ו אמה.

חשמונאי – האחים הורקנוס ואריסטובול שנלדמו על כסא המלוכה בישראל. מבחוץ–הוא צר על ירושלים. משלשין – מורידים אותם שבפנים, ואותם שבחוץ היו מעלין וכו'. לעז להם–דבר לאיתם שבהוין. בעבודה–בעבודת המקדש, בהקרבת קרבנות.

ז. הַחוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ חַיָּב עָלָיו מִשּׁוּם חֲמִשָּׁה דְבָרִים: בְּנֶזֶק, בְּצַעַר, בְּרִפּוּי, בְּשֶׁבֶת וּבְבֹשֶׁת. בְּנֶזֶק כֵּיצַד? סִמֵּא אֶת עֵינוֹ, קָטַע אֶת יָדוֹ, שִׁבֵּר אֶת רַגְלוֹ—רוֹאִין אוֹתוֹ, כְּאִלּוּ הוּא עֶבֶד נִמְכָּר בְּשׁוּק, וְשָׁמִין, כַּמָּה הָיָה יָפֶה וְכַמָּה הוּא יָפֶה. צַעַר — כְּוָאוֹ בְשַׁפּוּד אוֹ בְמַסְמֵר, וַאֲפִילוּ עַל צִפָּרְנוֹ, מְקוֹם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה חַבּוּרָה, אוֹמְדִין כַּמָּה אָדָם כַּיּוֹצֵא בָזֶה רוֹצֶה לִטּוֹל לִהְיוֹת מִצְטַעֵר כָּךְ. רִפּוּי — הִכָּהוּ—חַיָּב לְרַפְּאוֹתוֹ. עָלוּ בוֹ צְמָחִים—אִם מֵחֲמַת הַמַּכָּה—חַיָּב, שֶׁלֹּא מֵחֲמַת הַמַּכָּה—פָּטוּר. חָיְתָה וְנִסְתְּרָה, חָיְתָה וְנִסְתְּרָה—חַיָּב לְרַפְּאוֹתוֹ. חָיְתָה כָּל צָרְכָּהּ—אֵינוֹ חַיָּב לְרַפְּאוֹתוֹ. שֶׁבֶת — רוֹאִין אוֹתוֹ כְּאִלּוּ הוּא שׁוֹמֵר קִשּׁוּאִין, שֶׁכְּבָר נָתַן לוֹ דְּמֵי יָדוֹ וְרַגְלוֹ. בֹּשֶׁת— הַכֹּל לְפִי הַמְבַיֵּשׁ וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ.

גמרא. אַמַּאי?—„עַיִן תַּחַת עַיִן" אָמַר רַחֲמָנָא, אֵימָא עַיִן מַמָּשׁ?—לָא סָלְקָא דַעְתָּךְ, דְּתַנְיָא: יָכוֹל סִמֵּא אֶת עֵינוֹ—מְסַמֵּא אֶת עֵינוֹ, קָטַע אֶת יָדוֹ—מְקַטֵּעַ אֶת יָדוֹ, שִׁבֵּר אֶת רַגְלוֹ — מְשַׁבֵּר אֶת רַגְלוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר (ויקרא כד): „מַכֵּה אָדָם" וּ„מַכֵּה בְהֵמָה", מַה מַּכֵּה בְהֵמָה לְתַשְׁלוּמִין, אַף מַכֵּה אָדָם לְתַשְׁלוּמִין. וְאִם נַפְשְׁךָ לוֹמַר— הֲרֵי הוּא אוֹמֵר (במדבר לה): „לֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת"—לְנֶפֶשׁ רוֹצֵחַ אִי אַתָּה לוֹקֵחַ כֹּפֶר, אֲבָל אַתָּה לוֹקֵחַ כֹּפֶר לְרָאשֵׁי אֵבָרִים, שֶׁאֵין חוֹזְרִין.

כאלו הוא עבד – כעבד כנעני שנמכר לעולם. וכמה הוא יפה – מעריכים כמה היה שוה קודם שנחבל וכמה הוא שוה אחר החבלה ואותו הפחת ישלם החובל. בשפוד – חנית לצלות בה בשר–בראַט-שפיז. כיוצא בזה–משערים כמה היה איש גס או ענוג כמוהו היה רוצה שיעשה לו צער זה. צמחים–אבעבועות. ידו ורגלו–שבהן יכול לעשות מלאכה גדולה, וכשיבריא יוכל רק לשמור קשואין, ומחמת חליו אי אפשר לו גם להיות שומר, לפיכך עליו לשלם כל ימי מחלתו שכירות שומר. המביש – נבזה המביש בשתו מרובה. והמתביש – נכבד שנתביש בשתו מרובה.

אמאי – על מה ישלם החובל בחברו כסף? לא סלקא דעתך – אי אפשר שתעלה על דעתך, שתהא עין תחת עין ממש. ומכה בהמה – באו סמוכין להיקש בשם שמכה וכו'. ואם נפשך לומר – שמא יש לך להשיב ולהקשות על היקש זה, הא לך ראיה אחרת.

משנה י. חֵרֵשׁ, שׁוֹטֶה וְקָטָן פְּגִיעָתָן רָעָה: הַחוֹבֵל בָּהֶן–חַיָּב, וְהֵם, שֶׁחָבְלוּ בַּאֲחֵרִים — פְּטוּרִין. הָעֶבֶד וְהָאִשָּׁה פְּגִיעָתָן רָעָה: הַחוֹבֵל בָּהֶן חַיָּב, וְהֵם, שֶׁחָבְלוּ בַּאֲחֵרִים, פְּטוּרִין, אֲבָל מְשַׁלְּמִים לְאַחַר זְמַן, נִתְגָּרְשָׁה הָאִשָּׁה, נִשְׁתַּחְרֵר הָעֶבֶד–חַיָּבִין לְשַׁלֵּם.

יא. הַתּוֹקֵעַ לַחֲבֵרוֹ נוֹתֵן לוֹ סֶלַע. רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוּם רַ׳ יוֹסֵי הַגְּלִילִי–מָנֶה. סְטָרוֹ — נוֹתֵן לוֹ מָאתַיִם זוּז. לְאַחַר יָדוֹ–נוֹתֵן לוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז. צָרַם בְּאָזְנוֹ, תָּלַשׁ בִּשְׂעָרוֹ, רָקַק וְהִגִּיעַ בּוֹ רֻקּוֹ, הֶעֱבִיר טַלִּיתוֹ מִמֶּנּוּ, פָּרַע רֹאשׁ הָאִשָּׁה בַּשּׁוּק — נוֹתֵן לוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז. זֶה הַכְּלָל–הַכֹּל לְפִי כְבוֹדוֹ. — אָמַר רַ׳ עֲקִיבָא: אֲפִילוּ עֲנִיִּים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל רוֹאִין אוֹתָם, כְּאִלּוּ הֵם בְּנֵי חוֹרִין, שֶׁיָּרְדוּ מִנִּכְסֵיהֶם, שֶׁהֵם בְּנֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וּמַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁפָּרַע רֹאשׁ הָאִשָּׁה בַּשּׁוּק, בָּאת לִפְנֵי רַ׳ עֲקִיבָא, וְחִיְּבוֹ לִתֵּן לָהּ אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז. אָמַר לוֹ: רַבִּי, תֶּן לִי זְמָן. וְנָתַן לוֹ זְמָן. שְׁמָרָהּ עוֹמֶדֶת עַל פֶּתַח חֲצֵרָהּ, וְשָׁבַר אֶת הַכַּד בְּפָנֶיהָ, וּבוֹ כְּאִסָּר שֶׁמֶן. גִּלְּתָה אֶת רֹאשָׁהּ וְהָיְתָה מְטַפַּחַת וּמַנַּחַת יָדָהּ עַל רֹאשָׁהּ. הֶעֱמִיד עָלֶיהָ עֵדִים וּבָא לִפְנֵי רַ׳ עֲקִיבָא. אָמַר לוֹ: לָזוּ אֲנִי נוֹתֵן אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז? אָמַר לוֹ: לֹא אָמַרְתָּ כְּלוּם. הַחוֹבֵל בְּעַצְמוֹ, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי, — פָּטוּר, אֲחֵרִים שֶׁחָבְלוּ בוֹ — חַיָּבִים; וְהַקּוֹצֵץ נְטִיעוֹתָיו, אַעַפ״י שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי–פָּטוּר, אֲחֵרִים–חַיָּבִים.

חרש – שאינו שומע ואינו מדבר. שוטה – משגע. פטורין – שאינם בני דעת. פטורין – שאין להם ממה לשלם, העבד (כנעני)-כל מה שיש לו שייך לאדוניו, והאשה–כל נכסיה לבעלה. נשתחרר העבד – והשיגה ידם לשלם.

התוקע לחברו – מכהו באגרופו באזנו. סטרו – הכהו בפס ידו שבשתו מרובה. לאחר ידו – אם הכהו באחורי ידו שבשתו מרובה ביותר. צרם – משך. והגיע בו – בגופו, בפניו. פרע – גלה. לפי כבודו – כל הקצבות הללו הן רק לנכבד, אבל לנקלה פוחתין משעור זה. ויעקב – ובעני כעשיר בשתם שוה. כאיסר – שמן באיסר, והוא מטבע של נחשת. מטפחת – בטפח שלה אספה את השמן. על ראשה – לסוך. לזו – שזולזלה בעצמה כל כך. שאינו רשאי – כי המצער את עצמו נקרא חוטא. שאינו רשאי – משום „בל תשחית“.

ברייתא ג. תָּ״רַ: כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ — דְּמֵי בָשְׁתּוֹ, אֲבָל צַעֲרוֹ אֲפִילּוּ הֵבִיא כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת שֶׁבָּעוֹלָם אֵין נִמְחָל לוֹ, עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ): „הָשֵׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ״.

משנה יב. הַגּוֹזֵל אֶת חֲבֵרוֹ שָׁוֶה פְּרוּטָה וְנִשְׁבַּע לוֹ — יוֹלִיכֶנּוּ אַחֲרָיו אֲפִילּוּ לְמָדַי. לֹא יִתֵּן לֹא לִבְנוֹ וְלֹא לִשְׁלוּחוֹ, אֲבָל נוֹתֵן לִשְׁלִיחַ בֵּית-דִּין; וְאִם מֵת—יַחֲזִיר לְיוֹרְשָׁיו.

נָתַן לוֹ אֶת הַקֶּרֶן וְלֹא נָתַן לוֹ אֶת הַחֹמֶשׁ, מָחַל לוֹ עַל הַקֶּרֶן, וְלֹא מָחַל לוֹ עַל הַחֹמֶשׁ, מָחַל לוֹ עַל זֶה וְעַל זֶה חוּץ מִפָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה בַּקֶּרֶן—אֵינוֹ צָרִיךְ לֵילֵךְ אַחֲרָיו; נָתַן לוֹ אֶת הַחֹמֶשׁ וְלֹא נָתַן לוֹ אֶת הַקֶּרֶן, מָחַל לוֹ עַל הַחֹמֶשׁ וְלֹא מָחַל לוֹ עַל הַקֶּרֶן, מָחַל לוֹ עַל זֶה וְעַל זֶה חוּץ מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה בַּקֶּרֶן — צָרִיךְ לֵילֵךְ אַחֲרָיו.

תוספתא. תָּ״רַ: הַגַּזְלָנִין וּמַלְוֵי בְּרִבִּית שֶׁהֶחֱזִירוּ — אֵין מְקַבְּלִין מֵהֶם, וְהַמְקַבֵּל מֵהֶן אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ.

אָמַר רַ׳ יוֹחָנָן: בִּימֵי רַבִּי נִשְׁנֵית מִשְׁנָה זוֹ, דְּתַנְיָא: מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁבִּקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ: רֵיקָה, אִם אַתָּה עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה—אֲפִילּוּ אַבְנֵט אֵינוֹ שֶׁלָּךְ! וְנִמְנַע וְלֹא עָשָׂה

שאמרו — הקצבות המנויות למעלה. צערו — צער בשתו. שיבקש ממנו — מחילה. ונשבע לו — שלא גזל ואח״כ הודה. למדי — כלומר עד לקצוי ארץ, שאין לו כפרה עד שיחזיר הגזלה לבעליה, שנאמר: „לאשר הוא לו יתננו וגו׳״. לשלוחו — הגוזל לא יתן את הגזלה לבנו או לשלוחו של הנגזל, שאין השבה אלא אם כן הגיע לנגזל עצמו. לשליח בית-דין — שעשו ב״ד להוציא הגזלה לנגזל. מחל לו — הנגזל.

הקרן — נתן הגוזל לנגזל את הקרן, דמי הגזלה עצמה. החמש — שהוא צריך להוסיף על הקרן ככתוב: „וחמישיתו יוסף עליו״. מחל לו — או שמחל הנגזל לגוזל. לילך אחריו — כי גזלה פחותה משוה פרוטה אינו צריך להשיב.

ברבית — בנשך. אין מקבלין מהם — אלא מוחלין להם. נוחה הימנו — אינם שבעי רצון ממעשיו.

משנה זו — ורק לדורו נתקנה תקנה זו, שלא לקבל גזלנים שאומנותם בכך.

תְּשׁוּבָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ: הַגַּזְלָנִין וּמַלְוֵי בְּרִבִּית שֶׁהֶחֱזִירוּ אֵין מְקַבְּלִין מֵהֶן, וְהַמְקַבֵּל מֵהֶם—אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ.

יד. הַגּוֹזֵל שָׂדֶה מֵחֲבֵרוֹ וּנְטָלוּהָ מַסִּיקִין—אִם מַכַּת מְדִינָה הִיא, אוֹמֵר לוֹ: הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ! וְאִם מֵחֲמַת הַגַּזְלָן—חַיָּב לְהַעֲמִיד לוֹ שָׂדֶה אַחֵר. שְׁטָפָהּ נָהָר—אוֹמֵר לוֹ: הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ.

בריתא ה. תָּ"ר: אֵין לוֹקְחִין מִן הָרוֹעִים לֹא עִזִּים וְלֹא גְּדָיִים וְלֹא גִּזִּין וְלֹא תְלוּשִׁין שֶׁל צֶמֶר; אֲבָל לוֹקְחִין מֵהֶן תְּפוּרִין, מִפְּנֵי שֶׁהֵן שֶׁלָּהֶן; וְלוֹקְחִין מֵהֶן חָלָב וּגְבִינָה בַּמִּדְבָּר, וְלֹא בְּיִשּׁוּב; וְלוֹקְחִין מֵהֶן אַרְבַּע וְחָמֵשׁ צֹאן, ד' וה' גִּזִּין, אֲבָל לֹא שְׁתֵּי צֹאן וְלֹא שְׁתֵּי גִזִּין, רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: בֵּיתִיּוֹת לוֹקְחִין מֵהֶם, מִדְבָּרִיּוֹת אֵין לוֹקְחִין מֵהֶם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: כֹּל שֶׁהָרוֹעֶה מוֹכֵר וּבַעַל הַבַּיִת מַרְגִּישׁ בּוֹ—לוֹקְחִין מֵהֶם, אֵין מַרְגִּישׁ בּוֹ אֵין לוֹקְחִין מֵהֶן.

ה. תַּנְיָא: הַחַיָּט שֶׁשִּׁיֵּר מִן הַחוּט פָּחוֹת מִכְּדֵי לִתְפּוֹר בּוֹ, וּמַטְלִית שֶׁהִיא פְּחוּתָה מִשָּׁלֹשׁ עַל שָׁלֹשׁ — בִּזְמַן שֶׁבַּעַל הַבַּיִת מַקְפִּיד עֲלֵיהֶן, הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁל בַּעַה"ב, אֵין בַּעַל הַבַּיִת מַקְפִּיד עֲלֵיהֶן — הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ.

מסיקין—מציקין, שלטונים עריצים לקחו את השדה מיד הגוזל. מכת מדינה היא—שלא מן הגוזל בלבד לקחו, אלא גם שדות אחרים. שלך לפניך—שדך ביד המסיקין השיבהו אליך! ואלו היה השדה בידך היו נוטלים אותו.

מן הרועים—אין קונים מיד הרועים וכו' מפני שהם גנובים בידו משל בעל הבית. ולא גזין—גזות צמר. ולא תלושין—לא גזוז במספרים אלא שנתלשו. תפורים—בגדי צמר תפירים. במדבר—כשהם רועים במדבר הרחק מן הישוב, שלא יבא בעל הצאן לקחתם מהם והוא מוחל להם את הגבינה ואת החלב. ד' וה' גזין—כי מספר גדול כזה לא יגנבו, שבעה"ב מרגיש בחסרון ומסתמא שלהם הם. לוקחין מהם—אפילו ב' צאן, כי ביתיות יודע בעה"ב מספרן.

ששיר מן החוט—שהשאיר מהוטו של בעה"ב. לתפור בו—שאין בחטו כמלא ארך המחט וחוץ למחט. ומטלית—חתיכת אריג. משלש על שלש—ג' על ג' אצבעות

בָּבָא מְצִיעָא.

משנה א. רָאָה אֶת הַמְּצִיאָה וְנָפַל עָלֶיהָ, וּבָא אַחֵר וְהֶחֱזִיק בָּהּ, זֶה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהּ זָכָה בָהּ.—רָאָה אוֹתָן רָצִין אַחַר מְצִיאָה: אַחַר צְבִי שָׁבוּר, אַחַר גּוֹזָלוֹת שֶׁלֹּא פָרְחוּ, וְאָמַר: זָכְתָה לִי שָׂדִי—זָכְתָה לוֹ. הָיָה צְבִי רָץ כְּדַרְכּוֹ, אוֹ שֶׁהָיוּ גוֹזָלוֹת מַפְרִיחִין וְאָמַר: זָכְתָה לִי שָׂדִי—לֹא אָמַר כְּלוּם.

בריתא א. תָּנוּ רַבָּנָן: בָּרִאשׁוֹנָה כָּל מִי שֶׁמָּצָא אֲבֵדָה הָיָה מַכְרִיז עָלֶיהָ שְׁלֹשָׁה רְגָלִים וְאַחַר רֶגֶל אַחֲרוֹן שִׁבְעָה יָמִים, כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ שְׁלֹשָׁה, וְיַחֲזוֹר שְׁלֹשָׁה וְיַכְרִיז יוֹם אֶחָד. מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַכְרִיזִין בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת. וּמִשֶּׁרַבּוּ הָאַנָּסִים הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מוֹדִיעִין לִשְׁכֵנָיו וְלִמְיֻדָּעָיו—וְדַיּוֹ. מַאי מִשֶּׁרַבּוּ הָאַנָּסִים?—דְּאָמְרֵי: אֲבֵדְתָּא לְמַלְכָּא.

ב. תָּ"ר: אֶבֶן טוֹעִין הָיְתָה בִירוּשָׁלַיִם — כָּל מִי שֶׁאָבְדָה לוֹ אֲבֵדָה נִפְנָה לְשָׁם, וְכָל מִי שֶׁמָּצָא אֲבֵדָה—נִפְנָה לְשָׁם, זֶה עוֹמֵד וּמַכְרִיז, וְזֶה עוֹמֵד וְנוֹתֵן סִמָּנִין וְנוֹטְלָהּ.

משנה ב. אָמַר אֶת הָאֲבֵדָה וְלֹא אָמַר סִמָּנֶיהָ—לֹא יִתֵּן; וְהָרַמַּאי

ונפל לו עליה – כדי לקנותה בהיותה בארבע אמותיו, והדבר היה ברשות הרבים שאין ד' אמותיו של אדם קונות לו שם. רצין – אחד שראה אנשים רצים וכו'. שבור – שבור רגלים שאינו יכול לרוץ. שלא פרחו – שאינם יכולים לעופף, ואם לא יטלום, ישתמרו בתוך שדהו. זכתה לו – שחצר (רשות) המשתמרת קונה לו לאדם. מפריחין – מעופפים כדרכם ולא ישתמרו בתוך שדהו.

שלש רגלים – בבוא כל ישראל לרגל לירושלים. כדי שילך – שילך כל אחד לביתו לבדוק בחפציו. ויחזור שלשה – אם ימצא שאבד לו דבר. האנסים – נוגשים, עריצים.

סמניה – מוצא האבדה הכריז ברבים: „מצאתי דבר", בא בעל האבדה ואמר: כלי פלוני הוא, אבל סמניו לא אמר, אין המוצא חיב להחזיר, כי אבדה מהזירים רק כשאמר סמניה.

אַ ־עַל־פִּי שֶׁאָמַר סִמָּנֶיהָ לֹא יִתֵּן לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: „עַד דְּרוֹשׁ אָחִיךָ אוֹתוֹ"—עַד שֶׁתִּדְרוֹשׁ אֶת אָחִיךָ, אִם רַמַּאי הוּא אִם אֵינוֹ רַמַּאי.

בריתא ג. תָּ"רַ: בָּרִאשׁוֹנָה כָּל מִי שֶׁאָבְדָה לוֹ אֲבֵדָה הָיָה נוֹתֵן סִמָּנִין וְנוֹטְלָהּ. מִשֶּׁרַבּוּ הָרַמָּאִין, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים לוֹ: צֵא וְהָבֵא עֵדִים דְּלָאו רַמַּאי אַתְּ—וְטוֹל.

משנה ג. כָּל דָּבָר שֶׁעוֹשֶׂה וְאוֹכֵל—יַעֲשֶׂה וְיֹאכַל; וְדָבָר שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה וְאוֹכֵל — יִמָּכֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: „וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ" — רְאֵה הֵיאַךְ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ.

מַה יְּהֵא בְדָמִים? רַ' טַרְפוֹן אוֹמֵר: יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן, לְפִיכָךְ אִם אָבְדוּ חַיָּב בְּאַחֲרָיוּתָן; רַ' עֲקִיבָא אוֹמֵר: לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן, לְפִיכָךְ אִם אָבְדוּ אֵינוֹ חַיָּב בְּאַחֲרָיוּתָן.

ד. מָצָא סְפָרִים — קוֹרֵא בָהֶן אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם; וְאִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ לִקְרוֹת — גּוֹלְלָן; אֲבָל לֹא יִלְמַד בָּהֶן בַּתְּחִלָּה, וְלֹא יִקְרָא אַחֵר עִמּוֹ. מָצָא כְסוּת — מְנַעֲרָהּ אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, וְשׁוֹטְחָהּ לְצָרְכָּהּ, אֲבָל לֹא לִכְבוֹדוֹ. כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי נְחֹשֶׁת—מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן לְצָרְכָּן, אֲבָל לֹא לְשׁוֹחֲקָן. כְּלֵי זָהָב וּכְלֵי זְכוּכִית — לֹא יִגַּע בָּהֶן עַד שֶׁיָּבֹא אֵלִיָּהוּ. מָצָא שַׂק אוֹ קֻפָּה וְכָל דָּבָר שֶׁאֵין דַּרְכּוֹ לִטּוֹל— הֲרֵי זֶה לֹא יִטּוֹל.

לא יתן לו – אלא אם כן יביא עדים, שהיא שלו.

ויאכל – אם האבדה היא, למשל, שור, שיכול להשתכר הוצאת אכילתו–לא ימכור אותו המוצא, אלא השור יעשה ויאכל דמי עבודתו. שאינו עושה וכו'–שאינו יכול להשתכר די הוצאת אכילתו. ימכר – ולא ישהנו אצלו, שלא יאכילנו כל שויו, ומה ישיב לבעליו?

בדמים – מה משפט בכסף מחיר האבדה? לפיכך–בשכר הנאה זו. באחריותן– אחריות–פֿעראַנטוואָרטליכקייט, отвѣтственность.

אחת לשלשים יום – פעם אחת בחדש צריך המוצא לקרא בהם, כדי שלא יתעפשו. גוללן – ספריהם היו מגלות. בתחלה – פרק חדש. שעוד לא למד מעולם, הדורש זמן רב ושמא יקרע. עמו – כי שנים הקוראים בספר אחד, זה מושך לכאן וזה– לכאן ונקרע. לצרכה – פורשה ע"ג המטה לצרך הכסות, שיבא בה אויר. לשוחקן– שמוש כזה שיגרום לשחיקתן. אליהו – כלומר, לעולם לא יגע בהם, שאינם מהלודים. לטול – שאין כבודו לשאת לעיני רואים.

ה. אֵיזוֹ הִיא אֲבֵדָה? מָצָא חֲמוֹר אוֹ פָרָה רוֹעִין בַּדֶּרֶךְ – אֵין זוֹ אֲבֵדָה, חֲמוֹר – וְכֵלָיו הֲפוּכִין, פָּרָה רָצָה בֵּין הַכְּרָמִים – הֲרֵי זוֹ אֲבֵדָה. הֶחֱזִירָהּ וּבָרְחָה, הֶחֱזִירָהּ וּבָרְחָה, אֲפִילוּ ג׳ וד׳ פְּעָמִים חַיָּב לְהַחֲזִירָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: „הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם".

ו. אֲבֵדָתוֹ וַאֲבֵדַת אָבִיו – אֲבֵדָתוֹ קוֹדֶמֶת. אֲבֵדָתוֹ וַאֲבֵדַת רַבּוֹ – שֶׁלּוֹ קוֹדֶמֶת. אֲבֵדַת אָבִיו וַאֲבֵדַת רַבּוֹ – שֶׁל רַבּוֹ קוֹדֶמֶת, שֶׁאָבִיו הֱבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ חָכְמָה מְבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאִם אָבִיו חָכָם – שֶׁל אָבִיו קוֹדֶמֶת. – הָיָה אָבִיו וְרַבּוֹ נוֹשְׂאִין מַשּׂאוֹ – מַנִּיחַ אֶת שֶׁל רַבּוֹ וְאַחַר־כָּךְ מַנִּיחַ אֶת שֶׁל אָבִיו. – הָיָה אָבִיו וְרַבּוֹ בְּבֵית הַשֶּׁבִי – פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ וְאַחַר־כָּךְ פּוֹדֶה אֶת אָבִיו. וְאִם הָיָה אָבִיו חָכָם פּוֹדֶה אֶת אָבִיו וְאַחַר־כָּךְ פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ.

משנה ז. שְׁנַיִם שֶׁהִפְקִידוּ אֵצֶל אֶחָד, זֶה מָנֶה וְזֶה מָאתַיִם, זֶה אוֹמֵר: שֶׁלִּי מָאתַיִם, וְזֶה אוֹמֵר: שֶׁלִּי מָאתַיִם – נוֹתֵן לָזֶה מָנֶה וְלָזֶה מָנֶה, וְהַשְּׁאָר יְהֵא מֻנָּח עַד שֶׁיָּבֹא אֵלִיָּהוּ. אָמַר ר׳ יוֹסֵי: אִם כֵּן, מַה הִפְסִיד הָרַמַּאי? אֶלָּא הַכֹּל יְהֵא מֻנָּח עַד שֶׁיָּבֹא אֵלִיָּהוּ...

. וְכֵן שְׁנֵי כֵלִים, אֶחָד יָפֶה מָנֶה וְאֶחָד יָפֶה אֶלֶף זוּז, זֶה אוֹמֵר: יָפֶה שֶׁלִּי, וְזֶה אוֹמֵר: יָפֶה שֶׁלִּי – נוֹתֵן אֶת הַקָּטָן לְאֶחָד מֵהֶם, וּמִתּוֹךְ הַגָּדוֹל נוֹתֵן דְּמֵי קָטָן לַשֵּׁנִי, וְהַשְּׁאָר יְהֵא מֻנָּח עַד שֶׁיָּבֹא

איזו היא אבדה – שכתוב בה: „לא תראה את שור אחיך... השב תשיבם... לא תוכל להתעלם" (דברים כ"ב). אין זו אבדה – ואינו חיב להמציא לבעליה, שנכר שמדעת הניחוה הבעלים שם. בין הכרמים – שמזקת רגליה ומפסידה הכרמים. השב תשיבם– המקור עם הפעל להפלגת הפעולה.

אבדתו קודמת – שנאמר (דברים ט"ו): „אפס כי לא יהיה בך אביון"–הזהר שלא תהיה אתה אביון–ואתה קודם לכל. של אביו קודמת – שבודאי למדו גם הוא.

מאתים – והדברים אמורים כשהפקידו בכריכה אחת. יהא מנח – ביד השומר או ביד בית דין.

דמי קטן לשני - ימכר הכלי הגדול ומחיר הקטן יתן לשני, ואף על פי שאפשר שבעל הכלי הגדול יפסיד ע"י המכירה ושמא יתברר אח"כ, כי שלי היתה–לא יהא מונח.

אֵלִיָּהוּ. אָמַר רַ׳ יוֹסֵי: אִם כֵּן מַה הִפְסִיד הָרַמָּאִי? אֶלָּא הַכֹּל יְהֵא מֻנָּח עַד שֶׁיָּבֹא אֵלִיָּהוּ.

ח. כְּשֵׁם שֶׁאוֹנָאָה בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, כָּךְ אוֹנָאָה בִּדְבָרִים: לֹא יֹאמַר לוֹ: בְּכַמָּה הֵפֶץ זֶה וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לִקַּח. אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמַר לוֹ: זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים; אִם הוּא בֶּן גֵּרִים—לֹא יֹאמַר לוֹ: זְכוֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב): „וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ".

ברייתא ד. תָּ״רַ: „לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" — בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּאוֹנָאַת מָמוֹן? — כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: „וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל תּוֹנוּ"—הֲרֵי אוֹנָאַת מָמוֹן אָמוּר, הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם: „לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים. הָא כֵּיצַד? אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה אַל יֹאמַר לוֹ: זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים. אִם הָיָה בֶּן גֵּרִים אַל יֹאמַר לוֹ: זְכוֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ.

אִם הָאָב גֵּר וּבָא לִלְמֹד תּוֹרָה, אַל יֹאמַר לוֹ: פֶּה שֶׁאָכַל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת, שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים בָּא לִלְמֹד תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֶמְרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה. אִם הָיָה יִסּוּרִין בָּאִין עָלָיו, אוֹ אִם הָיוּ חֳלָאִים בָּאִין עָלָיו, אוֹ שֶׁהָיָה מְקַבֵּר אֶת בָּנָיו—אַל יֹאמַר לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ לוֹ חֲבֵרָיו לְאִיּוֹב (ד): „הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ, תִּקְוָתְךָ, וְתֹם דְּרָכֶיךָ; זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד!..." אִם הָיוּ חַמָּרִים מְבַקְּשִׁים תְּבוּאָה מִמֶּנּוּ — לֹא יֹאמַר לָהֶם: לְכוּ אֵצֶל פְּלוֹנִי, שֶׁהוּא מוֹכֵר תְּבוּאָה—וְיוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁלֹּא מָכַר מֵעוֹלָם. — רַ׳ יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף לֹא יִתְלֶה עֵינָיו עַל הַמִּקָּח בְּשָׁעָה שֶׁאֵין לוֹ דָּמִים, שֶׁהֲרֵי הַדָּבָר מָסוּר לַלֵּב, וְכָל דָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב נֶאֱמַר בּוֹ: „וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ".

כשם שאונאה — שאונאה אסורה (אונאה — רמאות). לקח — לקנות. הגבורה — הקדוש-ברוך-הוא. המקח — לא יתבונן במקח, כאלו אומר לקנות. ויראת מאלהיך — היודע

אָמַר רַ׳ יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי: גָּדוֹל אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן, שֶׁזֶּה נֶאֱמַר בּוֹ (ויקרא כה): „וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ”, וְזֶה — לֹא נֶאֱמַר בּוֹ: „וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ”. וְרַ׳ אֶלְעָזָר אוֹמֵר: זֶה — בְּגוּפוֹ, וְזֶה בְּמָמוֹנוֹ. — רַ׳ שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר: זֶה—נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן וְזֶה— לֹא נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן.

משנה ט. הַשּׂוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים וְאָמַר לָהֶם: לְהַשְׁכִּים וּלְהַעֲרִיב— מְקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְהַשְׁכִּים וְשֶׁלֹּא לְהַעֲרִיב אֵינוֹ רַשַּׁאי לְכוֹפָן. מְקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לָזוּן — יָזוּן; לְסַפֵּק בִּמְתִיקָה — יְסַפֵּק; הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה.

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן מַתְיָא שֶׁאָמַר לִבְנוֹ: צֵא שְׂכוֹר לָנוּ פּוֹעֲלִין — הָלַךְ וּפָסַק לָהֶם מְזוֹנוֹת. וּכְשֶׁבָּא אֵצֶל אָבִיו אָמַר לוֹ: בְּנִי, אֲפִילוּ אִם אַתָּה עוֹשֶׂה לָהֶם כִּסְעוּדַת שְׁלֹמֹה בְּשַׁעְתּוֹ — לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבָתְךָ עִמָּהֶם, שֶׁהֵן בְּנֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב! אֶלָּא עַד שֶׁלֹּא יַתְחִילוּ בִמְלָאכָה צֵא וֶאֱמוֹר לָהֶם. עַל מְנָת, שֶׁאֵין לָכֶם עָלַי, אֶלָּא פַּת וְקִטְנִית בִּלְבָד. רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן — הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה.

בָּבָא בַּתְרָא.

משנה א. הַשּׁוֹלֵחַ אֶת בְּנוֹ אֵצֶל חֶנְוָנִי וּפוּנְדְּיוֹן בְּיָדוֹ, וּמָדַד לוֹ

מחשבות. שזה – אונאת דברים. להשבון – אונאת כסף משיבים האונאה – ודיו.

השוכר את הפועלים – ולא אמר להם כלום ואח״כ אמר. לכופן – להכריחם, ואפילו הוסיף להם על שכר כל הפועלים, אין אומרים, שדעתו היתה מתחלה שישכימו ויעריבו, אלא אומרים, שהתכון, שישביחו מלאכתם. במתיקה – לתן להם מיני מתיקה להשיב נפש.

בשעתו – בשעת גדולתו. יתחילו במלאכה – כי לאחר שהתחילו אי אפשר לחזור. וקטנית – הילזענפרוכט, стручковыя овощи.

השולח את בנו – הקטן. ופונדיון – מטבע בת שני אסרין.

בְּאִסָּר שֶׁמֶן, וְנָתַן לוֹ אֶת הָאִסָּר, שָׁבַר אֶת הַצְּלוֹחִית וְאִבֵּד אֶת הָאִסָּר—חֶנְוָנִי חַיָּב. רַ׳ יְהוּדָה פּוֹטֵר, שֶׁעַל מְנָת כֵּן שְׁלָחוֹ. וּמוֹדִים חֲכָמִים לְרַ׳ יְהוּדָה, בִּזְמַן שֶׁהַצְּלוֹחִית בְּיַד הַתִּינוֹק וּמָדַד חֶנְוָנִי לְתוֹכָהּ—שֶׁחֶנְוָנִי פָּטוּר.

ב. הַסִּיטוֹן מְקַנֵּחַ מִדּוֹתָיו אֶחָד לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, וּבַעַל הַבַּיִת—אֶחָד לִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: חִלּוּף הַדְּבָרִים, חֶנְוָנִי מְקַנֵּחַ מִדּוֹתָיו פַּעֲמַיִם בְּשַׁבָּת, וּמְמַחֶה מִשְׁקְלוֹתָיו פַּעַם אַחַת בְּשַׁבָּת, וּמְקַנֵּחַ מֹאזְנַיִם עַל כָּל מִשְׁקָל וּמִשְׁקָל.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים בְּלַח; אֲבָל בְּיָבֵשׁ אֵינוֹ צָרִיךְ. וְחַיָּב לְהַכְרִיעַ לוֹ טֶפַח. הָיָה שׁוֹקֵל עַיִן בְּעַיִן—נוֹתֵן לוֹ גֵּרוּמָיו, אֶחָד לַעֲשָׂרָה בְּלַח, וְאֶחָד לְעֶשְׂרִים בְּיָבֵשׁ. מְקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לָמֹד בְּדַקָּה לֹא יָמֹד בְּגַסָּה; בְּגַסָּה—לֹא יָמֹד בְּדַקָּה; לִמְחוֹק—לֹא יִגְדּוֹשׁ, לִגְדּוֹשׁ—לֹא יִמְחוֹק.

בריתא א. תָּ״ר: מִנַּיִן שֶׁאֵין מוֹחֲקִין בִּמְקוֹם שֶׁגּוֹדְשִׁין, וְאֵין גּוֹדְשִׁין בִּמְקוֹם שֶׁמּוֹחֲקִים? תַּלְמוּד לוֹמַר: „אֵיפָה שְׁלֵמָה״. וּמִנַּיִן

האסר – החנוני מדד לו שמן באסר אחד ואת האסר השני החזיר לו. שבר-התינוק וכו׳. חנוני חיב – שלא שלח לו את בנו התינוק, אלא להודיעו, שימציא לו ע״י אחר. שלחו – להביא שמן ולהחזיר אסר אחד. שהנוני פטור – על הצלוחית, אבל בשמן ואסר חיב.

הסיטון – חנוני גדול, שמוכר לחנונים קטנים. מקנח – מסיר הנדבק במדות מן היין והשמן, משום שהן מתקטנות ע״י מה שנדבק בהן. בעל הבית – שאינו מוכר תדיר די לו לקנח אחת בשנה. חלוף הדברים – סיטון מקנח אחת בשנה מפני שמוכר תדיר ואין המשקה נקרש בתוך המדה; אבל בעה״ב, שאינו מוכר תדיר, נקרש ומתיבש המשקה בכלי. כל משקל – בכל פעם ששוקל.

במה דברים – הקנוחין הללו אמורים. בלח – במדת הלח, ומשל יין, שמן. ביבש – אבל במדות היבש, למשל פרות, פלפלין. אינו צריך – לקנח, שמהם לא נדבק בכלי מאומה. הכריע – המאזנים לצד הדבר הנשקל. עין בעין – בצמצום. גרומיו – הוספותיו. בדקה – במדה קטנה, כל לטרא בפני עצמה. בגסה – במדה גדולה, הרבה לטראות בפעם אחת שמפסיד הלוקח את ההכרעות. למחוק – הסיר מה שעל שפת המדה. לא יגדוש – לא יוסיף על מלואת המדה שלא ברצון הלוקח, כדי להוסיף על המחיר.

שֶׁאִם אָמַר: הֲרֵינִי מוֹחֵק בְּמָקוֹם שֶׁגּוֹדְשִׁין וְלִפְחוֹת לוֹ מִן הַדָּמִים, וַהֲרֵינִי גוֹדֵשׁ בְּמָקוֹם שֶׁמּוֹחֲקִין וּלְהוֹסִיף לוֹ עַל הַדָּמִים — שֶׁאֵין שׁוֹמְעִין לוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: „אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה לָּךְ“.

ב. תָּ״ר: מִנַּיִן שֶׁאֵין מְעַנְיְנִין בְּמָקוֹם שֶׁמַּכְרִיעִין, וְאֵין מַכְרִיעִין בְּמָקוֹם שֶׁמְּעַנְיְנִין? תַּלְמוּד לוֹמַר: „אֶבֶן שְׁלֵמָה“. וּמִנַּיִן שֶׁאִם אָמַר: הֲרֵינִי מְעַנְיֵן בְּמָקוֹם שֶׁמַּכְרִיעִין וְלִפְחוֹת לוֹ מִן הַדָּמִים, וַהֲרֵינִי מַכְרִיעַ בְּמָקוֹם שֶׁמְּעַנְיְנִין וּלְהוֹסִיף לוֹ עַל הַדָּמִים — שֶׁאֵין שׁוֹמְעִין לוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: „אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק“.

משנה ג. הַכּוֹתֵב אֶת נְכָסָיו לַאֲחֵרִים וְהִנִּיחַ אֶת בָּנָיו — מַה שֶּׁעָשׂוּי עָשׂוּי, אֶלָּא אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אִם לֹא הָיוּ בָנָיו נוֹהֲגִים כְּשׁוּרָה — זָכוּר לַטּוֹב.

בריתא ג. תָּ״ר: מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד, שֶׁלֹּא הָיוּ בָנָיו נוֹהֲגִין כְּשׁוּרָה, עָמַד וְכָתַב נְכָסָיו לְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל. מֶה עָשָׂה יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל? מָכַר שְׁלִישׁ וְהִקְדִּישׁ שְׁלִישׁ וְהֶחֱזִיר לְבָנָיו שְׁלִישׁ. בָּא עָלָיו שַׁמַּאי בְּמַקְלוֹ וְתַרְמִילוֹ. — אָמַר לוֹ: שַׁמַּאי, אִם אַתָּה יָכוֹל לְהוֹצִיא אֶת מַה שֶּׁמָּכַרְתִּי וּמַה שֶּׁהִקְדַּשְׁתִּי — אַתָּה יָכוֹל לְהוֹצִיא מַה שֶּׁהֶחֱזַרְתִּי; אִם לָאו — אִי אַתָּה יָכוֹל לְהוֹצִיא מַה שֶּׁהֶחֱזַרְתִּי. — אָמַר: הֵטִיחַ עָלַי בֶּן עֻזִּיאֵל, הֵטִיחַ עָלַי בֶּן עֻזִּיאֵל!

שאין מעינין – שוקלין עין בעין, בצמצום.

והניח את בניו – בלי ירושה. נוחה הימנו – אין לחכמים נחת רוח ממעשיו שעקר נחלה מבניו. כשורה – כראוי.

מכר שליש – לצרכו. ותרמילו – להתוכח אתו על שהחזיר לבניו ועבר על דברי המת. מה שהחזרתי – כלומר, כשם שאין אתה יכול להוציא מה שמכרתי והקדשתי, שהרי שלי הם ובידי לעשות כרצוני, כך יש בידי רשות להחזירם בתור מתנה לבנים.
הטיח – נצחני.

סַנְהֶדְרִין.

מִשְׁנָה א. סַנְהֶדְרִין גְּדוֹלָה הָיְתָה שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד, וּקְטַנָּה שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁלשָׁה. וּמִנַּיִן לַגְּדוֹלָה שֶׁהִיא שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד? שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יא): „אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל" וּמשֶׁה עַל גַּבֵּיהֶם — הֲרֵי שִׁבְעִים וְאֶחָד. רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: שִׁבְעִים. וּמִנַּיִן לִקְטַנָּה שֶׁהִיא שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁלשָׁה? שֶׁנֶּאֱמַר (שם לה): „וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה" „וְהִצִּילוּ הָעֵדָה" — עֵדָה שׁוֹפֶטֶת וְעֵדָה מַצֶּלֶת הֲרֵי כָאן עֶשְׂרִים; וּמִנַּיִן לְעֵדָה שֶׁהִיא עֲשָׂרָה? שֶׁנֶּאֱמַר (שם יד): „עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת" — יָצְאוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב. וּמִנַּיִן לְהָבִיא עוֹד שְׁלשָׁה? מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג): „לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת" — שׁוֹמֵעַ אֲנִי שֶׁאֶהְיֶה עִמָּהֶם לְטוֹבָה, אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר: „אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת"? לֹא כְהַטָּיָתְךָ לְטוֹבָה הַטָּיָתְךָ לְרָעָה — הַטָּיָתְךָ לְטוֹבָה עַל פִּי אֶחָד, הַטָּיָתְךָ לְרָעָה עַל פִּי שְׁנַיִם, וְאֵין בֵּית דִּין שָׁקוּל — מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶם עוֹד אֶחָד, הֲרֵי כָאן עֶשְׂרִים וּשְׁלשָׁה.

ב. כֹּהֵן גָּדוֹל דָּן וְדָנִין אוֹתוֹ, מֵעִיד וּמְעִידִין אוֹתוֹ. מֵת לוֹ מֵת אֵינוֹ יוֹצֵא אַחַר הַמִּטָּה, אֶלָּא הֵן נִכְסִין וְהוּא נִגְלֶה, הֵן נִגְלִין וְהוּא נִכְסֶה, וְיוֹצֵא עִמָּהֶם עַד פֶּתַח הָעִיר — דִּבְרֵי רַ' מֵאִיר. רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: אֵינוֹ יוֹצֵא מִן הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: „וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא" —

על גביהם — עמהם, דכתיב „ונשאו אתך". שבעים — משה לא ישב עמהם בדין, ומה דכתיב „ונשאו אתך" היינו דומים לך, — שיהיו שונאי בצע ואנשי אמת. מצלת — עשרה מזכים ועשרה מחייבים — הרי כ'. רבים לרעת — כלומר, כשידיה בהמחייבים אחד יותר מהמזכים לא תלך אחר רבים כזה, אלא צריך ב' במחייבים יותר מהמזכים — הרי כאן כ"ב. שקול — אין עושין ב"ד במספר זוגות, שאם יתחלקו בדעתיהם לא יהיה מכריע.

אחר המטה — שמא מתוך צערו יטמא למת והכתוב אומר „על כל נפשות מת לא יבא". נגלה — כשיתכסו נושאי המטה מעיני בני המבוי, שיצאו ממנו, אז הוא מתגלה ויוצא. נכסה — כשמתגלין לעיניו בדרך הוא נכנס לבית ומתכסה. פתח העיר — כי בחוץ לעיר אי אפשר לו עוד להתכסות.

וּכְשֶׁהוּא מְנַחֵם אֲחֵרִים – דֶּרֶךְ כָּל הָעָם עוֹבְרִין זֶה אַחַר זֶה, וְהַמְּמֻנֶּה מְמַצְּעוֹ בֵּינוֹ לְבֵין הָעָם. וּכְשֶׁהוּא מִתְנַחֵם מֵאֲחֵרִים, – כָּל הָעָם אוֹמְרִים לוֹ: אָנוּ כַּפָּרָתֶךָ. וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם. הִתְבָּרְכוּ מִן הַשָּׁמַיִם! וּכְשֶׁמַּבְרִין אוֹתוֹ – כָּל הָעָם מְסֻבִּים עַל הָאָרֶץ, וְהוּא מֵסֵב עַל הַסַּפְסָל.

ג. הַמֶּלֶךְ לֹא דָן וְלֹא דָנִין אוֹתוֹ, לֹא מֵעִיד וְלֹא מְעִידִין אוֹתוֹ. מֵת לוֹ מֵת אֵינוֹ יוֹצֵא מִפֶּתַח פַּלְטֵרִין שֶׁלּוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם רָצָה לָצֵאת אַחַר הַמִּטָּה – יוֹצֵא, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְדָוִד, שֶׁיָּצָא אַחַר מִטָּתוֹ שֶׁל אַבְנֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הוֹלֵךְ אַחַר הַמִּטָּה". אָמְרוּ לוֹ: לֹא הָיָה הַדָּבָר אֶלָּא לְפַיֵּס אֶת הָעָם. וּכְשֶׁמַּבְרִין אוֹתוֹ, כָּל הָעָם מְסֻבִּין עַל הָאָרֶץ, וְהוּא מֵסֵב עַל הַדַּרְגָּשׁ.

גמרא. אָמַר רַב יוֹסֵף: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מַלְכֵי בֵית דָּוִד – דָּן וְדָנִין אוֹתָן, דִּכְתִיב (ירמיה כא): „בֵּית דָּוִד! כֹּה אָמַר ה': דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט". וְאִי לָא דַּיְינִינַן לֵיהּ, אִינְהוּ הֵיכִי דַּיְינֵי? וְהָכְתִיב (צפניה ד): „הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשּׁוּ" – וְאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: קַשֵּׁט עַצְמְךָ וְאַחַ"כ קַשֵּׁט אֲחֵרִים! אֶלָּא מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל מַאי טַעְמָא לָא? מִשּׁוּם מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה.

דְּעַבְדֵּיהּ דְּיַנַּאי מַלְכָּא קְטַל נַפְשָׁא. אֲמַר לְהוּ שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח

מנחם אחרים – אבלים אחרים, שלוית מתים זרים רשאי, שאינו טרוד בצער ולא יטמא. לבין העם – הממונה הוא הסגן הולך לימין הכ"ג וכל העם משמאלו, והוא באמצע, ועוברין לפני האָבל ומנחמים אותו ואומרים: „תתנחם מן השמים". אנו כפרתך – הרעה הראויה לבא עליך תבא עלינו. וכשמברין אותו – כשמאכילים אותו, הסעודה הראשונה משל אחרים, כי משלו אסור לו לאָבל לאכל הסעודה הראשונה.

פלטרין שלו – מפתח היכלו. כי לא לכבוד המלך להתראות עגום ונדכה. לפיס את העם – שלא יאמרו מאתו היתה שומח להמית את אבנר. הדרגש – כסה.

לא שנו – לא נאמר דין זה, שמלך לא דן ולא דנין אותו. היכי אינהו דייני – אם אין דנין אותו, היאך דנים אחרים. מאי טעמא לא – מפני מה אין דנין אותם?

קטל נפשא – שעבדו (הכנעני) של אלכסנדר ינאי הרג נפש.

לַחֲכָמִים: תְּנוּ עֵינֵיכֶם בּוֹ וּנְדוּנֶנּוּ. שָׁלְחוּ לֵיהּ: עַבְדָּךְ קְטַל נַפְשָׁא. שַׁדְּרֵיהּ לְהוּ. שָׁלְחוּ לֵיהּ: תָּא אַנְתְּ נַמִּי לְהָכָא, „וְהוּעַד בִּבְעָלָיו"— אָמְרָה תוֹרָה, יָבֹא בַּעַל הַשּׁוֹר וְיַעֲמֹד עַל שׁוֹרוֹ. אֲתָא וִיתִיב. אָמַר לוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח: יַנַּאי הַמֶּלֶךְ! עֲמוֹד עַל רַגְלֶיךָ וְיָעִידוּ בָּךְ, וְלֹא לְפָנֵינוּ אַתָּה עוֹמֵד, אֶלָּא לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אַתָּה עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה'" — אָמַר לוֹ: לֹא כְּשֶׁתֹּאמַר אַתָּה, אֶלָּא כְּמָה שֶׁיֹּאמְרוּ חֲבֵרֶיךָ. נִפְנָה לִימִינוֹ — כָּבְשׁוּ פְּנֵיהֶם בְּקַרְקַע, נִפְנָה לִשְׂמֹאלוֹ — כָּבְשׁוּ פְּנֵיהֶם בְּקַרְקַע... אָמַר לָהֶם שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח: בַּעֲלֵי מַחֲשָׁבוֹת אַתֶּם — יָבֹא בַּעַל מַחֲשָׁבוֹת וְיִפָּרַע מִכֶּם! מִיָּד בָּא גַּבְרִיאֵל וַחֲבָטָן בְּקַרְקַע וּמֵתוּ.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ: מֶלֶךְ לֹא דָן וְלֹא דָנִין אוֹתוֹ, לֹא מֵעִיד וְלֹא מְעִידִין אוֹתוֹ.

ד. וּמוֹצִיא לְמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת עַל פִּי בֵית־דִּין שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד. וּפוֹרֵץ לַעֲשׂוֹת לוֹ דֶרֶךְ, וְאֵין מְמַחִין בְּיָדוֹ. דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ אֵין לָהּ שִׁעוּר, וְכָל הָעָם בּוֹזְזִין וְנוֹתְנִין לְפָנָיו, וְהוּא נוֹטֵל חֵלֶק בָּרֹאשׁ. לֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים אֶלָּא שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה. לֹא יַרְבֶּה לוֹ סוּסִים אֶלָּא כְּדֵי מֶרְכַּבְתּוֹ. וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לוֹ מְאֹד, אֶלָּא כְּדֵי לִתֵּן אַסְפַּנְיָא. וְכוֹתֵב לוֹ סֵפֶר תּוֹרָה לִשְׁמוֹ, יוֹצֵא לְמִלְחָמָה — מוֹצִיאָהּ עִמּוֹ; נִכְנָס — מַכְנִיסָהּ עִמּוֹ; יוֹשֵׁב בַּדִּין — הִיא עִמּוֹ; מֵסֵב — הִיא

ונדוננו – כלומר, שימו לב רק אל הענין ולא אל כבוד הנדון. שדריה להו – ינאי שלח את עבדו אליהם. להכא – בא גם אתה לכאן לעמוד לדין. בקרקע – ר' שמעון פנה לימינו, לשמוע חות דעת חבריו–והם הורידו פניהם לארץ, ולא אמרו דבר, מפני אימת המלך. בעל מחשבות – הקב"ה.

למלחמת הרשות – המלך מוציא את עמו למלחמה עם שאר העמים חוץ מעמלק ושבעת עמי כנען. לעשות לו דרך – רשאי הוא לשבור גדר וחומות אחרים לעשות לו דרך להילותיו. ואין ממחין – מתנגדים, מעכבים. נוטל חלק בראש – החלק היתה בורר לו. אספניא – כלכלת חילותיו ושכרם.

כְּנֶגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז): „וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו".

ה. אֵין רוֹכְבִין עַל סוּסוֹ וְאֵין יוֹשְׁבִין עַל כִּסְאוֹ, וְאֵין מִשְׁתַּמְּשִׁין בְּשַׁרְבִיטוֹ, וְאֵין רוֹאִין אוֹתוֹ כְּשֶׁהוּא מִסְתַּפֵּר, וְלֹא כְּשֶׁהוּא עָרוֹם, וְלֹא כְּשֶׁהוּא בְּבֵית הַמֶּרְחָץ, שֶׁנֶּאֱמַר „שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ — שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עָלֶיךָ.

ו. כֵּיצַד בּוֹדְקִין אֶת הָעֵדִים? הָיוּ מַכְנִיסִין אוֹתָן וּמְאַיְּמִין עֲלֵיהֶם, וּמוֹצִיאִין אֶת כָּל הָעֵדִים לַחוּץ, וּמְשַׁיְּרִין אֶת הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם וְאוֹמְרִים לוֹ: אֱמוֹר הֵיאַךְ אַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁזֶּה חַיָּב לָזֶה? אִם אָמַר: הוּא אָמַר לִי: אֲנִי חַיָּב לוֹ, אִישׁ פְּלוֹנִי אָמַר לִי, שֶׁהוּא חַיָּב לוֹ — לֹא אָמַר כְּלוּם, עַד שֶׁיֹּאמַר בְּפָנֵינוּ הוֹדָה לוֹ, שֶׁהוּא חַיָּב לוֹ מָאתַיִם זוּז. וְאַחַר כָּךְ מַכְנִיסִין אֶת הַשֵּׁנִי וּבוֹדְקִין אוֹתוֹ: אִם נִמְצְאוּ דִבְרֵיהֶם מְכֻוָּנִין — נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בַּדָּבָר. שְׁנַיִם אוֹמְרִים: זַכַּאי, וְאֶחָד אוֹמֵר: חַיָּב — זַכַּאי. שְׁנַיִם אוֹמְרִים: חַיָּב, וְאֶחָד אוֹמֵר: זַכַּאי — חַיָּב. אֶחָד אוֹמֵר: חַיָּב, וְאֶחָד אוֹמֵר: זַכַּאי, וַאֲפִילוּ שְׁנַיִם מְזַכִּין אוֹ שְׁנַיִם מְחַיְּבִין וְאֶחָד אוֹמֵר: אֵינִי יוֹדֵעַ — יוֹסִיפוּ הַדַּיָּנִין.

גָּמְרוּ אֶת הַדָּבָר — הָיוּ מַכְנִיסִין אוֹתָן. הַגָּדוֹל שֶׁבַּדַּיָּנִין אוֹמֵר: אִישׁ פְּלוֹנִי, אַתָּה זַכַּאי! אִישׁ פְּלוֹנִי, אַתָּה חַיָּב! וּמִנַּיִן כְּשֶׁיֵּצֵא אֶחָד מִן הַדַּיָּנִין לֹא יֹאמַר: אֲנִי מְזַכֶּה וַחֲבֵרַי מְחַיְּבִים, אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שֶׁחֲבֵרַי רַבּוּ עָלַי? עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי יא): „הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה סּוֹד".

ח. כָּל זְמַן שֶׁמֵּבִיא רְאָיָה — סוֹתֵר אֶת הַדִּין. אָמְרוּ לוֹ: כָּל

מסתפר – מתגלח.

ומאימין עליהם – מטילים עליהם אימה בהוכחת גודל עון עדות שקר. הוא – הלוה. ילפעמים אמר אדם כן כדי שלא יחשבוהו לעשיר. נושאים ונותנים – מטפלים הדינים בדין הזה עוד. שנים – שנים מן הדיינין. איני יודע – ודומה כאלו לא ישב עמהם בדין ואין בית דין בשנים. יוסיפו הדיינין – יוסיפו עוד דין על השנים אי הארבעה.

מכניסין אותן – את בעלי הדין, שהוציאו בשעת בדיקת העדים ומשא ומתן הדינין, כדי שלא ישמעו, מי מהדינים מחיב ומי מזכה.

שמביא ראיה – שמביא מי שיצא חיב הוכחה על צדקו. סותר את הדין –

רְאָיוֹת שֶׁיֵּשׁ לְךָ, הָבֵא מִכַּאן עַד שְׁלֹשִׁים יוֹם — הֵבִיא בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם — סוֹתֵר, לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם אֵינוֹ סוֹתֵר. אָמַר רַ' שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: מַה יַּעֲשֶׂה זֶה, שֶׁלֹּא מָצָא בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים, וּמָצָא לְאַחַר שְׁלֹשִׁים?

אָמְרוּ לוֹ: הָבֵא עֵדִים, וְאָמַר: אֵין לִי עֵדִים; אָמְרוּ: הָבֵא רְאָיָה, וְאָמַר: אֵין לִי רְאָיָה, וּלְאַחַר זְמַן הֵבִיא רְאָיָה וּמָצָא עֵדִים— הֲרֵי זֶה אֵינוֹ כְלוּם. אָמַר רַ' שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: מַה יַּעֲשֶׂה זֶה, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ, שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵדִים וּמָצָא עֵדִים, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ לוֹ רְאָיָה וּמָצָא רְאָיָה?

אָמְרוּ לוֹ: הָבֵא עֵדִים, אָמַר: אֵין לִי עֵדִים;— הָבֵא רְאָיָה, אָמַר: אֵין לִי רְאָיָה; וְרָאָה שֶׁמִּתְחַיֵּב בַּדִּין וְאָמַר: קִרְבוּ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי וַהֲעִידוּנִי! אוֹ שֶׁהוֹצִיא רְאָיָה מִתּוֹךְ אֲפוּנְדָתוֹ—הֲרֵי זֶה אֵינוֹ כְלוּם.

ט. אֶחָד דִּינֵי מָמוֹנוֹת וְאֶחָד דִּינֵי נְפָשׁוֹת בִּדְרִישָׁה וַחֲקִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: „מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם". מַה בֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת? דִּינֵי מָמוֹנוֹת—בִּשְׁלֹשָׁה, וְדִינֵי נְפָשׁוֹת—בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה; דִּינֵי מָמוֹנוֹת—פּוֹתְחִין בֵּין לִזְכוּת בֵּין לְחוֹבָה, וְדִינֵי נְפָשׁוֹת—פּוֹתְחִין לִזְכוּת וְאֵין פּוֹתְחִין לְחוֹבָה; דִּינֵי מָמוֹנוֹת — מַטִּין עַפ"י אֶחָד בֵּין לִזְכוּת בֵּין לְחוֹבָה, וְדִינֵי נְפָשׁוֹת—מַטִּין עַפ"י אֶחָד לִזְכוּת, וְעַל פִּי שְׁנַיִם לְחוֹבָה; דִּינֵי מָמוֹנוֹת—מַחֲזִירִין בֵּין לִזְכוּת בֵּין לְחוֹבָה, וְדִינֵי

וא מבטל—ע"י בית־דין—את הדין. אמרו לו — אם אמרו הדיינים לנאשם.

אפונדתו — אזור חלול כעין שק קטן לממון. אינו כלום — שמתוך דבריו שאמר אין לי" מוכח, כי שקרן הוא.

בדרישה וחקירה — בין עדים הבאים להעיד בעניני כסף ובין שבאים להעיד עניני נפשות צריכים חקירה ודרישה, שנאמר: „ודרשת וחקרת היטב", ובדיני ממונות כתוב: משפט אחד וגו'". לדיני נפשות — איזה הבדל יש ביניהם? בין לחובה — הדיינים תחילים המשפט בין להוכחת צדקו בתחלה או להוכחת רשעתו. מטין עפ"י אחד — טים אפילו אחרי רוב אחד. מחזירין — מבטלים את הדין אם היה מוטעה.

נְפָשׁוֹת מַחֲזִירִין לִזְכוּת וְאֵין מַחֲזִירִין לְחוֹבָה; דִּינֵי מָמוֹנוֹת — הַכֹּל מְלַמְּדִין זְכוּת וְחוֹבָה, דִּינֵי נְפָשׁוֹת—הַכֹּל מְלַמְּדִין זְכוּת, וְאֵין הַכֹּל מְלַמְּדִין חוֹבָה; דִּינֵי מָמוֹנוֹת — הַמְלַמֵּד חוֹבָה מְלַמֵּד זְכוּת, וְהַמְלַמֵּד זְכוּת מְלַמֵּד חוֹבָה; דִּינֵי נְפָשׁוֹת—הַמְלַמֵּד חוֹבָה מְלַמֵּד זְכוּת, אֲבָל הַמְלַמֵּד זְכוּת אֵינוֹ יָכוֹל לַחֲזוֹר וּלְלַמֵּד חוֹבָה.

י כֵּיצַד מְאַיְּמִין אֶת הָעֵדִים? עַל עֵדֵי נְפָשׁוֹת — הָיוּ מַכְנִיסִים אוֹתָם וּמְאַיְּמִין עֲלֵיהֶם, שֶׁמָּא תֹאמְרוּ מֵאֹמֶד וּמִשְּׁמוּעָה, עֵד מִפִּי עֵד וּמִפִּי אָדָם נֶאֱמָן? אוֹ שֶׁמָּא אִי אַתֶּם יוֹדְעִים, שֶׁסּוֹפֵנוּ לִבְדּוֹק אֶתְכֶם בִּדְרִישָׁה וּבַחֲקִירָה? הֱווּ יוֹדְעִין, שֶׁלֹּא כְדִינֵי מָמוֹנוֹת דִּינֵי נְפָשׁוֹת, דִּינֵי מָמוֹנוֹת — אָדָם נוֹתֵן מָמוֹן וּמִתְכַּפֵּר, דִּינֵי נְפָשׁוֹת — דָּמוֹ וְדַם זַרְעוֹתָיו תְּלוּיִן בּוֹ, עַד סוֹף הָעוֹלָם; שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְקַיִן, שֶׁהָרַג אֶת אָחִיו, נֶאֱמַר בּוֹ: „קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צוֹעֲקִים", אֵינוֹ אוֹמֵר: דַּם אָחִיךָ, אֶלָּא דְּמֵי אָחִיךָ—דָּמוֹ וְדַם זַרְעוֹתָיו. לְפִיכָךְ נִבְרָא אָדָם יְחִידִי. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמְאַבֵּד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אִבֵּד עוֹלָם מָלֵא, וְכָל הַמְקַיֵּם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ קִיֵּם עוֹלָם מָלֵא. וְשֶׁמָּא תֹאמְרוּ: מַה לָּנוּ וְלַצָּרָה הַזֹּאת? — וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר (ויקרא ה): „וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ". וְשֶׁמָּא תֹאמְרוּ: מַה לָּנוּ לָחוּב בְּדָמוֹ שֶׁל זֶה? — וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר (משלי יא): „וּבַאֲבוֹד רְשָׁעִים רִנָּה".

ברייתא א. תָּ"ר: כֵּיצַד מֵאֹמֶד? אוֹמֵר לָהֶם: שֶׁמָּא כָּךְ רְאִיתֶם שֶׁרָץ אַחַר חֲבֵרוֹ לְחֻרְבָּה, וְרַצְתֶּם אַחֲרָיו וּמְצָאתֶם סַיִף בְּיָדוֹ וְדָמוֹ

זכות וחובה—אפילו דברי התלמיד שומעין. מלמדין חובה—שאם אמר אחד התלמידים דברי חיבה- אין מקבלים הימנו.

מאמד — מהשערה. ומשמועה — ולא תדעו מי המגיד. עד מפי עד — ששמעתם מפי עד, שהעיד בבי"ד אחר. ומתכפר — אם העיד עדות שקר לחיב רעהו ממון — מחזיר לו הממון, שהפסיד על ידי עדותו. ולצרה הזאת — למה לנו להכנס ראשנו בצרה הזאת להעיד? סיף — חרב.

מְטַפְטֵף יְהָרוּג מְפַרְפֵּר ? אִם כַּךְ רְאִיתֶם – לֹא רְאִיתֶם כְּלוּם.

ב. תַּנְיָא: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח: אֶרְאֶה בְּנֶחָמָה אִם לֹא רָאִיתִי אֶחָד, שֶׁרָץ אַחַר חֲבֵרוֹ לְחֻרְבָּה, וְרַצְתִּי אַחֲרָיו, וְרָאִיתִי סַיִף בְּיָדוֹ, וְדָמוֹ מְטַפְטֵף וְהָרוּג מְפַרְפֵּר, וְאָמַרְתִּי לוֹ: רָשָׁע, מִי הֲרָגוֹ לָזֶה, אוֹ אֲנִי אוֹ אַתָּה ? אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה, שֶׁאֵין דָּמְךָ מָסוּר בְּיָדִי, שֶׁהֲרֵי אָמְרָה תוֹרָה (דברים יז): „עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת“. הַיּוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת יִפָּרַע מֵאוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁהָרַג אֶת חֲבֵרוֹ! אָמְרוּ: לֹא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁבָּא נָחָשׁ וְהִכִּישׁוֹ וָמֵת.

ג. תָּ״ר: אָדָם יְחִידִי נִבְרָא, וּמִפְּנֵי מָה ? מִפְּנֵי הַצַּדִּיקִים וּמִפְּנֵי הָרְשָׁעִים: שֶׁלֹּא יְהוּ צַדִּיקִים אוֹמְרִים: אָנוּ בְּנֵי צַדִּיק, וּרְשָׁעִים אוֹמְרִים: אָנוּ בְּנֵי רָשָׁע. דָּבָר אַחֵר: מִפְּנֵי הַמִּשְׁפָּחוֹת: שֶׁלֹּא יְהוּ מִשְׁפָּחוֹת מִתְגָּרוֹת זוֹ בְּזוֹ, וּמָה עַכְשָׁיו שֶׁנִּבְרָא יְחִידִי – מִתְגָּרוֹת, נִבְרְאוּ שְׁנַיִם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! דָּבָר אַחֵר: מִפְּנֵי הַגַּזְלָנִין וּמִפְּנֵי הַחַמְסָנִין: וּמָה עַכְשָׁיו, שֶׁנִּבְרָא יְחִידִי – גּוֹזְלִין וְחוֹמְסִין, נִבְרְאוּ שְׁנַיִם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה!

ד. תָּ״ר: אָדָם נִבְרָא בְּעֶרֶב שַׁבָּת, וּמִפְּנֵי מָה ? שֶׁלֹּא יְהוּ צְדוֹקִים אוֹמְרִים: שֻׁתָּף הָיָה לוֹ, לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. דָּבָר אַחֵר: שֶׁאִם תָּזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו אוֹמֵר לוֹ: יַתּוּשׁ קְדָמְךָ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. דָּבָר אַחֵר: כְּדֵי שֶׁיִּכָּנֵס לְמִצְוָה מִיָּד. דָּבָר אַחֵר: כְּדֵי שֶׁיִּכָּנֵס לִסְעוּדָה מִיָּד. מָשָׁל לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם

מ פ ר פ ר – מפרכס, אבריו רועדים.

ב נ ח מ ה – בנחמת ציון. ו ה כ י ש ו – ונשכו.

ב נ י צ ד י ק – ואין אנו צריכים להתרחק מן העברה, כי לא נכשל בה. ב נ י ר ש ע– ולשוא נצטדק. כי לא נועיל. מ ת ג ר ו ת – מתחרות ומריבות. י ח י ד י – ואב אחד לכלנו.

צ ד ו ק י ם – בני כת ידועה, שהתנגדו לקבלת הפרושים. ש ו ת ף – אדם היה שותף. ת ז ו ח–יתגאה. י ת ו ש – מיקע, Комаръ. ל מ צ ו ה–למצות שבת. ש י כ נ ס ל ס ע ו ד ה– שימצא כל צרכיו מוכנים לפניו.

שֶׁבָּנָה פַּלְטְרִין וְשִׁכְלְלָהּ וְהִתְקִין סְעוּדָה וְאַחַר כַּךְ הִכְנִיס אוֹרְחִים. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט): „חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ, חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה; טָבְחָה טִבְחָהּ, מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ; שָׁלְחָה נַעֲרוֹתֶיהָ תִקְרָא עַל גַּפֵּי מְרוֹמֵי קָרֶת": חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ — זוֹ מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה, שֶׁבָּרָא אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּחָכְמָה; חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה — אֵלּוּ שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית; טָבְחָה טִבְחָהּ, מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ — אֵלּוּ יַמִּים וּנְהָרוֹת וְכָל צָרְכֵי עוֹלָם; שָׁלְחָה נַעֲרוֹתֶיהָ תִקְרָא — זֶה אָדָם וְחַוָּה.

משנה י. בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה נִדּוֹן עַל שֵׁם סוֹפוֹ, אָמְרָה תוֹרָה: יָמוּת זַכַּאי וְאַל יָמוּת חַיָּב. שֶׁמִּיתָתָן שֶׁל רְשָׁעִים הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים — רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם. יַיִן וְשֵׁנָה לָרְשָׁעִים — הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים — רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם. פִּזּוּר לָרְשָׁעִים — הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים — רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם. כִּנּוּס לָרְשָׁעִים — רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים — הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם. שֶׁקֶט לָרְשָׁעִים — רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם, וְלַצַּדִּיקִים — הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם.

יא. סַנְהֶדְרִין הָיְתָה כַּחֲצִי גֹרֶן עֲגֻלָּה, כְּדֵי שֶׁיְּהוּ רוֹאִין זֶה אֶת זֶה. וּשְׁנֵי סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִין עוֹמְדִין לִפְנֵיהֶם, אֶחָד מִימִין וְאֶחָד מִשְּׂמֹאל. וְכוֹתְבִין דִּבְרֵי הַמְזַכִּין וְדִבְרֵי הַמְחַיְּבִין. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה, אֶחָד כּוֹתֵב דִּבְרֵי הַמְזַכִּין, וְאֶחָד כּוֹתֵב דִּבְרֵי הַמְחַיְּבִין, וְהַשְּׁלִישִׁי כּוֹתֵב דִּבְרֵי הַמְזַכִּין וְדִבְרֵי הַמְחַיְּבִין.

פלטרין — היכל.

בן סורר ומורה — הגונב מאביו ונותן בבשר ויין. נדון על שם סופו — נדון למיתה בשביל סופו. כשיכלה הון אביו ילסטם את הבריות. הנאה להם — שימנעו מלחטא. רע להם — שאין מוסיפין זכיות. והנאה לעולם — כששותים וישנים אינם מצערים לבני אדם. והנאה לעולם — שעל ידי פזורם אי אפשר להם להעירם סוד להרע.

סנהדרין היתה — ישיבתם היתה וכו'. וכותבין — שניהם דברי הדינים המזכים וטעמיהם וכו', שאם יטעה סופר אחד—יוכיח כתבו של חברו. המחיבים — וחוו ב' עדים על

וְשָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יוֹשְׁבִין לִפְנֵיהֶם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מַכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ. הָיוּ צְרִיכִים לִסְמוֹךְ—סוֹמְכִין מִן הָרִאשׁוֹנָה. אֶחָד מִן הַשְּׁנִיָּה בָּא לוֹ לָרִאשׁוֹנָה, וְאֶחָד מִן הַשְּׁלִישִׁית בָּא לוֹ לַשְּׁנִיָּה, וּבוֹרְרִין לָהֶם עוֹד אֶחָד מִן הַקָּהָל, וּמוֹשִׁיבִין אוֹתוֹ בַּשְּׁלִישִׁית. וְלֹא הָיָה יוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן אֶלָּא יוֹשֵׁב בַּמָּקוֹם הָרָאוּי לוֹ.

עֵדֻיּוֹת.

משנה א. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: מְקֻבָּל אֲנִי מֵרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁשָּׁמַע מֵרַבּוֹ, וְרַבּוֹ—מֵרַבּוֹ הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, שֶׁאֵין אֵלִיָּהוּ בָּא לְטַמֵּא וּלְטַהֵר, לְרַחֵק וּלְקָרֵב, אֶלָּא לְרַחֵק הַמְקֹרָבִין בִּזְרוֹעַ וּלְקָרֵב הַמְרֻחָקִין בִּזְרוֹעַ. מִשְׁפַּחַת בֵּית צְרִיפָה הָיְתָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְרִחֲקָהּ בֶּן־צִיּוֹן בִּזְרוֹעַ, וְעוֹד אַחֶרֶת הָיְתָה שָׁם וְקֵרְבָהּ בֶּן־צִיּוֹן בִּזְרוֹעַ,— כְּגוֹן אֵלּוּ אֵלִיָּהוּ בָא לְטַמֵּא וּלְטַהֵר, לְרַחֵק וּלְקָרֵב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: לְקָרֵב, אֲבָל לֹא לְרַחֵק. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: לְהַשְׁווֹת הַמַּחֲלוֹקוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: לֹא לְרַחֵק וְלֹא לְקָרֵב, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג): „הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם

המזכים וב'-על המחיבים. יושבין לפניהם – ג"כ בחצי גרן עגולה וכל שורה היא של כ"ג, וכשיהיה בסנהדרין אחד מהמחיבים יותר על המזכין, והטיה לרעה הרי אינה עפ"י עד אחד, מוסיפין מטל השירות שנים שנים עד ע"א; ואם גם אז אין שני מחיבים יותר על המזכין-פוטרין את הנדון. מכיר את מקומו – לשבת עליו בקביעות. צריכם לסמוך– לסמוך דיין חדש, שמת אחד מהדינים. ולא היה – אותו שנבחר מתוך הקהל. הראוי לו – בסוף השירה השלישית.

ולקרב – אותה המשפחה שנתערבו בהם פסולים לא יבא אליהו ז"ל לפרוט את הפסולים, לטמאם ולהרחיקם מקהל ישראל או ממשפחת הכהונה, כדי לטהר ולקרב ע"ז את כל המשפחה. בזרוע – הפסולים הידועים והודאים שנתערבו ביד חזקה. כגון אלו – שכשרותם ופסלותם ידועה. המחלוקות-שבין החכמים. שלום בעולם-בין אדם לחברו.

אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא ... וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם.

מַסֶּכֶת אָבוֹת.

פרק א.

מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ, וִיהוֹשֻׁעַ — לַזְּקֵנִים, וּזְקֵנִים — לַנְּבִיאִים, וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה.

הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים: הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה.

שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מִשְּׁיָרֵי אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד: עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה, וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים.

אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ קִבֵּל מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, אֶלָּא הֱווּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב, שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים, וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם, וֶהֱוֵי שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם.

לזקנים — הזקנים, שהאריכו ימים אחר יהושע. כנסת הגדולה — הם מאה ועשרים גדולי הדור, שעלו מבבל עם עזרא ותקנו תקנות הרבה.

מתונים — מיושבים לשפוט בישוב הדעת. סיג — גדר ושמירה, לאסור את המותר מן התורה, כדי להתרחק מאסור תורה.

משירי — מהנשארים, מהאחרונים.

המשמשין — המשרתים. פרס — שכר. פרס — אלא עובדים מאהבה.

לחכמים — בית שחכמים נועדים ומתאספים בו, שמתוך כך תלמד מהם חכמה.

מתאבק — מתרפס.

יוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה, וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ.

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רַב, וּקְנֵה לְךָ חָבֵר, וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת.

נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר: הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת.

שְׁמַעְיָה אוֹמֵר: אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת.

הִלֵּל אוֹמֵר: הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן: אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם אֵין אֲנִי לִי — מִי לִי? וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי — מָה אֲנִי? וְאִם לֹא עַכְשָׁו — אֵימָתַי?

שַׁמַּאי אוֹמֵר: עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע; אֱמוֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת.

שִׁמְעוֹן בְּנוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב מִשְּׁתִיקָה; וְלֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה; וְכָל הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא.

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עַל שְׁלשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם

לרוחה – להרחבה לכל.

עשה לך רב – אל תאמר, חכם אני ואיני צריך לרב ומורה אלא עשה לך רב. וקנה לך חבר – כי הלמוד בחברת חבר מצליח ביותר. לכף זכות – בקש תמיד את הצד הטוב שבו.

הפרענות – אל תסיח דעתך מן הצרה שתבא עליך על ידו.

הרבנות – התגדלות.

אני לי – אם אני לא אדאג לעצמי. אימתי – ככתוב „אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום“.

קבע – תקבע לה זמן להגות בו. בסבר פנים יפות – בנעימות, בחן.

המעשה – לא הלמוד העקר אלא קיום המצות, ללמד כדי לדעת איך לקים. חטא – כי „ברוב דברים לא יחדל פשע“.

קַיָּם: עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: „אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם".

פרק ב.

רַבִּי אוֹמֵר: אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם? כָּל שֶׁהִיא תִפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם; וֶהֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת; וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ; וְהִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאִי אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה: דַּע מַה לְּמַעְלָה מִמְּךָ: עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים.

רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: יָפֶה תַלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עָוֹן; וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה—סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן; וְכָל הָעֲמֵלִים עִם הַצִּבּוּר יִהְיוּ עֲמֵלִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם.

הִלֵּל אוֹמֵר: אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצִּבּוּר, וְאַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ; וְאַל תָּדִין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ; וְאַל תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁמוֹעַ, שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע; וְאַל תֹּאמַר: לִכְשֶׁאֶפָּנֶה—אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: אֵין בּוּר יְרֵא חֵטְא, וְלֹא עַם הָאָרֶץ—חָסִיד; וְלֹא הַבַּיְשָׁן—לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְּדָן—מְלַמֵּד; וְלֹא כָל הַמַּרְבֶּה בִסְחוֹרָה

מן האדם – הכל מכבדים אותו. כבחמורה – נכבדה. שכרה – הנזק שיגיע לך ע"י עשית המצוה כנגד שכרה שיבא לך בעתיד.

דרך ארץ – למוד התורה יפה כשיש עמה גם מדות טובות ודעת נמוסי העולם. וגוררת עון – שהעניות מעברת את האדם על דעתו. לשם שמים – ולא לשם כבוד.

הצבור – ממנהגי הצבור. בעצמך – על בינתך אל תשען. חברך – לכף חובה. דבר – אפילו לאחד. להשמע – מפני שלסוף יודע לכל. אשנה – כשיהיה לי פנאי – אלמד.

אין בור – בער, ריק מדעת.

מַחְכִּים; וּבִמְקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ.

אַף הוּא רָאָה גֻּלְגֹּלֶת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל פְּנֵי הַמָּיִם, אָמַר לָהּ: עַל דַּאֲטֵפְתְּ–אַטְפוּךְ, וְסוֹף מְטִיפַיִךְ–יְטוּפוּן.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ; וְאַל תְּהִי נוֹחַ לִכְעוֹס; וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ; וֶהֱוֵי מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: עַיִן הָרָע, וְיֵצֶר הָרָע, וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם.

רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ; וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמֹד תּוֹרָה, שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה לָךְ; וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם.

רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: הֱוֵי שָׁקוּד לִלְמֹד תּוֹרָה, וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עָמֵל! וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ.

רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: הַיּוֹם קָצָר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים, וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה, וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמוֹר, וְלֹא אַתָּה בֶן חוֹרִין לִבָּטֵל הֵימֶנָּה. אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה — נוֹתְנִין לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ, וְדַע שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא.

מחכים – כי מפני טרדותיו לא יוכל לקנות חכמה. שאין אנשים – לעמוד בפרץ ולהושיע לבני עמו.

אטפוך – על שטבעת–טבעוך. יטופון–וסופם של מטבעיך להטבע–מדה כנגד מדה.

ושוב – מדרכך הרעה. תלמידי חכמים – התקרב אליהם לקחת תורה-אור מפיהם.

עין הרע – צרות עין. ירושה לך – אינה עוברת בירושה מאבות לבנים אלא נקנית ביגיעה. היום – ימי חיי האדם. והמלאכה–חובות האדם לה' ולאנשים. והפועלים–כחות הגוף. דוחק–ה' מאיץ באדם שישלים חובותיו.

לגמור – אם מלאכתך מרובה אל תתיאש אם לא גמרת אותה עדין.

פֶּרֶק ג.

רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אוֹמֵר: כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ—חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ—אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. — הוּא הָיָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ — חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו—אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ — רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ — אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ.

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אִם אֵין תּוֹרָה—אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ, אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ—אֵין תּוֹרָה; אִם אֵין חָכְמָה—אֵין יִרְאָה, אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה; אִם אֵין בִּינָה — אֵין דַּעַת. אִם אֵין דַּעַת — אֵין בִּינָה; אִם אֵין קֶמַח—אֵין תּוֹרָה, אִם אֵין תּוֹרָה—אֵין קֶמַח.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְשָׁרָשָׁיו מוּעָטִין, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יז): „וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא טוֹב, וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב"; אֲבָל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ — לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מוּעָטִין וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּין, שֶׁאֲפִילוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ—אֵין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): „וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו" וגו'.

לְחכמתו – ראשית חכמתו – יראת ה'. שמעשיו – הטובים. מחכמתו – צדיק וישר הוא בכל דרכיו הרבה יתר מכדי חכמתו. ממעשיו – שאינו עושה כפי ידיעתו.

נוחה הימנו – מוצא חן בעיני בני האדם. נוחה הימנו – האהוב למטה – אהוב למעלה.

פרק ד.

בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר: אֵיזֶהוּ חָכָם? הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קי"ט): „מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי, כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי"; אֵיזֶהוּ גִבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט"ז): „טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר, וּמשֵׁל בְּרוּחוֹ — מִלֹּכֵד עִיר"; אֵיזֶהוּ עָשִׁיר? הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכ"ח): „יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ", אַשְׁרֶיךָ—בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ—לָעוֹלָם הַבָּא; אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד? הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א ב): „כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ".

בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר: הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה, שֶׁמִּצְוָה גוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה—מִצְוָה, וּשְׂכַר עֲבֵרָה—עֲבֵרָה.

הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל תְּהִי בָז לְכָל אָדָם, וְאַל תְּהִי מַפְלִיג לְכָל דָּבָר, שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה, וְאֵין לְךָ דָבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: כָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי—סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעשֶׁר, וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעשֶׁר—סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי.

רַבִּי אֱלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר: יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ, וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ—כְּמוֹרָא רַבָּךְ, וּמוֹרָא רַבָּךְ—כְּמוֹרָא שָׁמָיִם.

רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר: הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם, וֶהֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת, וְאַל תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים.

גוררת מצוה – כשתתחיל במצית קלות תחפוץ לעשות גם חמורות. מצוה – קורת הרוח שירגיש העושה מצוה–היא שכר המצוה, ע"כ יזדרז להוסיף מצות על מצות.

דבר – אל תרחיק כל דבר, אפילו דבר הנראה לך שאין צרך בו לעולם. אל תאמר רחוק הוא מתועלת. שעה–אין אדם, אפילו הפחות שבפחותים, שאין לו שעה. שהוא נחוץ אז ומביא תועלת למי שיהיה. מקום – כל דבר יש לו מקום שהוא נצרך שם.

מעני – בעניותו ובטרדת פרנסתו הקשה. מעשר – מפני עשרו ירום לבו.

לשועלים – התחבר לגדולים ולנכבדים ממך. אף להיות שפל ביניהם, ואל תתחבר לשפלים ולהיות הנכבד שבהם.

אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד יֶלֶד לְמָה הוּא דוֹמֶה? לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל נְיָר חָדָשׁ; וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמֶה? לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל נְיָר מָחוּק.

רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר הַבַּבְלִי אוֹמֵר: הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְאוֹכֵל עֲנָבִים קֵהוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ; וְהַלּוֹמֵד מִן הַזְּקֵנִים לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְאוֹכֵל עֲנָבִים בְּשׁוּלוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן. — רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אַל תִּסְתַּכֵּל בְּקַנְקַן אֶלָּא בְמַה שֶּׁיֶּשׁ בּוֹ: יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן, וְיָשָׁן—שֶׁאֲפִילּוּ חָדָשׁ אֵין בּוֹ.

ר׳ אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר: הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם.

פרק ה.

שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגֹלֶם וְשִׁבְעָה—בְּחָכָם: חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב; שׁוֹאֵל כְּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה, וְאוֹמֵר עַל רִאשׁוֹן—רִאשׁוֹן, וְעַל אַחֲרוֹן—אַחֲרוֹן, וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע—אוֹמֵר: לֹא שָׁמַעְתִּי, וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגֹלֶם.

אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם. הָאוֹמֵר: שֶׁלִּי—שֶׁלִּי, וְשֶׁלְּךָ—שֶׁלָּךְ, זוֹ

ילד – כשהוא ילד, בקטנותו. ניר חדש – שהכתב נקלש ונכר, כך יתרשמו הלמודים בלב ונזכרים.

ענבים קהות – לא בשולות. מלא ישן – כלומר, יש צעיר שטעם זקנים בו. חדש אין בו – ויש זקן וכסיל, כי רוח היא באנ״ש, ואין למדין מן הכללות.

בגלם – בכסיל. ובמנין – במנין השנים, אלא שיתק עד שידבר הגדול ממנו. דברי חברו – אלא ממתין עד שיגמור כל דבריו. ואינו נבהל – נחפז, אלא מתישב תחלה מה להשיב. שואל כענין – לפי אותו הענין המדובר ואינו מערב דברים שאינם נוגעים להענין המדובר. ומשיב כהלכה – כמשפט, כ״אוי. ומודה על האמת – אם טעה בתשובתו. וחלופיהן – הפכן של כל המדות הללו.

שלך – איני רוצה להנות משלך ולא שתהנה משלי.

מִדָּה בֵינוֹנִית; (וְיֵשׁ אוֹמְרִים זוֹ מִדַּת סְדוֹם). שֶׁלִּי—שֶׁלָּךְ, וְשֶׁלְּךָ—שֶׁלִּי, עַם הָאָרֶץ; שֶׁלִּי—שֶׁלָּךְ, וְשֶׁלְּךָ—שֶׁלָּךְ, חָסִיד! שֶׁלִּי—שֶׁלִּי, וְשֶׁלְּךָ—שֶׁלִּי, רָשָׁע.

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדֵעוֹת: נוֹחַ לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת — יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ; קָשֶׁה לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת—יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ; קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת—חָסִיד; נוֹחַ לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת—רָשָׁע.

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים: מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד — יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ; קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד—יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ; מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד—זֶה חֵלֶק טוֹב; קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד—זֶה חֵלֶק רָע.

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה: הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים—עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים; יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן — עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ; יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים—חָסִיד; לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים—רָשָׁע.

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים: סְפוֹג וּמַשְׁפֵּךְ, מְשַׁמֶּרֶת וְנָפָה. סְפוֹג—שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֹּל; וּמַשְׁפֵּךְ—שֶׁמַּכְנִיס בָּזוֹ וּמוֹצִיא בָזוֹ; מְשַׁמֶּרֶת—שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׁמָרִים; וְנָפָה—שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת הַסֹּלֶת.

בֶּן הֵא־הֵא אוֹמֵר: לְפוּם צַעֲרָא—אַגְרָא.

עם הארץ—כך דרך בני אדם פשוטים. לרצות—קל ומהיר להתקצף על כל דבר קטן ונוח להתפיס. בהפסדו — שכר מהירותו להתפיס יוצא ונפסד בהפסד מהירותו להתקצף, כלומר הפסדו מרובה משכרו. לאבד — מבין ותופס מהר ושוכח מהר למודו. בשל אחרים—אינו רוצה שיתפרסמו אחרים לנדבנים. ספוג—שוואם, губка. ומשפך—גיעסקאַנע, лейка. משמרת—זייהער, цѣдилка. סופג את הכל—בולע כל מיני משקים בין טובים בין רעים, כך הוא קולט כל מה ששומע, ואין בכחו להבחין בין אמת לשקר. ומוציא בזו—רק יש בכחו לחזור ולאמר כל אשר שמע מפי רבו. השמרים—כל כך הוא בוחן ובודק בשכלו כל אשר שמע. וקולטת את הסלת—הסלת והדקה ביותר נדבקת בשולי הנפה ודפנותיה ואינה יוצאת, כך יש מבקר חרוץ הקולט לתוכו רק מה שמדקדקין ומנוקה ביותר. אגרא—לפי הצער, כן הוא השכר.

פרק ו.

בריתא. הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֲלָכָה אַחַת, אוֹ פָּסוּק אֶחָד, אוֹ דִבּוּר אֶחָד, אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת צָרִיךְ לִנְהָג בּוֹ כָּבוֹד.

כָּךְ הִיא דַרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בְּמֶלַח תֹּאכֵל, וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל; וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן—אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ!

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן קִסְמָא: פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וּפָגַע בִּי אָדָם אֶחָד, וְנָתַן לִי שָׁלוֹם, וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי: רַבִּי, מֵאֵיזֶה מָקוֹם אָתָּה?—אָמַרְתִּי לוֹ: מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל חֲכָמִים וְסוֹפְרִים אָנִי. — אָמַר לִי: רַבִּי, רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. — אָמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם—אֵינִי דָר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה; לְפִי שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלַוִּין לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו): „בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ, בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמוֹר עָלֶיךָ, וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ"—בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ—בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמוֹר עָלֶיךָ—בַּקֶּבֶר, וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ—לָעוֹלָם הַבָּא.

דרכה של תורה – בדרך זו נקנית התורה.
ומרגליות – כלומר, כל אשר תשאל נפשך.

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים

הספריה הלאומית
S 24 A 114
רוזנשטין, חיים דוד,
משנה ברורה :
C.2
1938800-20
W-X

MAPU" vardų.

ספרית א. י. פ